

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLER (TEFSİR)
ANA BİLİM DALI

KUR'AN KISSALARININ İLETİŞİM KURAM VE MODELLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet Canan Karakaş

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ahmet Nedim Serinsu

T94728

ANKARA-2000

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER (TEFSİR)
ANABİLİMDALI

KUR'AN KISSALARININ İLETİŞİM KURAM VE MODELLERİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jüri Üyeleri

Adı ve Soyadı:

Prof. Dr. Mualla SELÇUK

Prof. Dr. Hâlis ALBAYRAK

Dos. Dr. A. Nedim SERİNSU

.....

İmzası:

M. Selçuk

H. Albayrak

A. Serinsu

.....

Tez Sınav Tarihi: 23/11/2000

KISALTMALAR

a.g.e	Adı geçen eser
b.	İbn
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
cc	Celle Celâluhu
ev.	Çeviren
Hz.	Hazret
s.a.v	Salla'llahü Aleyhi Vesellem
s.	Sayfa
ty.	Tarih yok
vb.	Ve Benzeri
Yay.	Yayınları

ÖNSÖZ

Kur'an'ı anlama çabaları, nazil olduğu dönemden beri devam etmektedir. Her çağın kendine göre Kur'an'dan bir nasibi vardır. Ne zaman ve nerede olursa olsun bu çalışmalar büyük önem taşımaktadır.

Kur'an Kıssaları hakkında günümüze değin bir çok çalışma yapılmıştır. Bunların bir kısmı kıssaların tarihselliği hakkında, bir kısmı edebi anlatım tarzında, i'caz yönünde, yine bir kısmı da sosyolojik ve hukuki yönünden incelemeler olmuştur. Günümüzde ise mesajlar çağımız iletişim teknik ve modelleri ile sunulmaktadır. İletişim dünyasıyla yakından ilgili olmam beni, kıssaların çağdaş iletişim kuram ve modelleri açısından incelemeye sevk etti. Bana göre bakir bir alandı ve bu konuda ciddi bir eksiklik olduğunu gördüm. Bu boşluğu doldurma kapısını aralama duygusuyla bu çalışmaya yöneldim.

Giriş bölümünde konunun önemi, amacı ve yöntemi yanında konunun daha iyi anlaşılabilmesi için kıssanın tanımları ve kıssanın temel unsurlarını bunun yanında iletişimin tanımlarını ve iletişimin temel unsurları hakkında bilgi vermeye çalıştık. Birinci bölümde Kur'an Kıssalarını anlamamıza yardımcı olacağına inandığımız iletişim kuramlarını ve kıssalara uyarlanıp uyarlanamayacağı konusunu ele aldık. İkinci bölümde, iletişim modellerini inceledik ve bunları Kur'an Kıssaları'na uyarlamaya çalıştık. Üçüncü bölümde de, iletişim sanatlarından dram sanatını kısaca inceledik ve Kur'an Kıssaları'nın dramatik unsurlar ve etki taşıyıp taşımadığı konusunu ele aldık. Böylece Kur'an Kıssaları'nın çağdaş iletişim kuram ve modelleri ile anlaşılabilceğini ortaya koyup değerlendirmeye çalıştık.

Çalışmamız esnasında yoğun meşguliyetlerine rağmen tecrübelerinden yararlanma fırsatı bulduğumuz tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU'ya değerli fikir tavsiye ve yönlendirmelerinden dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

Ahmet Canan Karakaş

Ankara, 2000

İÇİNDEKİLER

<u>GİRİŞ:</u>	4
<u>A) ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.</u>	5
<u>B) ARAŞTIRMANIN METODU.</u>	5
<u>C) ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ</u>	6
<u>D) KISSALAR HAKKINDA GENEL BİLGİLER</u>	7
<u>1) Kıssa Kelimesinin Sözlük ve Terim Manaları:</u>	7
<u>2) Kıssaların Nevileri:</u>	9
a) Tarihi Kıssalar:	9
aa) Peygamberler İle Geçmiş Ümmetleri Arasında Geçen Kıssalar.	9
b) Bazı önemli şahsiyet ve hadiselerin kıssalarıdır.	9
bb) Temsîlî Kıssalar:	9
c) Tarihi Kıssalar:	9
<u>3) Kıssaların İçeriğinde Temel Unsurlar</u>	12
a) Şahsiyetler	12
c) Zaman	14
c) Mekan	14
d) Diyalog	15
<u>E) İLETİŞİM HAKKINDA GENEL BİLGİLER</u>	16
<u>1) İletişimin Tanımı</u>	16
<u>2) İletişimin Temel Unsurları</u>	16
a) Kaynak:	17
b) Haber, bilgi, ileti (mesaj)	17
c) İşaret (kod, sinyal)	18
d) Kanal	18
e) Alıcı (Hedef-Kitle)	18
<u>3) İletişimle İlgili Bazı Temel Kavramlar</u>	19
a) Feed-Back	19
b) Feed-forward	19
c) Alımlama	19
d) Anlatı	19
e) Doruk Nokta Düzenleme	20
f) Genişletme Etkisi	20
g) İletişim Modeli	20
h) İletişim Kuramı	20
ı) Kitle İletişimi	20
<u>BİRİNCİ BÖLÜM</u>	22
<u>KISSALARI İLETİŞİM MODELLERİ ACISINDAN İNCELENMESİ</u>	22
<u>A) TEMEL MODELLER</u>	23
<u>1) LASSWELL MODELİ</u>	23

2) SHANNON- WEAVER MODELİ	25
3) OSGOOD VE SCHRAMM'IN DAİRESEL MODELİ	28
4) DANCE'İN HELEZON SARMAL MODELİ	30
5) NEWCOMB' UN ABX MODELİ	32
B) KİTLE İLETİŞİMİNİN BİREYLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	38
1) COMSTOCK'UN PSİKOLOJİK MODELİ	38
C) TOPLUMSAL ETKİ MODELLERİ	41
1) GÜNDEM KURMA MODELİ	41
2) SESSİZLİK SARMALI MODELİ	43
3) GRUPLARDA TOPLUMSAL ÖZDEŞLİK MODELİ	46
C) İZLEYİCİYİ MERKEZ KABUL EDEN MODELLER	47
1) KULLANIMLAR ve DOYUMLAR YAKLAŞIMI	47
2) ROSENGREN MODELİ	49
3) BİLGİ ARAMA MODELİ	52
İKİNCİ BÖLÜM	57
KISSALARIN İLETİŞİM KURAMLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ	57
A) KISSALARIN İLETİŞİM KURAMLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ	58
1) ALGILAMA UYUMU KURAMI	58
2) BİLİNCİDİŞİ ALGILAMA KURAMI	60
3) KÜLTÜREL NORMLAR KURAMI	63
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	70
KISSALAR VE DRAM SANATI	70
A) OLAY DİZİSİ	72
1) Serim :	73
2) Çatışma :	73
3) Dural Çatışma:	73
4) Atlamalı Çatışma:	73
5) Basamaklı Çatışma:	74
6) Öncede Belirtilen Çatışma:	74
7) Düğüm:	75
8) Doruk Nokta:	75
9) Çözüm:	75
10) Konuşma Örgüsü:	75
B) Kıssalar Dramayla Hayat Kazanıyor:	76

1) Tevhid: Kıssaların Teması:	76
2) Acaba Yusuf, Peygamber mi olacak?	77
3) Hüdüd'ü Arayan Kral Belkıs'ı Buluyor	77
4) Eyke'liler azabı Bekliyor	78
5) Medyen Yollarında Bir Prens	79
6) Kuyudan Mısır Prenslğine Uzanan Serüvenin Sonu	81
<i>SONUÇ</i>	83
<i>BİBLİYOGRAFYA</i>	86
<i>ÖZET</i>	89
<i>ABSTRACT</i>	90

GİRİŞ:

A) ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.

Araştırmamızın konusu Kur'an mesajının iletilmesinde, kıssaların bir iletişim aracı kabul edilerek modern iletişim kuram ve modelleri açısından incelenmesidir.

Bilindiği gibi çağımız iletişim çağıdır. Buna rağmen kitleler ve fertler arasında belirgin bir iletişimsizlik sorunu yaşanmaktadır. Savaşlar, terör, kitlelerdeki gerginlikler, insanların birbirlerinden uzaklaşmaları, modern insanın yalnızlaşması sorunları hep buna işaretler. Yaptığımız bu çalışma, söz konusu iletişimsizlik ve anlaşılama sorununa yaklaşım açısından önem kazanmaktadır. Çağdaş iletişim kuram, model ve biçimleri vahiy kültürü içinde değerlendirilecek, böylelikle iletişim sorununa ilahi bir ahlak ve biçim alternatifi sunulacaktır. Çağımız insanının buna ihtiyacı vardır. Çünkü çağımız insanı yabancılaşma sorunuyla karşı karşıyadır. Yabancılaşma sebebiyle, ürettiği şeylerin nesnesi haline gelmiştir. İletişim konusu da bundan payını almıştır. Medya ve diğer iletişim araçları mesaj aktarıcı olmaktan çok mesaj üreten ve bununla kitleleri yığın haline getiren bir güç haline gelmiştir.¹ Kur'an insanı aslına dönmeye çağırılmaktadır.² Kur'an bu dönüşün yolunu gösteren bir kitap olduğuna göre, insanı nesne olmaktan çıkarıp kendini gerçekleştirmesini sağlayacaktır. İletişim de insanın bir ürünü olduğuna göre, kendini gerçekleştirdiği takdirde sağlıklı bir iletişim tarzını yakalayacaktır.

Kıssalar, Kur'an mesajının iletişim vasıtası olduğundan bu çalışma, vahyin aydınlığında sağlıklı bir iletişimin nasıllığı hususunda ipuçları vermesi açısından önem kazanmaktadır.

B) ARAŞTIRMANIN METODU.

Araştırmamızın birinci bölümünde kıssa kelimesinin Kur'an' da geçen anlamlarını ve kıssaların temel unsurlarını sunarken, bunun yanında iletişim kavramının tariflerini, iletişimin unsurlarını, iletişimle ilgili bazı teknik bilgileri vererek, çalışma

---

¹ Cereci, Sedat, *İletişiverelim*, Şule yay. İst. 1997, s: 17

² Rum: 30\30

esnasında, muhatabımızın kıssaların iletişimle nedenli alakalı olduğunu görebilmesini hedefledik. Bu alakayı daha iyi ortaya koyabilmek için kıssalardaki iletişimle ilgili bölümlerden örnekler sunduk.

İkinci bölümde ise iletişim kuram ve modellerini kıssalara uyarlamaya çalışarak, her türlü insani faaliyetin hedefi yine insanın kendisi olduğu gerçeğini yaratıcının Kur'an'da, ilahi mesajını kıssalarla özgün bir şekilde sunuşunu göstermeyi hedefledik. Çünkü Kur'an'ın kendisi insanlığa bir mesajdır.³ Bu mesajı da en iyi şekilde ve en özgün bir şekilde kıssalarla sunmuştur. Allah insanlığın bu gün uyguladığı iletişim modellerini hatta daha fazlasını Allah c.c 'ün kıssalarda nasıl kullandığını sunmayı hedefledik.

Üçüncü bölümde ise, kıssaların Kur'an'ın somut anlatım biçimi olmasından hareketle ve de içinde bizlere ait duygu ve inançları içerdiğinden dramatik özellikler taşıyabileceğini düşündük. Bu yüzden kıssaların dramatik unsurlar taşıyıp taşımadığını araştırdık.

Araştırmamız esnasında iletişim modellerini ve kuramlarını anlatan, reklam ve propaganda unsurlarını anlatan eserleri taradık. Bununla birlikte kıssaların özelliklerini, unsurlarını, hedef ve gayelerini anlatan eserleri, ayrıca insan psikolojisini -tutum, tepki, inanç ve algılarını- anlatan çalışmaları taradık. Araştırma konumuz çağdaş bir sorunun Kur'an'la ilintilendirilmesi konusunda ilk sayılabilecek bir çalışma olduğundan sınırlı sayıda kaynağa ulaşabildik. Buna rağmen sorularımıza cevap bulabilecek yeteri kadar kaynağa ulaşma şansını yakalayabildik. Görüleceği üzere bu çalışma, kıssaların iletişim formatlarına nasıl uyarlanabileceğine yönelik bilimsel bir alt yapı hazırlama mahiyetinde, bir ön çalışma tarzındadır. Zaman ve şartlar müsait olduğunda çalışmamızı daha ileri boyutlara ulaştırma niyetimizi gündemimizde tutuyoruz.

C) ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Çağımıza verilen isimlerden birisi de iletişim çağıdır. Fakat her nedense çağımız iletişim çağı olarak isimlendirilse de, insanlığın ciddi bir iletişim sorunu yaşadığı

---

³ İbrahim: 14\52

muhakkak. Süregelen savaşlar, kitlelerin gerginlikleri, kalabalıklar içindeki insanların yalnızlaşması bu soruna örnektir.

Bu sorunun kanımızca temel nedeni, ilahî mesaj olarak Kur'an'ın kitlelere ulaştırılmamasıdır. Çünkü Kur'an insanlığın kitabıdır. Onda kişiler özlerini bulurlar, hayatın anlamını kavrarlar. İlahî mesaj kitlelere ulaşmayınca, insanların hayatı nefislerinin arzularına endekslenmiş olup, böylelikle de insanlar içlerindeki ortak özü, o dili anlayamamışlardır. Bunun sonucu da, çok iyi bildiğimiz iletişimsizlik hastalığı doğmuştur.

İşte bu araştırma, çağımızın en önemli kavramı iletişim kavramıyla Kur'an kıssalarına yeniden bakış çabasıdır. Bir başka deyişle, ilahî mesajın daha iyi iletilmesinde kıssa uslû bunun nasıl kullanıldığına bir de iletişim kavramlarıyla bakma çabasıdır.

D) KISSALAR HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1) Kıssa Kelimesinin Sözlük ve Terim Manaları:

Arapça'da K-S-S kökünden gelen kıssa kelimesini sözlüklerden araştırdığımızda dört temel anlamı olduğunu görüyoruz

Bunlardan ilki; "Bir kimsenin izini sürüp ardınca gitmektir."⁴ Nitekim Kur'an'da "Hemen geldikleri yoldan izleri üzerinden geri döndüler"⁵ buyrulmaktadır.

İkinci manası; "Bir adama bir haber veya sözü beyan edip bildirmektir."⁶ Kelimenin bu anlamı da Kur'an'da şöyle geçmektedir. "Biz sana onların haberlerini hak ile anlatıyoruz."⁷

Kıssa kelimesinin üçüncü manası ; "Bir şeyi makasla kesmek, kırmaktır."⁸

⁴ İbn-ü Manzur, *Lisanu'l-'Arabi'l-Muhit*, KSS Maddesi, Dâru Lisâni'l-Arab, Beyrut, Tarih yok.

⁵ Kehf: 18\64

⁶ Ebu'l-Kemal es-Seyyid Ahmed, *el-Okyanusu'l-Basit fi Tercümeti'l el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, II.1204

⁷ Kehf: 18\13

⁸ Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, II. 1204, İstanbul, H 1305

Bu kelimenin dördüncü manası ise; aslında isim olup masdar anlatımında kullanılan “Kasas” ve “Kass” kelimelerine baktığımızda da; göğüs, sadr, göğsün başı, ortası veya göğüs kemiği⁹ anlamına geldiğini görürüz.

Görüldüğü üzere “Kıssa” kökünde mevcut manalardan dolayı Kur’an kıssalarının mahiyet ve hakikatini anlamak mümkündür. Kıssa kelimesi doğrudan doğruya vakıaya delalet eden bir kullanıma sahiptir. Şu halde kelime ve anlatım üslubunun Kur’an’da kullanılışı, şu tarihsel gayeye dikkat çekmektedir: Geçmiş toplumların eserlerini, izlerini açığa çıkarmak, bu suretle insanların unutmuş buldukları veya gafil oldukları olaylar üzerinde dikkatleri yoğunlaştırarak, bu konuları derinden derine tefekkür alanına çıkarmak.

Bu durumda kıssaları, dinin vermek istediği mesajı iletmenin güçlü bir dolaylı anlatım şekli olarak görebiliriz. Bu kıssalarda, insanın kendi tecrübesinin farklı bir yorumu bulunduğu kadar, onun bağımlılık duygusunun pekiştiren, belli bir hayat tarzını yansıtan unsurlar da vardır.¹⁰

Abdülkerim el-Hatib’in de özet ifadesiyle; “Kur’an kıssaları; hayalden herhangi bir şeyin karışmadığı, geçmişte vuku’ bulmayan şeylerin de asla girmediği tarihi haberler ve olaylardır. Bununla beraber Kur’an kıssaları hem değişmeyen mutlak hakikatler üzerine bina edilmiş, hem de muhatabı yönlendirme ve teşvik gibi unsurları da, başka kıssalarda bulunmayan bir tarzda ihtiva etmiştir. Söz konusu keyfiyet, edebî kıssalarda asla bulunmayan bir husustur.¹¹” Yukarıda verilen tanım ve ifadelerden anlıyoruz ki, kıssalar, Kur’an mesajının kitlelere iletilmesinde kendine has üslub ve tarzıyla, temelde hedef, insan olunca modern iletişim kuram ve modellerinin özelliklerini içeren, hatta kaynağı vahiy olması itibarıyla de daha fazlasını içeren bir iletişim tarzıdır.

---

⁹ Kamus Tercümesi,a.y

¹⁰ Koç, *Turan, Din Dili*, İz Yayıncılık, 2. bs, İstanbul – 1998, s: 132

¹¹ el-Hatib, Abdülkerim,*el- Kasasü'l-Kur’ani fi Mantukihî ve Mefhumihî*, 1.baskı, Kahire,1994 s:49 (Nakleden:Dr.İdris Şengül)

2) Kıssaların Nevileri:

Kıssa kelimesinin anlamlarını bu şekilde sunduktan sonra, şimdi de kıssaların nevelerinden söz etmek istiyoruz. Kıssalar konusunda ciddi çalışmaları olan et-Tühami Nakre Kur'an kıssalarını üç grupta toplamaktadır¹²:

a) Tarihi Kıssalar:

Vukuu itibariyle doğru gerçek kıssalardır. Bu tür kıssalardaki olay, şahıs, ve diğer unsurlar gerçeğe tamamen uygundur.¹³ Tarihi kıssaları da iki kısma ayırmak mümkündür.

aa) Peygamberler İle Geçmiş Ümmetleri Arasında Geçen Kıssalar.

Bunlar Kur'an-ı Kerim'de büyük yekün teşkil ederler.¹⁴

b) Bazı önemli şahsiyet ve hadiselerin kıssalarıdır.¹⁵

bb) Temsîlî Kıssalar:

Konusu itibariyle doğru olan kıssalardır. Bu çeşit kıssalar tarihte bizzat meydana gelmemiş olsalar bile, verilen insan örnekleri, tipleri itibariyle gerçekleşmesi mümkün olaylardır.¹⁶ Bu türde olanların Kur'an-ı Kerim'deki "Emsaller" gurubunda mütalaa edilmesi daha uygundur.¹⁷

c) Tarihi Kıssalar:

Tarihte bizzat meydana gelmiş kısma olsa da, Kur'an'ın ifadesiyle temsil makamında anlatıldığı ifade edilen kıssalardır.¹⁸ Ashabü'l-Karye kıssası gibi ki, zikredildiği siyakta verilmek istenen manayı aydınlatmak için anlatılmıştır.¹⁹

¹² Nakre, et-Tühami, *Saykolojiyyetü'l-Kıssa fi'l Kur'an*, eş-Şirketü't-Tunusiyye, 1974, Tunus, s: 29-45

¹³ Nakre, a.g.e, s:156-245

¹⁴ el- Hatib, Carullah b. Süleyman, *Kasasü'l-Kur'an*, İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi Yay. H.1393-Riyad, s: 24-28 (Nakleden: Dr. İdris Şengül)

¹⁵ Carullah b. Süleyman, s:29-33

¹⁶ Carullah b Süleyman, A.g.e, a.y.

¹⁷ Şengül, Dr. İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine, Işık Yayınları*, 1994, İzmir, s:72

¹⁸ Nakre, a.g.e, s:156

Bunun dışında Kur'an'ın nüzulü esnasında meydana gelen kıssalardır. Bu tür kıssalar İslamî asırda davetin cereyan ettiği esnada ve bölgede meydana gelen hadiselerdir.²⁰ Bu türdeki Kur'an kıssaları özellikle Medine dönemindeki müslüman toplumun hayat gerçeğinden olan tarihi hadiseleri içine almaktadır. Bu haberlerdeki esas gaye de tarihi tescil etmek olmayıp; ibret, öğüt, ve hayra yönlendirmek içindir.²¹

Bunun dışındaki kıssalar içinde mütalaa edilen, şahadet alemi dediğimiz alemin sınırları dışında kalan ahirette meydana gelen kıssalar vardır.²² Örnek olarak Adem (a.s)'ın yaratılışını verebiliriz.²³

İstikbalde ahiret aleminde meydana gelecek hadiseler de bu kategori içine sokulmuştur. Her ne kadar ahiret hayatında meydana gelecek olaylar geleceğe ait haberler ise de ders ve ibret cihetiyle ve üslup itibariyle kıssalara benzediğinden bu kısımda sınıflamaya tabi tutulmuştur.²⁴ Hz. İsa'nın Hıristiyanlarca ilah edinilmesinin asılsız olduğunu ispat için Hz. İsa'nın sorgulanış sahnelerini²⁵ bu tür kıssalara örnek verebiliriz.

Kur'an kıssalarına iletişim modelleri ve kuramları açısından baktığımızda, ileriki bölümlerde de görüleceği üzere tarihi kıssalar -peygamber kıssaları, nüzul dönemi kıssaları- ve temsili kıssalar iletişim kuram ve modelleri başta olmak üzere, günümüz iletişim vasıtalarının gerek fertler ve gerekse kitleler üzerindeki etkileri açısından çok önemli veriler ve özellikler içermektedir.

Kıssaların kaynağı meselesinde söylenecek ilk söz; Kur'an-ı Kerim'in kaynağı ne ise kıssaların kaynağı da odur. Kur'an-ı Kerim'in kaynağı ise, vahiyden başka bir şey

---

¹⁹ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine.*, s: 73

²⁰ Şengül, a.g.e. s : 79

²¹ Şedid, Muhammed, *Menhecü'l-Kıssa fi'l Kur'an* 1. bs. Şirket-ü Mektebat-ı Ukaz, Suudi Arabistan 1984, s: 37 (Nakleden:Dr.İdris Şengül)

²² M.Şedid, a.g.e, s: 40-41

²³ Bakara: 2\ 30-39

²⁴ Şengül, a.g.e., s: 8

²⁵ Kur'an: 5\116-119

değildir,²⁶ Allah kelmamıdır,²⁷ Allah katından tedricen indirilmiştir,²⁸ Kur'an'da tahrif yoktur, O'nu Allah indirmiştir ve kıyamete kadar da koruyacak olan O'dur.²⁹

Kur'an'ın kaynağı vahiy olunca, kıssaların kaynağı da vahiydir. Allah'ın ezeli ilmidir. Böylelikle kıssalar vahyin kitlelere ulaştırılmasında vahiy sahibinin seçtiği bir tarzıdır. Tevhidin ve imanın kalplere yerleştirilmesinde, ilahi mesajın insanlığa ulaştırılmasında etkili bir iletişim vasıtasıdır.

Öte yandan Kur'an'ın kaynağının vahiyden başkasının olamayacağını bir delili de bazen vahyin, peygamberin arzu etmediği şekilde gelmesidir.³⁰ Örnek olarak peygamberin yakınları olan müşrikler hakkında istiğfar etmek istemesi karşısında uyarılması³¹ verilebilir.

Vahyin dışındaki bir iletişimin kaynağı hakkında net konuşmak mümkün olmamaktadır. İletişimde kaynak, özellikle insan ve insanın ürettiği nesnelere (basın-yayın, medya ve diğer iletişim araçları) olursa iletişimin netliği ve güvenilirliği konusunda şüphelerin doğması ihtimal dahilinde olabilir. Çünkü bugünkü anlamda iletişimin, bir başka deyişle kitle iletişim araçlarının insana ve topluma yönelik üç grupta toplanabilecek etkileri vardır: Birincisi, kamuoyunu haberdirmek, ikincisi, toplumdaki çatışmalara taraf olmak, üçüncüsü de, toplumdaki çatışmalarda uzlaştırıcı yönde taraf olmak.³² İletişimin kaynağı insan ve toplum olunca, bu iki unsur içinde yaşanacak olası çatışmalar iletişime yansacaktır. Bunun sonucunda da ister istemez yanlış haberdendirme ve taraf olma noktasındaki şüpheleri de beraberinde getirecektir. Böylelikle iletişimin daha doğrusu kaynağın güvenilirliğine şüphe düşecektir. Bunun, tekrarları içeren bir süreç halini aldığını düşündüğümüzde sonuç, enformatik kirliliktir. Öte yandan iletişimin kaynağı temelde insan olmakla beraber, aynı zamanda onun ürettiği teknolojidir. Kaynak bazen insanın kendisi, bazen de verici istasyonu veya

---

²⁶ Necm: 53\4

²⁷ Tevbe: 9\6

²⁸ İnsan: 76\23

²⁹ Maide: 5\44

³⁰ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s:150

³¹ Tevbe: 9\113

³² Dökmen, *Üstün, Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları Ve Empati*, Sistem Yay. 4.baskı, İst. 1996 s:45

haber ajansı olabilir. Teknik olarak vericideki muhtemel hata, kanallardaki kirlilik ve gürültü iletişimin güvenilirliğini tehlikeye sokmaya yeter.

Neticede kaynağı vahiy olan kıssalar kitleleri haberlendirme ve etkileme açısından ve de ihtiva ettikleri iletişim tarzları açısından daha çok güvenilir gözükmetedirler.

3) Kıssaların İçeriğinde Temel Unsurlar

Bütün anlatılarda edebi kıssalarda mevcut olan şahıs, olay, zaman ve mekan unsurları Kur'an kıssalarında da mevcuttur. Fakat bu unsurlar kıssaların dini gayeleri gerçekleştirme hedefine paralel olarak hedefe matuf siyak sibak dahilinde yer bulurlar.

Şimdi söz konusu unsurları ayrı ayrı ele alalım.

a) Şahsiyetler

İnsani olan her faaliyette olduğu gibi kıssalarda da şahsiyet ve olay en önemli iki faktördür. Kur'an'ın asıl hedefinin gerekli kıldığı durum sebebiyle, bu iki unsur da kıssalarda her zaman aynı derecede ortaya çıkmaz. Kur'an kıssaları tamamen dini gayeyi gerçekleştirmede bir vesile kılındığından bazen şahsiyet unsuru zikredilmez, neredeyse tamamen gizlenir. Çünkü onun açıklanmasının bir anlamı yoktur.³³ Mesela, Neml süresinde Süleyman a.s kıssasında, emrindekilere Belkıs'ın tahtının getirilmesi olayında "Kitaptan ilmi olan ise: Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm, dedi."³⁴ ayetindeki şahsın sıfatına delalet vardır. Şahıs ismi verilmemekte sadece sıfatı zikredilmektedir.

Buna mukabil, Kur'an'da şahısla muhataba tesir etme hedefine tahsis edilmiş kıssalarda da şahıs unsuru belirginlik kazanmaktadır. Muhataba kendisiyle özdeşleşebileceği veya sakınabileceği model şahsiyetler sunulmaktadır. Bahçe sahipleri ve Firavun gibi. Bu şahsiyetlerde de fiziksel tanımlamalardan ziyade karakteristik

³³ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s: 205

³⁴ Neml: 27/40

tanımlamalara ve tasvirlere yer verilir. Çünkü hedef inançları, tutumları, duyguları ve davranışları değiştirmek, yeni inanç ve davranış modelleri sunmaktır.³⁵

Kur'an kişinin her insanla ortak olan mizacından, manevi duygularının neticesi olan önemli tezahürlerinden, hayır veya şer yolundaki gidişinden bahsetmektedir.³⁶ Kur'an kıssalarında bu özellik kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu karakterleri, kişilikleri somutlaştıran bir dizi insan tipleri çizerek; belki bir kişiliği ortaya koymaktan çok, örnek kişiliklerin özelliklerini ortaya koyar.³⁷ Şahsiyet unsuru olarak insan dışında tezahür eden unsurlar da vardır. Bir millet olarak, melek, cin, şeytan olarak ve bazı hayvanların şahsiyet unsuru olarak tezahür ettiğini görmek mümkündür.³⁸

b) Olay (Ana konu/Tema)

Kıssalarda olaylar da önemli bir unsurdur. İnsanın faaliyetidir, ürettiğidir, dolayısıyla sonuçları itibariyle insanı ilgilendirir. İnsan davranışlarının bir süreci olduğu için davranışlarını belirleyici bir unsurdur. Bu itibarla kıssalardaki olaylar yine dini gayenin gerçekleşmesine yönelik olarak tezahür eder. Böyle olduğu için de olaylar da bir bütünlüğe rastlanmaz. Yusuf kıssası istisna edilirse hiçbir kıssa bütün olarak verilmemiştir. Aksine fragmanlar halinde verilmiştir.

Kur'an kıssalarında bir olayın bütün olarak anlatımı hedeflenmemiştir. Bazen bir kıssanın bir bölümü ile diğer bölümü arasında zaman atlamaları görülür. Mesela, Meryem süresinin başında, 2-11. ayetler arasında, Hz. Zekeriyya'ya bir evlât verileceği müjdesi ile ilgili diyalogun hemen arkasından 12. ayette "Ey Yahya, Kitaba kuvvetle sarıl! (dedik)" diye kıssa devam eder. Yani Yahya doğmuştur, büyümüştür, peygamber olmuştur. Aradaki safhalar atlanmıştır. Çünkü Kur'an'ın amacı detayları anlatmak değildir. Kıssalardaki olaylar konu bütünlüğü içinde yerini alır. Verilmek istenen mesajı vicdanlara yerleştirmek için olayı etkili bir üslupla ve gerektiği kadar anlatır. Tıpkı yap-boz oyunlarında olduğu gibi doğru parçayı doğru yere koyarak hedefe ulaşır.

³⁵ Helmstetter, Shad, *İçer Dönük Konuşmanın Gücü*, Çev:H. Betül Çevik, Sistem Yayıncılık 3. Bbsk, İstanbul-1995, s: 53

³⁶ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s: 208

³⁷ Kutub, Seyyid, *Kur'an da Edebi Tasvir*, Çev:M.Yolcu, Çizgi Yay., 1. Bsk, İst.-1995, s:243

³⁸ Şengül, a.g.e, s: 217-224

c) Zaman

Genel olarak tüm anlatılarda olduğu gibi Kur'an kıssalarında zaman unsuru da önemlidir. Ancak Kur'an'ın zaman mefhumuna yer vermesi, kıssalardaki her hangi bir olayın tarihini, olayın müddetini belirlemek için değildir. Olayın değerine yeni boyutlar kazandıracaksa, zamanı belirlemektedir.³⁹ Çünkü Kur'an tarihi anlatan bir kitap değil, yorumlayan bir kitaptır. Tarihin seyri içindeki insanın yapıp etmelerini anlatarak tarih felsefesi ortaya koyar. Bunun içindir ki olayları kronolojik bir sıralama içinde ve tarihî kayıtlarla sunmaz. Zira geçmişte meydana gelen bir olayın bize olan yakınlığı veya uzaklığının bilinmesinin, kıssanın vereceği ibrete katkısı açısından önemli değildir. Burada esas önemli olan, hâdisenin hiçbir zaman değişmeyen insanî çerçevede bir vak'a olması ve her çağda insanlara ders ve ibret verecek mahiyette olmasıdır.⁴⁰ Eğer olaylar belirgin bir şekilde zamanla kayıtlanmış olsaydı, verilmek istenen mesaj tarihin kalın duvarları arkasında kalacak zaman ötesi topluluklara ulaşamayacaktı. Tıpkı tarihin derinliklerinde, devrin sorunlarına göre verilmiş fetvaların bu günün sorunlarını çözmeye yetmediği gibi. Kur'an'ın hükmü kıyamete kadar süreceğinden, böyle bir kayıtlama Kur'an'ın ve kıssaların uslubuyla uyuşmayacaktır.

Bir başka açıdan zaman unsuru, kıssalarda toplumsal değişmelere paralel olarak ele alınması ve üzerinde derinliğine düşünülerek birtakım yorum ve prensiplere ulaşılması gereken tarihsel verilerin hissedilmesi için yer almıştır. Çünkü insan varlığının idamesinde, bir tarih eksen ve çerçevesine ihtiyaç vardır. Bir geçmiş yorumuyla beraber, daha önemlisi bir şimdi ve gelecek açısının oluşturulmasıdır.⁴¹

c) Mekan

Kıssalarda mekan unsuru en az zaman unsuru kadar önemlidir. Hiçbir olay zaman ve mekan unsurlarından hali değildir. Bir nehir düşünelim, suyun akış sürecine yani debisine zaman dersek, su yatağına da mekan diyebiliriz. Yani zaman ve mekan unsurları bir olay ve kıssa için vazgeçilmez iki unsurdur. Kur'an kıssaları bu iki unsuru da konu içinde vermek istediği mesajla ilintili olarak kullanır. Bunun içinde mekan her yerde ve zamanda zikredilmez. Kıssalarda mekan mefhumu, olayın akışına tesir eden

³⁹ Nakre, *Saykolojiyyet'ül- Kıssa fi'l- Kur'an* s: 97

⁴⁰ Çelik, Muhammed, *Kur'an'ın İkna Husûsiyeti*, Çağlayan Yay., 1. Bsk, İzmir- 1996, s: 344

bazı hususları açıklayan, ders ibret yönlerini kuvvetlendiren özel bir değeri varsa zikreder.⁴² Mesela, Musa a.s.'ın vahyi aldığı yer olan Tuva vadisi belirtilmiştir.⁴³ Eğer mekanın, sunulmak istenen mesajı teyit hususunda bir değeri yoksa mekan zikredilmez. Ashabu'l- Karye⁴⁴ kıssasında bu durumu görebiliriz.

Kur'an'ı, insanı anlatan bir kitap var sayalım, kıssaları da bu kitabın senaryolaştırılmış bölümleri kabul edelim, bu senaryonun bir sahneye ve dekora ihtiyacı vardır. İşte bir senaryo için sahne ve dekor ne kadar önemliyse kıssalar içinde mekan unsuru da aynı öneme sahiptir ve mesajın aktarılmasında aynı işleve sahiptir. Mekanın zikredilmesi olayın coşkunluğuna, duygusallığına katkıda bulunmakla beraber okuyucunun hayal gücünü harekete geçirir, olayın gelişimi hakkında dikkatleri teksif eder. Filmde gösterilen bir dekor veya sahnenin izleyiciye bilgi verdiği⁴⁵ gibi.

d) Diyalog

Diyalog unsuru, kıssalara hareketlilik ve canlılık veren bir unsur olduğu gibi Kur'an kıssalarında da hem edebi parlaklığa vesile olan hem de hedefi gerçekleştirmede önemli tesiri olan bir unsurdur.⁴⁶

Kur'an'ın nüzul sırasına göre kıssalara baktığımızda, diyalogdan yoksun olduğunu, işaretlerle yetinildiğini görürüz. Fecr:(6-14) Daha sonra, davetin üslubuna göre işarettten tafsilata doğru tedericilik görürüz.⁴⁷

Kıssalarda diyalog insanî şahsiyetlerin bilinen yönlerini; kişisel fikir ve görüşlerini, tavırlarını ve psikolojilerini resmeder.⁴⁸ Kıssalardaki konuşmalar olayları nesir durağanlığından çıkarıp canlılık kazandırır, yani diyalog unsuru anlatılardaki olaylara animasyon özellik kazandırır. Fakat buna rağmen Kur'an geçmiş tarihi kıssalardaki bütün konuşmaları da nakletmez. Ancak bu konuşmalardan asıl gayeye en

---

⁴¹ I. Kur'an Sempozyumu, Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar, Bilgi Vakfı Yay, 2. bs, Ankara, 1994 s:91

⁴² Şengül, Kur'an Kıssaları Üzerine, s: 236

⁴³ Naziat: 79\16

⁴⁴ Yasin: 36\13

⁴⁵ Öngören, M.Tali, Senaryo ve Yapım, Alan Yay. İST. 1991, 2. bs, s:44

⁴⁶ Şengül, a.g.e, s: 225

⁴⁷ Nakre, Saykolojiyyet'ül Kıssa fi'l Kur'an s: 410-411

⁴⁸ Nakre, a.g.e, s:411

fazla delalet edeni yeterli miktarda canlı bölümlerini nakletmiştir.⁴⁹ Mesela, Hz . Musa'nın firavunla konuşmasını örnek gösterebiliriz.⁵⁰

E) İLETİŞİM HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1) İletişimin Tanımı

“İletişim: Bilginin, fikirlerin duyguların, becerilerin, ve benzerlerinin simgeler kullanılarak iletilmesidir. (Barelson ve Steiner 1964)”⁵¹

“Bir başka açıdan iletişim, insanın varlığını sürdürme biçiminin bir ürünü ve insanın varlık sürdürme biçimindeki gelişmelere göre değişimlere uğrayan, insana özgü bir olgudur.”⁵²

“Bir başka deyişle iletişimin, mesajlar aracılığıyla yapılan sosyal etkileşim olarak tanımı yapılabilir.(Gerbner 1967)”⁵³

“Yine iletişim, davranışlarda değişiklik meydana getirmeyi amaçlayan bilgi alış verşi demektir.”⁵⁴

Bu tanımlardan hareketle bir tanım yapmak gerekirse iletişim, varlıkların birbirleri arasında, ortak noktaları çerçevesinde bilgilerini, duygularını, heyecanlarını hedefe aktarma olgusudur.

2) İletişimin Temel Unsurları

Her olguyu ayakta tutan, gerçekleşmesini sağlayan temel unsurları vardır. Nasıl ki, bir tavanı ayakta tutan direkleri ise iletişimin gerçekleşmesini sağlayan temel unsurları vardır. Sırasıyla bu unsurları tanımaya çalışalım.

⁴⁹ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s:226

⁵⁰ A'raf:7\ 104-106

⁵¹ Mutlu, Erol, *İletişim Sözlüğü*, Ark Yay., 2.bs Ankara 1995 s:168

⁵² Oskay, Ünsal, *İletişimin ABC'si*, Der Yay., İstanbul 1997 s:7

⁵³ McQuail, Denis- Windahl, Sven, *İletişim Modelleri*, Çev: Mehmet Küçükkurt, İmaj Yay., 1. Bs, Ankara-1993, s:5

⁵⁴ Bilgin, Prof.Dr. Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara-1998, 1.bs, s:38

a) Kaynak:

“Haber ya da bilgi (mesaj) içeren işaretleri alıcı durumunda olana göndereni temsil eden kavramdır. Kaynak bilgi yayan, kendisinden bilgi edinilen her hangi bir şey, bir olay ya da insandır.”⁵⁵

“Kaynağın önemli bir özelliği , iletişime girdiği ortamı ya da kişileri iyi tanınmasında; geçire geldikleri yaşantıları, sosyo-kültürel ve ekonomik durumlarını, eğitim düzeylerini vb. özelliklerini bilmesi onlarla sağlıklı bir iletişime girmesinde ve onlarda istenilen davranışlar oluşturmasında büyük destek sağlar.”⁵⁶

“Kaynağın alıcıda amaçladığı davranışı, değişimi oluşturabilmesi için mesajını alıcının anlayabileceği sembollerden oluşturması gerekir.”⁵⁷

İletişim unsur ve kavramlarını kıssalara uyarladığımızda kaynak unsurunun karşılığı vahiydir yani Allah’tır. Bu konuda gerekli açıklamayı kıssaların kaynağı bahsinde yapmıştık. Burada ilgili bir ayeti vermekle yetineceğiz. Mesela, “İşte, bu sana vahiyle bildirdiğimiz gayb haberlerindedir.”⁵⁸

b) Haber, bilgi, ileti (mesaj)

“Mesaj, kaynaktan çıkan bilgi, haber, olay, ondaki bir değişimin ifadesi olan şeydir. Bir kaynaktan çıkan bir enerji, bir durum, bir düşünce, bir duygu mesaj anlamındadır.”⁵⁹ Ancak ileti, saf ve yalın felsefi anlamda yansıttığı konuya ilişkin bir delil (bu delil bir olaya, eyleme ilişkin ve açıklatıcı ve bilgilendirici olmalıdır) özelliği arz eder. Dolayısıyla ileti bir delil türüdür. “İleten ileti konusunda bir otorite, bilgi kişisel saygınlık ve güvenilirlik özelliklerine sahip olarak bu eylemi gerçekleştirir.”⁶⁰

⁵⁵ Erdoğan, İrfan, Alemdaroğlu, Korkmaz, *İletişim ve Toplum Kitle İletişim Kuramları ve Değişimci Yaklaşımlar*, Bilgi Yayınevi, 1.bs, İstanbul-1990, s:133

⁵⁶ Ergin, Akif, *Öğretim Teknolojileri ve İletişim*, Pegem Yayınları, Ankara, 1995, 1. Bs, s:52

⁵⁷ Çilenti, Kamuran, *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*, Gül Yayınevi, Ankara, 1984, s:62

⁵⁸ Yusuf:12/102, Al-i İmran:3/49

⁵⁹ Ergin, Doç.Dr., a.g.e

⁶⁰ Açıkgöz, Dr. H. Mustafa, *İletişim Felsefesine Giriş*, Ayyıldız Matbaacılık, Muğla-1997, 1.bs, s:45

Vahyin kendisi haberdur. Dolayısıyla Kur'an Allah'ın haberdurudur. Allah, biz insanlara Kur'an ile bilmediğimiz gayb haberlerini göndermiştir. Mesela, "İşte bunlar gayb haberlerindedir. Bunları sana vahiyle bildiriyoruz."⁶¹

c) İşaret (kod, sinyal)

"Mesaj, kaynaktan hedefe, kaynağın tabiatına göre iletişim sisteminin özelliklerine göre birtakım işaretlerle şifrelerle kodlanarak gönderilir. İnsanda konuşma, jest, mimik, ses, tavır, yazı, resim, vs. hep belirli bilgileri, haberleri içeren işaretlerdir. Dolayısıyla insan dilleri de birer koddur."⁶² "Mesajın kodlanmasında kullanılan simgelerin, mesajı gönderen kadar, mesajı alacak, algılayacak, açımlayacak hedef-kitle tarafından da bilinen simgeler olması gerekir."⁶³ Buna göre Kur'an Arapça kodunda indirilmiştir. "Mesela, "İşte, böylece biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik ve onda ikazları tekrar tekrar açıkladık umulur ki onlar korunurlar yahut da o (Kur'an) kendileri için bir ibret ortaya kor."⁶⁴

d) Kanal

"İletilen mesajı kaynaktan alıcıya ulaştırın yoldur. Mesajları her tür canlının özelliklerine göre değişik nitelikte ileten ve onların duyu organlarını etkileyen araçlar birer iletişim kanalıdır."⁶⁵

Bu meyanda kıssaları peygambere ulaştırın kanal Cebrail'dir. Fakat Kur'an mesajını hedef kitleye ulaştırın kanal ise kıssalardır.

e) Alıcı (Hedef-Kitle)

"Kaynaktan gelen enformasyonu algılayınğa müsait olarak onu algılayan ve alan unsura alıcı diyoruz. Başka bir deyişle alıcı kaynaktan gönderilen mesaja hedef olan unsurdur."⁶⁶ Burada ilk hedef-kitle Mekke müşrikleri, sonrasında da okuyucu kitledir.

Bu açıklamalardan sonra iletişimle ilgili diğeri bazı kavramlara geçebiliriz.

⁶¹ Hûd: 11\49

⁶² Cüceloğlu, Doğan, *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, 9.bs, İstanbul 1997s:76,

⁶³ Oskay, Ünsal, *İletişimin ABC'si*, s:42

⁶⁴ Tâhâ: 20\113

⁶⁵ Erdoğan, , Alemdaroğlu, *İletişim ve Toplum Kitle İletişim Kuramları ve Değişimci Yaklaşımlar*, s:133

3) İletişimle İlgili Bazı Temel Kavramlar

a) Feed-Back

“Alıcıdan kaynağa geri gönderilen karşı mesajdır. Bu aynı zamanda iletişimde kontrol mekanizmasıdır. Çünkü kaynak, alıcıdan gelen tepkileri kontrol ederek mesajını ona göre iletmelidir. Aksi takdirde bir yığın enformasyon boşa gidebilir.”⁶⁷

Kuran kıssalarında “feed-back” örneğine sıkça rastlamak mümkündür. Mesela, Hz. Musa ile firavun arasında geçen diyalogda⁶⁸ ve Salih a.s ile kavmi arasındaki diyalogda⁶⁹ feed-back’i görebiliriz.

b) Feed-forward

“Konuşmacının belli ya da belirsiz amaç, ümit ve olasılıklara dayanarak davranışını, iletişimini önceden ve alınan “feed-back”e göre ayarlamasıdır. Dolayısıyla feedforward şu üç şekilden biriyle oluşur: Amaç belirleme, umma ve olasılıkları tasarlama.”⁷⁰ Bir iletişim kavramı olan “feedforward”ı kıssalarda görebiliriz. Mesela, Hz. İbrahim’in Nemrut’la tartışmasını⁷¹ ve neden yaratıldığını unutan bir müşrikin kemikleri ufalayarak peygambere gelmesi ve ikinci yaratılışı inkarı karşısında Allah’u Teala’nın ardarda örnekler getirmesi⁷² çok çarpıcı bir örnek olabilir.

c) Alımlama

“İletişim sürecinde mesajın amaçlanan kişi ya da kitleyle buluşma anıdır.”⁷³

d) Anlatı

“Mantıksal olarak birbirleriyle bağlantılı, zaman içinde gerçekleşen ve tutarlı bir konuyla bir bütün haline bağlanan iki ya da daha fazla olayın nakledilmesidir.”⁷⁴

⁶⁶ Erdoğan; Alemdaroğlu, *İletişim ve Toplum Kitle İletişim. Kuramları ve Değişimci Yaklaşımlar*, s:c134

⁶⁷ Erdoğan; Alemdaroğlu, a.g.e, s:c135

⁶⁸ A’raf: 7\104-106

⁶⁹ A’raf: 7\73-79

⁷⁰ Erdoğan; Alemdaroğlu, a.g.e, s:52

⁷¹ Bakara:2\258

⁷² Yasin: 36\77-8

⁷³ Mutlu, Erol, *İletişim Sözlüğü*, s:32

⁷⁴ Mutlu, a.g.e,sc:43

e) Doruk Nokta Düzenleme

“Başkalarını ikna etmeyi amaçlayan bir iletişim etkinliğinde görüşler,savlar ve olaylar sunulurken, özgül olanların ilkin aktarılması, genel sonucun ise, bir doruk nokta olarak en son verilmesidir.”⁷⁵

f) Genişletme Etkisi

“Kitle iletişiminin insanların inanç sistemlerini yeni inanç kategorilerine ilişkin bilgi iletmek suretiyle genişletebilme etkisidir.”⁷⁶

g) İletişim Modeli

“İletişim modeli, iletişim olgusunun tasvir etme biçimidir. Bir parçanın veya gerçeğin grafik formunda bilinçli olarak basitleştirilerek anlatılmasıdır. Model, bir yapıyı veya süreci oluşturan öğeleri ve bu öğeler arasındaki ilişkileri göstermeye çalışır.”⁷⁷

“Modellerin açıklamaya yardımcı olma fonksiyonları vardır. Karmaşık ve müphem olan bilgileri basitleştirerek verme imkanını sağlar.”⁷⁸ Öte yandan modeller olayların gidiş yönünü veya sonuçları tahmin etme imkanını da sağlar. “En azından, alternatif sonuçların gerçekleşme ihtimalini görmeyi buna bağlı olarak araştırmak üzere hipotez geliştirmeye temel teşkil eder.”⁷⁹

h) İletişim Kuramı

“İletişimin çözümlenmesi ve açıklanmasıyla ilgili ileri sürülen hipotezlerdir.”⁸⁰

1) Kitle İletişimi

“Enformasyon, düşünce ve tutumların geniş bir kitleye iletişim araçlarıyla iletilme sürecidir.”⁸¹ “Bir takım bilgilerin, sembollerin, bir takım hedefler tarafından

⁷⁵ Mutlu,Erol, a.g.e, s: 44

⁷⁶ Mutlu, a.g.e, s: 134

⁷⁷ McQuail-Windahl, *İletişim Modelleri*, s: 2

⁷⁸ McQuail-Windahl, a.g.e, s: 2

⁷⁹ McQuail-Windahl a.g.e, s :3

⁸⁰ Mutlu, a.g.e, s: 174

⁸¹ Yumlu,Konca,*Kitle iletişim Kuram ve Araştırmaları*, Nam Basım Ltd, İzmir, 1994, s: 41

üretilmesi, geniş insan topluluklarına iletilmesi ve bu insanlar tarafından yorumlanması sürecine kitle iletişimi adı verilir.”⁸²

---

⁸² Dökmen Üstün, *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*, s: 39

BİRİNCİ BÖLÜM

KISSALARI İLETİŞİM MODELLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Birinci bölümde kıssaların modern iletişim modellerine göre değerlendirmesini yapmaya çalışacağız. Öncelikle temel modeller çerçevesinde kıssaları ele alacağız. Sonrasında da bireysel etkiler yönünden ele alacağız. Burada temel modelden kastımız, iletişim literatüründe tutucu modeller olarak adlandırılan modellerdir. Değişimci modellerin kıssalara uyarlanmasından imtina edeceğiz. Çünkü söz konusu modeller tamamen parasal sömürü ve satış temelleri üzerine kurulmuş modellerdir. Her ne kadar temel modeller de bu günün iletişim tarz ve felsefesine göre varsayılan modeller ise de insan unsurunu dikkate alan, insanın iletişim özelliklerini göz ardı etmeyen modellerdir. Neticede geçmişte insan yapısal olarak ve fitraten ne idiyse bu günde odur ve kıyamete kadar odur. Değişen sadece zaman ve mekandır. Sonuçta her şey insana hitap ettiğinden mevcut modelleri kıssalara uyarlamakta bir sakınca görmedik. Şimdi sırasıyla temel modellere göre kıssaları inceleyelim.

A) TEMEL MODELLER

1) LASSWELL MODELİ

“Amerikalı siyaset bilimci Harold D. Lasswell’e göre bir iletişim eylemini tanımlamanın en uygun yolu aşağıdaki soruları cevaplamakla mümkündür.

-Kim

-Ne Diyor

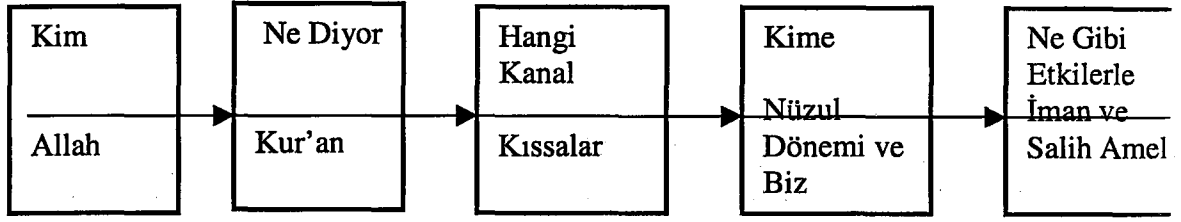
-Hangi Kanalı Kullanıyor

-Kime

-Ne Gibi Etki Oluşuyor⁸³

Bu basit ama temel formülü şu şekilde şemalandırmak mümkündür.

⁸³ McQuail-Windahl, *İletişim Modelleri*, s:15, bkz Erdoğan, İrfan; Alemdaroğlu, Korkmaz, *İletişim ve Toplum*, Bilgi Yayınevi, 1.bs, İstanbul, 1990, s: 65-66

Lasswell'in modelinde kaynağın, hedefi etkileme gibi bir niyeti vardır. Bu nedenle de iletişimi bir ikna etme süreci olarak ele almak gerekir. Ayrıca mesajların her zaman etkileyici olduğu, bir etki oluşturduğu da var sayılır.⁸⁴ "Etkileme ve ikna etme hedefini güden bir model olduğu için yanılma riski taşıdığı yönünden eleştiri alan bir model olmuştur. Ancak daha ciddi eleştirileri ise, iletişimin geri bildirim yönünü yani feed-back ögesini ihmal etmiş olması nedeniyle almıştır."⁸⁵

Şimdi de Kur'an kıssalarını bu model çerçevesinde ele alalım. Modelin öğelerinden "kim" sorusu yerine "Allah"ı, "ne diyor" sorusu yerine "Kur'an"ı yani ilahi mesajı, "hangi kanal" yerine "Kıssalar"ı, "kime" sorusu yerine de "nüzul dönemi" muhatabını ve daha sonraki dönemde de "okuyucuyu" koyabiliriz. Modelde olduğu gibi Kur'an'ın da hedefi insanları etkilemek vicdanlarına yönelip inançsızlık bunalımından kurtarmaktır. Kıssalardaki peygamberlerin davetleriyle ilgili ifadelerinden de anlaşılmaktadır ki, Kur'an'da ilk planda ve ısrarla anlatılmak istenen asıl konu Allah'a iman konusudur.⁸⁶ Yani tevhid mesajıdır. Model çerçevesinde kıssalar bu mesajı ileten kanal konumundadır. Kıssalar verilmek istenen mesajı somutlaştıran, canlılık kazandıran, tarihin tozlu sayfalarından kurtarıp çağlar ötesine ulaştıran bir unsurdur. İnsan fitratı, itibariyle bu gün ne ise geçmişte de oydu. Sünnetullahta bir değişme görmek mümkün değildir.⁸⁷ Kıssalar insan hayatından tabloları canlandırarak sunar, bizden bir şeyleri paylaşarak insanın duygularını heyecanlarını ve bütünüyle hayatını değiştirmeyi hedefler. Bu hedefine de ulaşır. Hayatta haksızlıklar karşısında, sevgisizlik ve anlaşılama sorunundan bunalan insanın duygularını, karşılaşılabileceği türden

⁸⁴ McQuail-Windahl, *İletişim Modelleri*, s:16

⁸⁵ McQuail-Windahl a .g.e s:17

⁸⁶ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s:282

⁸⁷ *Fetih: 48*23

cevaplar sunarak, insanı adam yerine koyarak, empatiyle yaklaşarak, anlamaya ve rahatlatmaya çalışır.

Kıssalar bize, etkin ve dominant kültürel değerlerle maddi sebepler şeması sunarken, geçmişte etkin olan değerlerin şimdi ve gelecekte de etkin olabileceği biçiminde bir altın kuralı fısıldar.⁸⁸ TV'nin bu gün yaptığı gibi hayatı bizimle paylaşarak inançlarımıza, duygularımıza, kararlarımıza ve yaşam tarzımıza yön verir.⁸⁹ İbrahim a.s.'ın inançları konusunda kavmi ve Nemrut'la konuşması en çarpıcı örnekler arasında gösterilebilir.⁹⁰

Model, iletişimde geri dönüşüm noktasında eleştiri almıştı. Gerçekten de Kur'an kıssaları açısından baktığımızda da modelin eksik kaldığını görüyoruz. Hemen hemen bütün peygamber kıssalarında feedforwardı görmek mümkündür. Burada sadece İbrahim a.s.'ın konuşmasında geçen feedforward örneğini sunmakla yetineceğiz: "Allah kendisine hükümdarlık verdi diye, Rabbi hakkında İbrahim'le tartışanı görmedin mi? Hani İbrahim ona: "Benim Rablim odur ki, hem diriltir hem de öldürür" dediği zaman "Ben de öldürür ve diriltirim" demişti. İbrahim: " Allah güneşi doğudan getirir, haydi sen de batıdan getir!" deyince inkar eden herif şaşırıp kaldı. Öyle ya, Allah zalim topluluğu doğru yola iletmez."⁹¹ İbrahim a.s.'ın Nemrut'la olan konuşmasında geri beslemeyi yani feedback'i görüyoruz. Arkasından İbrahim a.s.'ın feedforward yaptığını görüyoruz. Bütün peygamber kıssalarında, peygamberlerin davetleri esnasındaki diyaloglarında geri dönüşüm ve geri beslemeyi görebiliyoruz.⁹²

2) SHANNON- WEAVER MODELİ

"Bu modelde iletişim, doğrusal ve tek yönlü bir süreç olarak tanımlanır. Model gerçekleştirilmesi gereken beş fonksiyon ve bir de fonksiyonel olmayan gürültü faktörü olduğunu ileri sürer."⁹³

⁸⁸ *1. Kur'an Sempozyumu, Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar* adlı tebliğ, s: 95

⁸⁹ Esslin, Martin, *Tv Beyaz Camın Arkası*, Murat Çiftkaya, Pınar Yay., İstanbul, 1991, 1.bs, s:10,

⁹⁰ En'am: 6\74-82

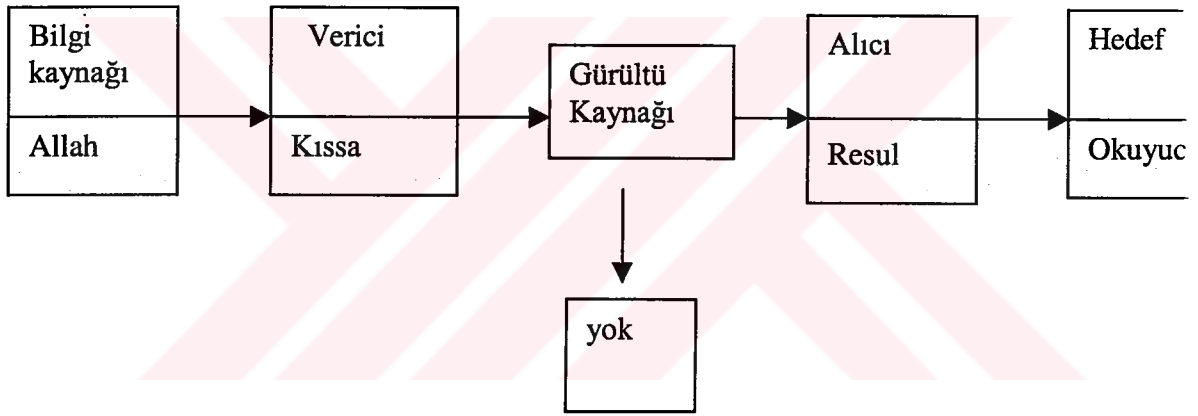
⁹¹ Bakara: 2\ 258

⁹² Hûd: 11\61-65

⁹³ McQuail-Windahl, *İletişim Modelleri* ,s:19

“Süreçte rol alan ilk öge, iletişim kurmak için iletilmek üzere mesaj veya mesajlar zinciri üreten bilgi kaynağıdır. Bir sonraki basamakta mesaj, verici tarafından sinyaller haline getirilir. Bu sinyallerin alıcıya giden kanalın özelliklerine uygun hale getirilmesi gerekir. Alıcının fonksiyonu vericinin fonksiyonunun karşıtıdır. Alıcı, aldığı sinyallerden mesajı yeniden yapılandırır. Alınan mesaj daha sonra hedefe ulaşır.”⁹⁴

Bu model çerçevesinde kıssaları değerlendirdiğimizde bilgi kaynağı yerine Allah'ı, verici yerine kıssayı, sinyal yerine kıssanın kodlanmış şeklini yani kutsal metni\Arap dili, alıcı yerine peygamberi, hedef yerine de nüzul dönemi muhatabını veya Kur'an okuyucusunu koyabiliriz.

Bu modelde de kanımızca eksik olan taraf, tek yönlü bir süreç biçiminde olmasıdır. Kıssalara baktığımızda iletişimin çift yönlü süreç olduğunu görüyoruz. Hem kıssalar içindeki serimlemelerde hem de kıssa ile okuyucu arasındaki iletişimde çift yönlülüğü görebiliriz.⁹⁵ Burada A'raf suresindeki Nuh a.s.'ın davetiyle ilgili bölümü sunmakla yetineceğiz: “Andolsun ki, Nuh'u kavmine elçi olarak gönderdik te dedi ki : Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin Ondan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben üstünüze gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum.”

⁹⁴McQuail-Windahl *İletişim Modelleri*, s:89

⁹⁵ A'raf: 7\59,60,6265,69, Hud:11\ 25,26,28,31,35, 77,78,80, Al-i İmran: 3\49

Kavminden ileri gelenler dediler ki: “Biz seni apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz!”

Dedi ki. “Ey kavmim! Bende her hangi bir sapıklık yok. Fakat ben alemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.”

“Size Rabbimin vahyettiği gerçekleri tebliğ ediyorum ve size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediğiniz şeyleri Allah tarafından gelen vahiyle biliyorum.”

“(Allah’ın azabından) sakınıp ta rahmete nail olmanız için, içinizden sizi uyaracak bir adam vasıtasıyla size bir zikir gelmesine şaştınız mı?”

“Söylenenleri dinledikten sonra Onu yalanladılar, biz de O’nu ve Onunla beraber gemide bulunanları kurtardık, ayetlerimizi yalanlayanları boğduk! Çünkü onlar kör bir kavim idiler.”⁹⁶

Bu kutsal metni model çerçevesinde değerlendirmek gerekirse; Allah mesajını elçisi kanalıyla hedefe yolluyor. Nuh a.s mesajı alıyor kendi dilinde kodluyor ve hedefe iletiyor. Bu ilahi mesaj karşısında kavmi onu yalanlıyor. İnkâr tepkisi yolluyor yani feedback yapıyor. Yani mesajın kaynağı, hedefin tepkisini görme ve ölçme şansına sahip. Bu tepkiyi gördüğü ve aldığından dolaydır ki feedforward yani geri besleme yapıyor.

Öte taraftan bu kıssa Allah’tan peygambere geliyor, aynı inkâr hastalığına yakalanmış bir kavme kıssa aracılığıyla mesajı iletiyor. Mesaj kıssa içindeki kavme gelen mesajla aynı içeriğe sahip, yani tevhit mesajını getiriyor. Hz. Peygamberin kavminin çoğu “Eskilerin sözleri”⁹⁷ şeklinde tepki gösterirken diğer bir kısmı da vicdanları doğrularak iman ediyorlar.

Shannon-Weaver Modelinin içeriğinde sinyalin gürültü\parazit tarafından rahatsız edilme olasılığı söz konusudur. Örneğin aynı kanal içinde aynı anda çok sayıda sinyal bulunması bozulmaya yol açabilir. Bu verilen ve alınan sinyaller arasında bir farklılığa neden olabilir. Neticede kaynak tarafından üretilen mesaj ile alıcı tarafından

---

⁹⁶ A’raf: 772\59-64

⁹⁷ :En’am: 625,Enfal:8\31

yeniden yapılandırılan ve hedefe ulaşan mesaj aynı anlama gelmeyebilir.⁹⁸ Fakat kaynağı vahiy olan kıssalar⁹⁹ için aynı şeyi düşünmek muhaldir. Bu anlamda kıssaların daha gerçekçi ve daha ciddi iletişim biçimi, tarzı içerdiğini söylemek daha doğru olacaktır. Kıssaların ve iletişimin kaynağı başlıklı konumuzda bu noktaya değindiğimiz için daha fazla açıklamaya gerek duymuyoruz.

3) OSGOOD VE SCHRAMM'IN DAİRESEL MODELİ

“Bu model C.E.Osgood tarafında yaratılmış ve Wilbur Schramm tarafından sunulmuştur. Eğer Shannon modeli doğrusal olarak tanımlanabiliyorsa bu model de yüksek düzeyde dairesel olarak tanımlanabilir. Bu modelde, verici ve alıcıdan bahsedilmemesine rağmen her iki tarafta- uçta da neredeyse aynı fonksiyonlar gerçekleşir.”¹⁰⁰

“Bu yaklaşımın ortaya çıkmasıyla, doğrusal tek yönlü iletişim imajından net bir ayrılma süreci başlamıştır Model özellikle yüz yüze iletişimi tanımlamaya elverişlidir. İletişimde dairesel bir süreç vardır.”¹⁰¹ Bu modelle şu kastedilmektedir: Yüz yüze bir diyalogda iletişimi ilk başlatan kişi mesajı hedefe yolladıktan sonra hedef mesajı alır, kod açılımını yapar, yorumlar. Mesaj yorumlandıktan sonra geri besleme yapar, yani bu sefer hedefin kendisi kaynak pozisyonuna geçer. Mesajı alan birinci kaynak hedef durumundadır ve aynı işlemleri bu sefer kendisi yapar. Hal böyle olunca iletişim dairesel bir döngü haline gelir.

Bu modeli kıssalar içindeki diyaloglarda uygulamak mümkün, ancak kıssanın bir mesaj ileten araç konumunda düşündüğümüzde durum farklılaşacaktır. Kıssada serimlenen olayda asırlar sonra yaşayan biz Kur'an okuyucuları için dairesel iletişimden söz edemeyiz. Kitle iletişim tarzı için yetersiz kalan bir modeldir.

Bu modeli diyalog içeren tüm kıssalarda görmek mümkündür. Burada A'raf suresinde geçmekte olan Hud a.s ile kavmi arasındaki diyalogdan bir enstantane sunmakla yetineceğiz.

⁹⁸ *McQuail-Windahl, İletişim Modelleri,, s: 19*

⁹⁹ *Kur'an: 123*

¹⁰⁰ *McQuail-Windahl, a.g.e ,s: 21*

¹⁰¹ *McQuail-Windahl a.g.e s: 223*

“Ad kavmine de kardeşleri Hûd’u gönderdik. O, (kavmine) dedi ki: - Ey kavmim! Allah’a kulluk edin, sizin O’ndan başka tanrınız yoktur. Hala O’na karşı gelmekten sakınmayacak mısınız?”

“Kavminden ileri gelen kafirler dediler ki: Biz seni bir beyinsizlik içinde görüyoruz, ve gerçekten seni yalancılardan sanıyoruz”

(Bunun üzerine Hud): “Ey kavmim! Dedi, bende beyinsizlik yoktur. Fakat ben alemlerin Rabbi’nin gönderdiği bir peygamberim.” ¹⁰²

Yukarıdaki ayetlerde karşılıklı konuşma – diyalog örneği görüyoruz. Yüz yüze bir iletişim olduğundan dairesellik sürecini içeren bir biçimdir. Her iki tarafta mesajı yorumlayıp, yeni mesaj göndermektedir.

Fakat kıssaları Kur’an sosyolojisi içinde kitle iletişim aracı olarak düşünürsek, Kur’an okuyucusu kıssayı okuduğu zaman direkt ve eş zamanlı bir tepki göstermesinden bahsedilemez. Kıssalar uslub itibariyle dramatik özellikler taşıdığından, insan karakterinin aktarılmasında oldukça etkindir.

Tv için Martin Esslin şunları söylüyor: “Tv’nin en güçlü tarafı, kafamıza soyutlamalar değil, kalplerimize kişilikler sokmasıdır. Düşüne dünyamıza imajlar, mesajlar yollar. Onları bazen yorumlarız, bazen de yorumlamadan algılarız. Bunun sebebi de tv’nin bir ayna olmasıdır.”¹⁰³ Aynı şeyleri kıssalar için de söylemek mümkündür. Kıssalar nüzul sırasına göre okunduğunda Mekke dönemine ait soyut kavramlar olan iman, ahiret, azap gibi konular davetin süreci içerisinde kıssalarda somutlaşmaya başlar. İnsanın tarihteki yapıp etmeleri, inanç biçimleri,duygu ve heyecanları kıssalarda serimlenerek dramatik örgü içinde sunulur. Hayatımızdan kesitleri senaryo tarzıyla vererek, bizim dilimizi konuşarak adeta ayna olur bize. İnsanın özelliğinden biri de, kendini ayna karşısında görmekten zevk duymasıdır. Bu zevk onu güzel gözükmeye duygusuna iter. Kıssalarda da insan kendi yaşantısını, duygularını tartma şansını yakalar, beğenmediği yönlerini düzeltme eğilimine gider. Oradaki kendine yakın bulduğu karakterlerle kendini özdeşleştirir.

¹⁰² A’raf: 765-67

¹⁰³ Esslin, *Tv Beyaz Camın Arkası*, s: 31

4) DANCE'İN HELEZON SARMAL MODELİ

“Dance doğrusal iletişim modelleri ile dairesel iletişim modellerini karşılaştırırken dairesel modellerin iletişim modellerinin iletişim sürecini anlamakta daha elverişli bir konuma sahip olduğunu belirtir. Fakat dairesel modelin, iletişimin başladığı noktadan tam bir daire çizerek geri geldiğini iddia eder.”¹⁰⁴

“Helezon, dairenin başarısız olduğu bazı durumları anlamayı sağlar. İletişim sürecinin ileriye doğru hareket ettiğini ve şimdi söylenen şeyin, daha sonra söylenecek şeyin içerik ve biçimini etkileyeceği gerçeğine dikkati çeker.”¹⁰⁵

“Dance, iletişimin dinamik doğasının altını çizer. Bu model iletişim ve çevreyi içerir. Helezon sürecin farklı taraflarının zaman içerisinde nasıl değiştiğini tanımlar.¹⁰⁶ Helezon, farklı durumlarda, farklı bireyler için farklı biçimler alır. Bazıları için olay hakkında önceden sahip oldukları bilgi nedeniyle, sarmal hızla genişleme eğilimi gösterirken, daha az bilgiye sahip olanlarda ise sarmal yavaş yavaş genişler. Model, bilgi farkları veya bilgi eksiklikleri ve bilginin daha fazla bilgi yaratma eğilimine sahip olduğu tezlerinin ispatında da kullanılabilir.”¹⁰⁷

“Bu modelin değeri çok kolaylıkla unutulmuş bir şeyi, iletişimin dinamik doğasını bizlere hatırlatmasında yarar. Bu modelde insanın iletişim kurarken aktif, yaratıcı ve bilgi yükleme, bilgi depolama kapasitesine sahip olduğunu görüyoruz.”¹⁰⁸

Bu modelin Kur'an kıssaları için, belki de kıssalarda tekrar konusu için en açıklayıcı model olduğu söylenilebilir. Kur'an kıssalarının davet süreci içindeki seyrine baktığımızda, ilk dönem ayetlerinde kıssaların içerdiği konular ve hatta kıssaların kendisi, kısa işaretlerle, cüz'i temaslarla geçilmiştir. Olaylar uzun uzadıya anlatılmamış, kısa fasılalar halinde arz edilmiş, kavimlerin üzerlerine indirilen azap anlatılmadan iktisar edilmiş, peygamberlerin isimleri zikredilmemiş, aralarında geçen diyaloglara yer

¹⁰⁴ McQuail-Windahl, *İletişim Modelleri*, s: 23

¹⁰⁵ McQuail-Windahl *a.g.e*, s: 23

¹⁰⁶ McQuail-Windahl *a.g.e* s: 23

¹⁰⁷ McQuail-Windahl *a.g.e* s: 24

¹⁰⁸ McQuail-Windahl *a.g.e* s:24-25

verilmemiştir.¹⁰⁹ Bunun sebebi de Mekke müşriklerinin batılda ısrar ve inatlarını yalanlayıp korkutmak içindir.¹¹⁰

Davetin ilerleyen sürecinde, başlangıçta kısaca değinilen kıssalara siyak-sibak dahilinde gerektiği ölçüde değinilmiştir. Kıssalarda alt bilgiler girildikçe ilerleyen bölümlerde de yeni konularla yeni mesajlar verilme yoluna gidilmiştir. Geçmiş bilgilerde gerekli görüldüğü yerde yeniden zikredilmiştir. Helezonik- sarmal bir iletişim modeli uygulamasıyla, her kıssa yeni bölümleri anlatıldıkça genişleyerek iletişim devam etmiştir. Buna en iyi örnek, sarmal bir şekilde serimlenen ve her adımda bilgi genişlemesi gösteren Yusuf kıssasıdır.

Bir başka örnek te, Bakara süresinde inanç gruplarından, aralarındaki çatışmalardan, geçmiş ve geleceklerinden bahseder. Bu meyanda Âdem kıssası insanlığın geçmişine ışık tutması için serdedilmiştir.¹¹¹ Âl-i İmran suresinde Ehl-i Kitaptan bahsedilirken Hz. İsa'dan bahsedilmektedir. Hz. İsa bahsinde Hz. Âdem kıssasına da değinilmiş, böylelikle eski bilgilerin hatırlatılması yoluna da gidilmiştir.

Kıssalardan sarmal iletişim modeline çarpıcı bir örnek te, gaybî kıssalardan Maide suresinde geçen Hz. İsa'nın Ahiret aleminde Allahü Teâla ile konuşmasıdır:

“Allah o zaman şöyle diyecek: ‘Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene (verdiğim) nimetleri hatırla! Hani seni Mukaddes ruh ile desteklemiştim, sen beşikte iken de yetişkinde de insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncili öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan, kuş şeklinde bir şey yapıyordun da ona üflüyordun, hemen benim iznimle kuş oluyordu. Yine benim iznimle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyordun. Ölülerini benim iznimle hayata çıkarıyordun. Hani İsrailoğullarını (seni öldürmekten) önlemiştim. Kendilerine apaçık deliller getirdiğin zaman inkar edenler: Bu apaçık sihirdir, başkası değildir.’ demişlerdi.”¹¹²

¹⁰⁹ Fecr: 89\ 14, Bûrûc: 85\16-20, Şems: 91\11-15,

¹¹⁰ Nakre, *Saykolojiyyet'ül- Kıssa fi'l- Kur'an* s: 91, 410, 411

¹¹¹ Bakara: 2\30-39

¹¹² Maide: 5\10

Yine aynı surede: Allah: “ Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara: Beni ve anamı Allah’tan başka iki tanrı bilin” diye sen mi dedin? Buyurduğu zaman O, şöyle dedi: “Haşa! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, halbuki, senin zatında olanı bilmem. Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca sensin.”¹¹³

Bu iki pasajda da gördüğümüz gibi kıssa, nüzul dönemi muhatabına ve biz Kur’an okuyucusuna sarmal bir iletişim modeli çerçevesinde hem bu kıssayla ilgili geçmiş bilgileri hatırlatıyor, hem de aradaki diğer pasajlarda geçen bilgileri atlayarak Ahiret sahnelerinden bir enstantane sunarak İsa’yı ve anasını ilah edinenlerin akıbeti hakkında bilgilendiriyor.

Bir başka örnek te, Saffât sûresinde değinilen Mûsa ve Harun’un kıssalarıdır:

“Andolsun biz Musa’ya da, Harun’a da nimetler verdik. Hem onları, hem kavimlerini o büyük sıkıntıdan kurtardık. Kendilerine yardım ettik te galebeyi kazananlar onlar oldular. Her ikisine de, apaçık anlaşılabilir bir Kitap vermiştik. Her ikisini de doğru yola eriştirmiştik. Sonra gelenler için de, ‘Mûsa ve Harun’a da selam olsun’ diye birer nam bıraktık. Doğrusu biz iyileri böylece mükâfatlandırırız. İkisi de şüphesiz mü’min kullarımızdandı.”¹¹⁴ Bu ayetlerde, Mûsa kıssasının daha önce anlatılan bölümlerine gönderme yapılmakta ve böylelikle de eski bilgiler hatırlatılmaktadır. Tekrar üslûbuyla da, Allah’ın elçilerinin nail oldukları nimetler anımsatılarak, inanları motive etmektedir.

5) NEWCOMB’ UN ABX MODELİ

“ Bu model, psikolog Heider’in daha önce yaptığı çalışmaların genişletilmesiyle 1953’te Newcomb tarafından formüle edilmiştir. Heider, iki insan arasında üçüncü bir insan arasında veya nesne hakkında varolabilecek düşüce uygunluğu veya uygunsuzluğunun düzeyiyle ilgilenmiştir. Heider’in teorisine göre, iki insanın birbirlerine karşı ve ayrıca söz konusu olabilecek bir nesneye karşı hoşlanıp hoşlanmama şeklindeki tutumlarında, bazı ilişki kalıpları dengelenecek, bazıları ise dengelenmeyecektir. Bununda ötesinde, denge olduğu durumda iletişime katılanların

---

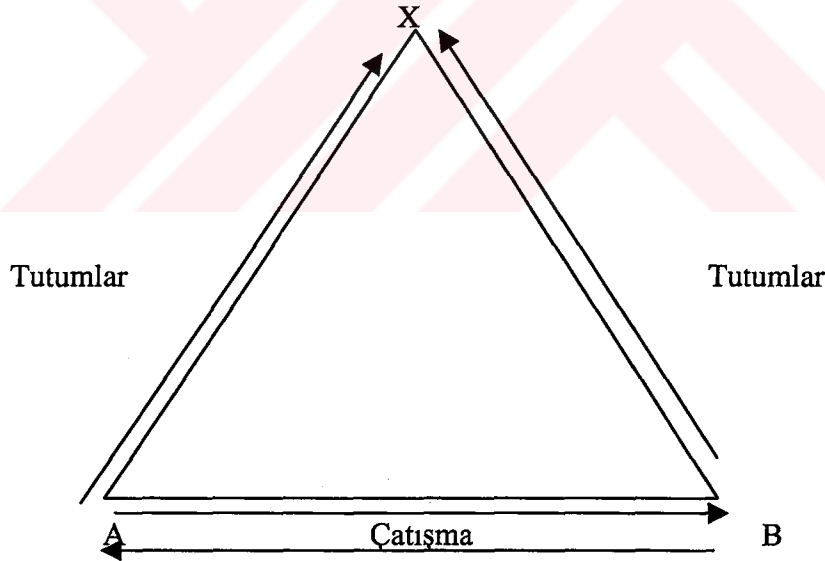
¹¹³ Maide: 5116

her biri değişmeye karşı çıkacaktır, dengenin olmadığı durumda zihinsel dengeyi restore etmek için her iki taraf da teşebbüste bulunmayacaktır.”¹¹⁵

“Heider, özellikle iletişime katılan kişilerin, içsel, zihinsel bilgi süreçleriyle ilgileniyordu. Newcomb, bu teoriyi geliştirerek iki veya daha fazla kişi arasındaki iletişime uyguladı. Newcomb, iletişim kurularak anlaşma alanının genişlemesi sonucu, simetriye ulaşmak için gerginlik olacağı yolunda postlat ileri sürmüştür.”¹¹⁶

“Newcomb, iki veya daha fazla insanın birbirlerine ve çevresindeki nesnelere karşı aynı anda yönelmelerini sürdürmek için, iletişimin önemli bir fonksiyonu olduğunu varsaymaktadır. İletişim “gerginliğe karşı öğrenilmiş bir tepkidir.” Bu nedenle belirsizlik ve dengenin olmadığı durumlarda daha fazla iletişimin aktivitesi (bilgi verme, bilgi arama, bilgi alışverişinde bulunma gibi) görebiliriz.”¹¹⁷

“Modelin temel iddiası, tutum ve ilişkideki tutarlılığı sağlamaya dönük gerginliğin, koşullar uygun olduğunda, iletişimi teşvik edeceğidir.”¹¹⁸ Newcomb’un ABX modeli şema şeklinde aşağıda gösterilmiştir.

¹¹⁴ Saffat: 37\ 114-122

¹¹⁵ Mc Quail, Windahl, *İletişim Modelleri*, s:31

¹¹⁶ Mc Quail, Windahl a.g.e,s:31

¹¹⁷ McQuail-Windahl a.g.e s:31

¹¹⁸ McQuail-Windahl a.g.e s:32

ABX modelinin çalışma sistemi ise şöyledir:

“A’nın X’e olan yönelimi, yani her ikisinin X’e karşı yaklaşma veya kaçınma tutumları, aynı zamanda kavrama ile ilgili nitelikler. Aynı tutum ve kavramalar B’nin X’e olan yönelimi için de geçerlidir. A ile B arasında dengesizlik yani çatışma söz konusudur.”¹¹⁹

“İlk kez bu model iletişimin toplumda ve toplumsal ilişkilerdeki rolü üzerinde durmuştur.”¹²⁰

“Aynı zamanda bu model toplumsal uyum\fikir birliği sorununu da açıklamada kullanılır. Böylece mikro psikolojik alan kullanılarak makro sosyolojik açıklamaya gidilir.”¹²¹

Bu modeli Kur’an kıssalarına uyguladığımızda, modelin kıssaların iletişim açısından anlaşılmasında önemli katkısını görüyoruz. Çünkü Kur’an’da mevcut olan Peygamber kıssalarının çoğunda karşı tutum ve fikir çatışmalarını görüyoruz. Çatışma sürecinde iletişimin devam ettiğini ve bunun sonunda da bilgi\enformasyon akışının gerçekleştiğini görüyoruz. Şimdi de bu modelin uygulanışını görelim. Mesela İlyas a.s.’nın kavmiyle olan diyalogunu ele alalım:

“İlyas da şüphe yok ki, gönderilmiş peygamberlerdendi.

İlyas milletine << Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?Yaratanların en iyisi olan, sizin de Rabbiniz, öncekilerin de Rabbi olan Allah’ı bırakıp ta Ba’l’e mi taparsınız.>> demişti.

Bunun üzerine İlyas’ı yalanladılar. Onun için Allah’ın ihlaslı kulları müstesna, onların hepsi cehenneme götürüleceklerdir.¹²²”

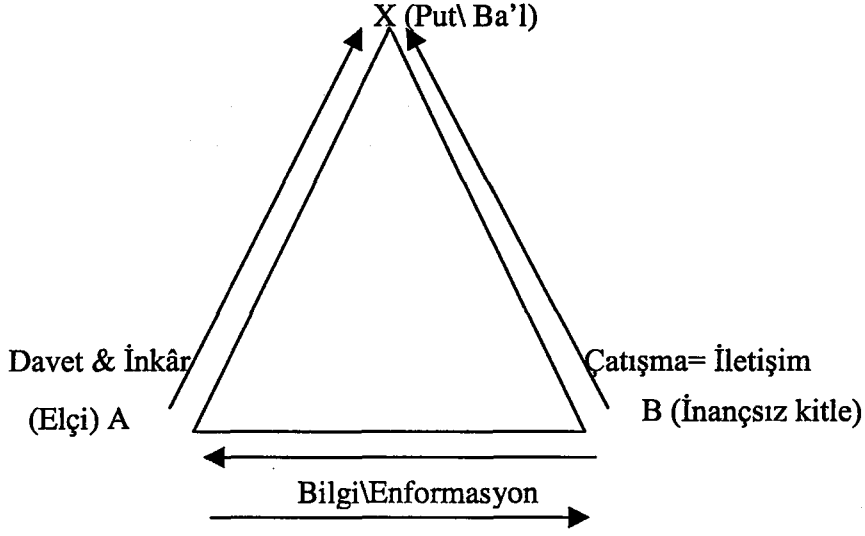
Burada İlyas a.s ile kavmi X konumunda değerlendirebileceğimiz Ba’l putuna yönelerek karşıt tutum sergilemektedirler. Bu karşıtlıktan iletişim doğmaktadır.

¹¹⁹ Alemdaroğlu- Erdoğan, *İletişim ve Toplum Kitle İletişim Kuramlarına Tutucu ve Değişimci Yaklaşımlar* s:71

¹²⁰ Alemdaroğlu- Erdoğan, a.g.e.,s:71

¹²¹ Alemdaroğlu, Korkmaz,*Başlangıçtan Günümüze İletişim Kuramları ve Araştırmaları*, MY Yayınları, Ankara- 1998, s:72

İletişimin sonucunda bilgi\enformasyon doğmaktadır. Pasajda enformasyon niteliği taşıyan âyet altı çizili son âyettir. Bu durumu aşağıdaki şema ile göstermek mümkündür.

Benzer durumu Hz. İsa'nın doğumunu meleklerin Meryem validemize müjdeledikleri zaman aralarında geçen diyalogda da görmek mümkündür:

“Melekler demişlerdi ki: ey Meryem! Allah sana kendisinden bir Kelimeyi müjdeliyor. Adı, Meryem oğlu İsa'dır. Mesih'tir.

O, beşikte de, yetişkinlikte de insanlara peygamber sözler ile konuşacak ve salihlerden olacak.

Meryem 'Rabbim ! dedi, bana bir erkek eli değmediği halde nasıl çocuğum olur?' Allah şöyle buyurdu: 'Öyle de olsa, Allah dilediğini yaratır. Bir işe hükmedince "Ol" demesiyle oluverir.'

Melekler Meryem'e hitaben : Allah O'na yazmayı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek.”¹²³

Takip eden üç ayette Hz. İsa'nın mucizeleri kendi ağzından aktarılmaktadır.

Diyalogun bitiminde Allah c.c hükmünü bildirir:

---

¹²² Saffât: 37\1

“İnkâr edip kâfir olanlara gelince, onları dünya ve ahirette şiddetli bir azaba çarptıracağım; onların hiç yardımcıları olmayacak.

İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, Allah onların mükafatlarını eksiksiz verecektir. Allah zalimleri sevmez.

(Resûlüm) O söylenenleri biz sana âyetlerden ve hikmet dolu Kur'an'dan okuyoruz.

Allah nezdinde İsa'nın durumu , Âdem'in durumu gibidir. Allah O'nu topraktan yarattı. Sonra O'na 'Ol' dedi ve oluverdi.”¹²⁴

Buna benzer diğer örneklerde görebileceğimiz gibi tarihteki çatışma ortamlarını sunarak bizi bir hedefe doğru yöneltmektedir. Bu hedef te, insanlık düşüncesini yükseltmek, onu devamlı olarak karşılıklı sorular sormaya itmek devamlı hakkı araştırmak, akıl sahiplerini doğru yola ulaştırmak için insanlığın tecrübelerinin özetini sunmak.... İnsanın ruhundaki gaflet ve unutkanlık perdesini kaldırmak, sürekli olarak güçlerini ortaya çıkarmak için son derece muhtaç olduğu faal güçlerinin önünde durabilmek için hafıza ve gücünün pürüzlerini gidermektir. Kur'an-ı Kerîm bu durumu şöyle izah ediyor: “İşte o memleketler(in hali! Habîbim) sana onların haberlerinden bir kısım naklediyoruz.” (el-A'râf:176)

“Peygamberlerin haberlerinden onunla kalbini (tatmin ve) tesbit edeceğimiz her çeşidini sana kıssa olarak anlatıyoruz. Bunda sana hak ve mü'minlere de bir öğüt ve muhtıra gelmiştir.” (Hûd: 100)

Tarihin akışı içinde yaşanmış îman, tevhîd, küfür ve bunların arasındaki mücadeleleri Kur'an kıssalar aracılığıyla en mükemmel iletişim felsefesi içinde biz Kur'an okuyucusuna sunmaktadır.

Bu model ayrıca mikro psikolojik tahliller yaparak, makro sosyolojik çıkarımları gündeme getirmektedir. Kıssalarda olay-şahıs bütünlüğü o kadar güzel uyum sağlıyor ki, şahısların olay içinde takındıkları tavrın psikolojisi çok rahat gözlemlenebilmektedir.

---

¹²³ Âl-i İmran: 3\45-48

¹²⁴ Âl-i İmran: 3\56-59

Olayların seyri içinde, şahısların hâlet-i rûhiyeleri mükemmel şekilde dramatize ediliyor ki, bizleri olayın içine çekerek yaşadığımız anda benzer olaylar karşısında nasıl tavır takınacağımızın mesajını veriyor.

Modelin ileri sürdüğü bu durumu Hendek savaşındaki mü'minlerle kalplerinde hastalık olanların denendiği ânı Kur'an, nüzûl dönemi kıssasıyla şöyle canlandırıyor:

“Ey îman edenler! Allah'ın size olan nîmetini hatırlayın: Hani size ordular saldırmıştı da, biz onlara karşı bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görmekteydi.

Onlar hem yukarıınızdan, hem aşağı tarafınızdan üzerinize yürüdükleri zaman gözler yılmış, yürekler ağızlara gelmişti ve siz Allah hakkında türlü türlü şeyler düşünüyordunuz.

İşte orada iman sahipleri imtihandan geçirilmiş ve şiddetli sarsıntıya uğramışlardı.

Ve o zaman münafıklar ile kalplerinde hastalık olanlar, ‘Allah ve Resûlü, meğer bize sadece kuru vaatlerde bulunmuşlar!’ diyorlardı.

Onlardan bir grup ta demişlerdi ki, ‘Ey Medîne'liler! Artık sizin için durmanın sırası değil, haydi dönün!’ İçlerinden bir kısmı ise Gerçekten evlerimiz emniyette değil diyerek Peygamberden izin istiyordu. Oysa evleri tehlikede değildi, sadece kaçmayı arzuluyorlardı.

Eğer Medîne'nin her yanından üzerlerinden saldırılsaydı da, o zaman savaş istenseydi, şüphesiz hemen savaşa katılırlar ve evlerinde pek eğlenmezlerdi.

Andolsun ki, daha önce onlar, sırt çevirip kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi Allah'a verilen söz mesûliyeti gerektirir!

De ki: Eğer ölümden ve öldürülmekten korkuyorsanız kaçmanın size asla faydası olmaz. O takdirde yaşatılacağınız süre çok değildir.”¹²⁵

---

¹²⁵ Ahzab: 33\ 9- 16

Bu sahnelerde Allah yolunda yapılacak fedakârlık anında her iki tarafın psikolojik tahlili yapılmakta ve gerçek müminlerin zorluk anında takınacakları hakkında mesaj\bilgi verilmektedir.

B) KİTLE İLETİŞİMİNİN BİREYLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1) COMSTOCK'UN PSİKOLOJİK MODELİ

“Bu model Tv'nin insan davranışları üzerindeki etkileri üzerine yapılmış çok sayıda ve çeşitli ampirik araştırmaları organize ederek belirli bir düzene sokacak teorik çerçeve oluşturmak amacıyla geliştirilmiş bir modeldir.”¹²⁶

“Modelin amacı, verilmiş bir olayda gözlenen etkilerin ortaya çıkmasını sağlayacak genel şartlarla ilgili bazı temel bulguları ve teorileri bir araya getirerek bireysel davranış üzerinde bir etkinin oluşumunu açıklamak ve önceden tahmin etmeye yardımcı olmaktır. Bu modelin psikolojik bir model olarak adlandırılmasının sebebi, bireylerin içinde buldukları zihinsel durumları ve davranışları üzerinde duruyor olmasıdır.”¹²⁷

Buradaki temel varsayım, nasıl bireyin kişisel gözlemi, eylemi ya da tecrübesi öğrenme veya aksiyon-eylem gibi sonuçlar doğurabiliyorsa, tv'nin de fonksiyon olarak aynı fonksiyonları yerine getirebilecek, aynı sonuçları doğurabilecek bir araç olarak ele alınması ve incelenmesi gerektiği varsayımdır. “Böylece tv sadece bir davranışı öğretmekle kalmayıp, aynı zamanda diğer her hangi bir kaynaktan öğrenilmiş bir davranışı başlatmak için bir uyarıcı olarak devreye girebilir.”¹²⁸

Modelin basitleştirilmiş şekliyle tarif edilmeye çalışılan bu süreç şu şekilde izah edilebilir. Tv de sunulan belirli bir davranışsal olay veya eylemi izleyen birey, o olayla ilgili olarak bir çok olası bilgiyi girdi olarak almaktadır. Modelin ana önermesi, bir olayın Tv de gösterilmesi o olayın öğrenilmesine yol açacaktır.¹²⁹

¹²⁶ McQuail-Windahl, *McQuail-Windahl, İletişim Modelleri*, s: 65

¹²⁷ McQuail-Windahl, *A.g.e*, s:65

¹²⁸ McQuail- Windahl, *A.g.e* s:65, Postman,Neil, *Öldüren Eğlence Televizyon*, çev:Osman Akınbay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul- 1994, s:158

¹²⁹ McQuail -Windahl, *A.g.e*. s:65-66, McQuail,Denis, *Kitle İletişim Kuramı*, çev:A. Haluk Yüksel, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir-1994, 1.bs, s:279

“Model bireyin zaman içinde yolculuğu şeklinde verilmektedir. Bu yolculuk, bireyin bir Tv programındaki sunuşlara maruz kalma ile başlamakta, Tv programında öğrendikleri yönünde eyleme geçme veya geçmeme ve tekrar yeni veya benzer Tv izleme tecrübeleriyle devam edip gitmektedir.”¹³⁰

Bu model kıssalara uyarlandığında, kısa karakterlerinin psikolojik tahlilleri, nitelikli örnek şahsiyet ve davranış modelleri sunması, bununla beraber toplumda varolan iyi eylemleri motive edici olması özelliğiyle kıssaların ne denli ilahi mesajı aktarmada etkin bir üslub olduğunu görebiliriz.

Kur’an’da en çok yer alan peygamber kıssaları İsrailoğullarını gönderilen peygamberlerin kıssalarıdır. Bunların içinde de en çok kıssası zikredilen peygamber Hz. Musa’dır. Çünkü O, uzun yıllar firavunun emri altında köleleştirilmiş bir kavme gönderilmişti. Meşakkatli bir mücadeleden sonra onları Firavunun zulmünden kurtardı. Firavun ve yandaşlarının onlara zulmü, Kureyş ileri gelenlerinin, Muhammed s.a.v. ve inananlara yaptıkları zulme benzemektedir. İkisine de dînî ve dünyevî şeriat verilmiştir, ikisi de güçlü ümmet kurmuşlardır.¹³¹ Musa a.s kıssası, dini yaşama ve onu başkalarına tebliğ edip yaşatma esnasında meydana gelebilecek nahoş ve üzücü olaylar karşısında tebliğciyi sarsıntıdan kurtararak, teselli etmek, inancının kökleşmesini sağlamak ve ona inancı doğrultusunda hız ve heyecan kazandırmak için Kur’an’da sık sık tekrarlanır. “İnanan bir kavmin (yararlanması) için Musa ile Firavun haberinden bir parçayı doğru olarak okuyacağız” (Kasas:3) ayetinde anlatılmak istenen de budur.¹³²

Kur’an’da tekrar edilen kıssalardan biri de Âdem ve İblis kıssasıdır. Çünkü o insanlığın iyilik ve kötülük kuvvetlerinin savaşının kıssasıdır.¹³³ Bu tekrarlar sayesinde okuyucu sunulan davranış modellerini öğrenir ve benimser.

Çünkü tekrarlar öğrenmeyi kolaylaştırır. Yapılan her tekrar bellekte eşit iz bırakır.¹³⁴ İmanın da kalplerde kök salabilmesi için tekrar edilmesi ve fidan gibi sulanması gerekir. Nitekim peygamberimiz (s.a.v.) de bir hadîsi şeriflerinde “ İmanınızı

¹³⁰ McQuail- Windahl, A.g.e, s:66

¹³¹ Nakre, Saykolojiyyetu’l-kıssa fi’l Kur’an,s:123

¹³² Kara, Dr. Necati, *Kur’an’a Göre Hz. Musa Firavun ve Yahudiler*,Seha Neşriyat,İstanbul1991, 1. bs, s:125

¹³³ Nakre, a.g.e. s:120

¹³⁴ Gürtürk, Sami,*Açıklamalı Psikoloji Özeti*,Kültür Matbaası, Ankara-1967,1. bs, s:80,92

lâ ilâhe illallah sözü ile yenileyin” buyurarak îmanın tekrarla kök salacağına işaret etmiştir.¹³⁵ İman ise, hayatın her anını içine alan bir çalışma projesi gerektirmektedir. O statik bir tutum olmayıp, sürekli dinamik bir ilerleyiştir.¹³⁶

İnsanın şimdiki haldeki varolma biçimi onun geçmiş yaşantılarına sıkı sıkıya bağlıdır. Bazı tip günahlara karşı duyulan eğilim çoğu insanın hayatı boyunca terk etmez. Hatta bu eğilimler geçmişin karanlık kıvrımlarına ve şahsî tabiata iyice yerleşebilir.¹³⁷ Kıssalar geçmişin karanlık labirentlerine yerleşen fitrattan uzaklaşma\yabancılaşma eğilimlerini tekrarlarla, karakter tasvirleriyle, model şahsiyetler sunarak geçmişin hatalarını tartışmaya açar.

Hiçbir insanî tutum modellere baş vurmaksızın yapı kazanamaz. Aynîleşme kişiye bir davranış sistemini derûnî olarak üzerine alma ve kendine mal ettiği şemaya göre kendini yeniden organize etme imkânını verir. Dînî inançlarda ve tutumlarda modellerle aynîleşme yoluyla biçim kazanır.¹³⁸

Kıssalar dramatik özellikler taşır. Bir iletişim yöntemi olarak drama insan karakterinin aktarılmasında oldukça etkindir.¹³⁹ Dramanın konusu sosyal etkileşim içindeki insanlardır; hedef kitlenin asıl ilgisi, oradaki kişilere, onların görüşlerine ve karakterlerine, birbirlerini etkilerine yönelmiştir. Okuyucu dramada her hangi bir anda çeşitli unsurlardan oluşan, şuur eşiğinin altında kalacak olan, ancak daima bir insanın kişiliğine ait olan bir imaj algılar. Dramada işitilen her şey belli bir kişi tarafından söylenmektedir ve sırf onun dilinden çıktığı için değer taşımaktadır.

Birey\okuyucu Kur'an yolculuğu sırasında kıssaların bilgi ve davranış sunumlarına maruz kalarak bir öğrenme sürecine girer. Bu süreç içerisinde model şahsiyetler ve tekrarlar sayesinde olumlu davranışlar kazanma şansını yakalar.

---

¹³⁵ Buharî, İman

¹³⁶ Hökelekli, Prof. Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ankara-1996 2. Bs, s:181

¹³⁷ Hökelekli, Prof. Hayati, a.g.e. s:182

¹³⁸ Hökelekli, Prof. Hayati, *Din Psikolojisi*, s: 185

¹³⁹ Esslın, *Tv, Beyaz Camın Arkası*, s:31

C) TOPLUMSAL ETKİ MODELLERİ

1) GÜNDEM KURMA MODELİ

“Kitle iletişiminin etkileri konusundaki bir çok hipotez arasında geçerliliğini koruyan ve hatta son yıllarda gelişen birisi, bazı konulara dikkat sarf etmek ve diğerlerini ihmal etmek sûretiyle kitle iletişim araçlarının, kamuoyu üzerinde bir etkiye sahip olacağı fikrine dayanır. İnsanlar kitle iletişim araçlarının değindikleri şeyler hakkında bilgi sahibi olmaya ve farklı konulara verilen önem derecelerini benimsemeye meyilli olacaktırlar.”¹⁴⁰

“Gündem koyma ve saptama yaklaşımı en basit olarak şu şekilde ifade edilebilir: Kitle iletişim araçları bazı haber konularını seçer ve bu konulara yer verirken, hedef kitlenin bu konuları ne derece önemseyeceklerini de belirlemektedir. Diğer bir deyişle, kitle iletişim araçları konulara verilen önem derecesi ile aynı konulara kamunun verdiği önem derecesi arasında nedensel bir bağ olduğu varsayılır.”¹⁴¹ “ Bu hipotez aynı zamanda tutum değiştirme veya doğrudan fikir değiştirme yerine, öğrenme konusuyla ilgilendir. Gündem kurma hipotezinin temel önerisi, kitle iletişim araçlarından öğrenme olduğu için, kanaat üzerindeki muhtemel etkileri, bu bulgularla birleştiren bir yol önerir.”¹⁴²

“Fakat gündem kurma yaklaşımını etkileyen faktörler de vardır. Kişilerin eğitim düzeyi, toplumsal, siyasal ve ekonomik olaylara duyarlılık düzeyi, kitle iletişim aracını izleme düzeyi, diğer bilgi\enformasyon kaynakları en önde gelen faktörlerdir.”¹⁴³

Kıssalar haber kaynağı olması hasebiyle gündem kurma işlevini de üstlenirler. Okuyucunun\muhatapın dikkatini işledikleri konulara çekerek gündem belirlerler. Haddi zatında Kur'an-ı Kerim'in gelişi ile tüm Arap Yarımadası'nın gündemi değişti. Kıssalar gündemin ortasına bomba gibi düşen Kur'an mesajının şekillenmesini sağlamıştır. Yani, ihtiva ettiği konular, olaylar ve şahıslar ile yeni bir kültür oluşturmaya başlamıştır. Yeni bir sosyolojiyi , Kur'an sosyolojisini kurmuştur.

¹⁴⁰ McQuail- Windahl, *İletişim Modelleri*, s:91

¹⁴¹ Yumlu, Doç. Dr. Konca. *Kitle İletişim Kuram ve Araştırmaları*, s: 93, Ayrıca bkz: Alemdaroğlu, *Korkmaz Başlangıçtan Günümüze İletişim Kuram ve Araştırmaları* s:186

¹⁴² McQuail- Windahl, a.g.e. s:91

¹⁴³ Yumlu, Doç. Dr. Konca, *Kitle İletişim Kuram ve Araştırmaları* s.94

İndiği dönemin insanını ve biz okuyucuyu Kur'an sosyolojisi içinde sosyalleşmesini sağlar. Çünkü bazı sosyologlara göre sosyalleşme, sosyal interaksyon içinde gerçekleşir. Sosyal interaksyon, çeşitli iletişim araçlarıyla kişiler ve gruplar arasındaki karşılıklı iletişim ve etkileşim sistemidir. Sosyal interaksyon kişilerin vaziyet alış ve tutumlarını, beklentilerini ve hareketlerini belirler.¹⁴⁴ Kıssalar da ilahî mesajın iletim yöntemi olduğuna göre, insanlık tarihini bir sinema şeridi gibi seyircilerine ibret alınacak noktaları vererek hayatını tanzim etme yollarını gösterir.¹⁴⁵

Kıssalar, bu günün en yaygın ve en etkili iletişim ve kültür yayma aracı olan Tv'nin etki gücüne sahiptir. Çünkü işlevleri ve görevleri açısından benzer karakterdedirler. Tv gelişmemiş toplumlarda kültür yayma aracı olurken gelişmiş toplumlarda ise ilerlemenin aracıdır. Cahiliye dönemi Arap toplumu basit inançlara sahip, soyut kavramları benimseyememiş, medeniyet oluşturacak vasıflara haiz olmayan bir toplumdur. Kıssalar böyle bir toplumda bilginin ve kültürün zirvesi olan vahyin mesajını, kültürünü yayan bir işlevi üstlenmiştir.

Bir başka benzerlik, Tv topluma, onları bu güne taşıyan yüzlerce ya da binlerce yıllık tarihi doğru bir biçimde, tüm açıklığıyla aktarmak ve bireyleri ve grupları bileştirici noktaları sürekli yineleyerek kimliğin temel çizgilerini vurgulamak yoluyla toplumsal kimliğin öğrenilmesi, anlaşılması ve benimsenmesini sağlayabilir.¹⁴⁶ Kıssalar da tv'nin işlevine sahiptir ve zaten de bunu da başarmıştır. İndiği dönemde kabile hayatı sürdüren Arapları şirk bataklığından kurtarıp hakkaniyete dayalı bir medeniyetin kurucuları olan inançlı, seviyeli, karakterli bir toplum olmalarını sağlamıştır. Bunu da tarihin içinden seciyeli insan ve kavimlerin yaşantılarını güncelleştirerek sağlamıştır.

Sonuç olarak kıssalar bu model çerçevesinde değerlendirildiğinde, îman, tevhîd, konularının gündeme getirilip kendine özgü üslûbuyla şahsiyet modelleri sunularak olumlu davranışların öğretildiği bir iletişim yöntemidir.

Kıssaların gündem kurma metoduna örnek vererek konuyu noktalayalım.

¹⁴⁴ Ergun, Prof. Dr. Mustafa, *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Ocak yayımları, Ankara-1994, 5. bs, s:68

¹⁴⁵ Cerrahoğlu, Prof. Dr. İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, 10. bs, Ankara-1995, s:171

¹⁴⁶ Cerci, Yrd. Doç. Dr. Sedat, *Televizyonun Sosyolojik Boyutu*, Şûle Yayınları, İstanbul-1996, 1.bs, s:83

Allah c.c müminlerle ehl-i kitabın birbirlerini nasıl algıladıklarından bahsederken, Uhud kıssasıyla gündeme müdahale eder. Müminlere sahip olmaları gereken karakter özelliklerini sunar:

“size bir iyilik dokunsa, bu onları tasalandırır; başınıza bir musibet gelse buna da sevinirler. Eğer sabreder ve Allah’tan korkarsanız, onların hilesi size hiçbir zarar vermez. Şüphesiz Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.

Hani sen, sabah erkenden, müminleri savaş mevzilerine yerleştirmek için ailenden ayrılmıştın. Allah hakkıyla gören ve işitendir.

O zaman içinizden iki bölük bozulmaya yüz tutmuştu. Halbuki Allah onların yardımcısı idi. Müminler yalnız Allah’a dayanıp güvensinler.

Andolsun, sizler güçsüz olduğunuz halde Allah Bedir’de size yardım etmişti. Öyle ise, Allah’tan sakının ki, O’na şükretmiş olasınız.

O zaman sen mü’minlere şöyle diyordun: <<İndirilen üç bin meleklerle Rabbinizin sizi takviye etmesi sizin için yeterli değil mi?>>

Evet siz sabır gösterir ve Allah’tan sakınırsanız, ve eğer onlar şu anda üzerinize gelirlerse, Rabbiniz, alâmetli beş bin meleklerle sizi takviye eder.

Allah bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bu sayede rahatlasın diye yaptı. Zafer, yalnızca mutlak güç ve hikmet sahibi Allah’ındır.”¹⁴⁷

Allah mü’minlerin başarısı için Bedir’i gündeme getiriyor. Yardımını hatırlatıyor ve sabrı öğretiyor.

2) SESSİZLİK SARMALI MODELİ

“Bu model kamu oyunun nasıl oluştuğu sorusuyla ilgilidir. Elisabeth Noelle-Neumann bu sorunun cevabını, kitle iletişimi, kişiler arası iletişim ve toplumdaki diğer

---

¹⁴⁷ Âl-i İmran: 3\ 120-126

bireylere göre kişinin kendi fikrini algılama biçimi arasındaki karşılıklı etkileşime dayandığını savunmaktadır.”¹⁴⁸

“Bu modelin altında yatan temel fikir, bir çok bireyin, tutumlar ve inançları yüzünden izole olmaktan kaçınmaya çalışmasıdır. Bundan dolayı hangi görüşlerin yaygınlaşmaya başladığını veya kuvvetlendiğini ya da hangilerinin daha az geçerli olduğunu veya gerilediğini öğrenmek için çevresini gözler. Eğer birey kendi fikirlerinin daha az geçerli olduğunu inanırsa izolasyon korkusuyla fikrini açıklamaktan çekinecektir.”¹⁴⁹

“Bu modelde devrede olan tek kuvvet tabii ki sadece bireyin algılaması değildir. Günün geçerli görüşünün ne olduğu çoğunlukla medya tarafından belirlenir. Bir başka etki ise bireyin yakın çevresindeki kişilerin bireye verdiği desteğin derecesidir. Bir kişi kendi aşına sessiz kaldığı müddetçe çevresindeki insanlar da aynı şeyi yapacaktır ve böylece kitle iletişim araçlarının olaylarla ilgili yapacakları tanımlamalar ve bireyler arasındaki iletişimde kişinin görüşlerine başkalarının destek vermemesi sarmalı ortaya çıkaracaktır.”¹⁵⁰

Görüldüğü gibi bu model kamuoyu tepkilerini açıklamamıza yardımcı olan bir modeldir.

Kıssaların kendi içindeki anlatılarında modelin öngördüğü uygulamayı görmek kısmen görmek mümkün. Kıssaları diyoruz, çünkü kıssaların ihtiva ettiği konuları ve şahısları tevhide davet süreci içinde değerlendirdiğimizde, iman olgusunu içinde taşıyan bireyler şartlar ne olursa olsun imanlarını fikirlerini açıklamak ve yaymak arzusunu taşırlar. Peygamber gönderilen bir çok kavim atalarının dininde kalmayı tercih etmiş, elçilere tâbi olanlar azınlıkta olduğu için gelen mesaj hakkında fikir bildirmekten kaçınmışlardır. Örneğin Nuh a.s.’a çok az kimse iman etmiştir. Aynı şekilde Mûsa a.s.’a da çok az sayıda kişi îman etti: “ Firavun ve kavminin kendilerine işkence etmesinden bir korkuya düşerek kavminden bir grup gençten başkası Mûsa’ya îman etmedi”¹⁵¹

¹⁴⁸ McQuail-Windahl, *McQuail-Windahl, İletişim Modelleri*, s:99, Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, s:295

¹⁴⁹ McQuail-Windahl, a.g.e. s:99, Yumlu, Doç. Dr. Konca, *Kitle İletişim Kuram ve Araştırmaları*, s: 102

¹⁵⁰ McQuail-Windahl, a.g.e. s:99-100

¹⁵¹ Yunus: 10\83

Bunun yanında Firavun ve yanındakiler Mûsa'yı öldürme kararı verince¹⁵² "Firavun ailesinden olup, imanını gizlemekte olan bir mümin adam şöyle dedi: Siz bir adamı, Rabbim Allah'tır, demesiyle öldürür müsünüz? Halbuki o size rabbinizden apaçık mucizeler de getirmiştir. Bununla beraber o yalancı ise yalanı kendinedir. Eğer doğru sözlü ise sizi tehdit ede geldiği azabın bir kısmı olsun sizi çarpar. Şüphesiz Allah, haddi aşan, yalancı kimseyi muvaffak etmez."¹⁵³

Kur'an'da bu zat "Firavun ailesinin mü'mini" adıyla anılır. O Mûsa a.s.'ın durumunun görüşüldüğü mezkûr toplantıda, Firavuna ve kavmine mertçe çıkışlar yapmış ve Musa a.s.'ın ölüm kararına şiddetle karşı çıkmıştır. Bu mü'min kulun, Firavun'a ve onun meleine karşı nasihat, Mûsa'yı ve tevhit akîdesini müdafaa için çektiği nutuklarının hikaye edildiği bu sûreye "Mü'min" sûresi ismi verilmiştir.¹⁵⁴ Bu mü'min önce îmanını gizlemiş ve Firavun'u bir müddet böyle avutmuştur. Toplantı esnasında yapılan tartışmalarda Mûsa'nın öldürülme kararı alınmak üzere iken, kendini açığa vurmaya mecburiyetinde kalmış, ilk olarak ise nasihatle işe başlamış, sonra da açıktan mücadeleye girmiştir.¹⁵⁵ Mü'min kulun bu tavrı, yani önce fikirlerini gizlemesi, sonra bir anda kendini açıklaması bu modelin ilkesiyle örtüşmektedir.

Bir diğer örneğimiz de nüzûl döneminden: Daha önce de değindiğimiz gibi ilk dönem Kur'an ayetlerinde kıssalar geniş olarak anlatılmamakta, aksine bir takım remizler ve işaretlerle değinilip geçilmekteydi. Zaten Mekke döneminde müslümanlar azınlıktaydı. Fakat daha sonraları kıssalara daha geniş yer vermeye başladıkça buna paralel olarak müslümanların sayısı da artmaktaydı. Hz. Hamza Ebû Cehil Hz. Muhammed'e sataştığında, peygamberimizin yalnız olmadığını, kendisinin de müslüman olduğunu haykırır. Kâbe'de ilk defa açıktan namaz kılındı,¹⁵⁶ ilk defa Abdullah ibn-i Mes'ûd açıktan Kur'an okudu.¹⁵⁷ Müslümanların sesleri yükselmeye başladı. Ta ki, Hz. Ömer müslüman oldu¹⁵⁸, müslümanlar seslerini, fikirlerini daha alenî söylemeye başladılar. Kıssaların anlatımına daha çok yer verildikçe kamuoyu

¹⁵² Mü'min: 40\25-26

¹⁵³ Mü'min: 40\28

¹⁵⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitabevi, (t.y) VI , 4157

¹⁵⁵ Kara, Dr. Necati, *Kur'an'a Göre Hz. Mûsa Firavun ve Yahûdiler*, s:288 Ayrıca bkz: Tedfsîrû't Taberî, Mısır-1954, 2.bs, 24.cüz, s:57

¹⁵⁶ İbn-i Hişam, *Sîretü'n Nebeviye*, Mısır-1995, 2.bs, 1.C, s:314

¹⁵⁷ İbn-i Hişam, a.g.e., s:

¹⁵⁸ *es-Sîret'ü-l Halebiyye*, Kahire-1962, 1.C, s:296-297

müslümanların lehine gelişmeye başladı, bu süreç içinde inananlar fikirlerini daha rahat söylemeye başladı. İnançlarını açıkça ortaya koymaya başladılar. Çünkü, kişinin inanç ve tutumları, bağlı olduğu kendi grubu ile dayanışma halindedir.¹⁵⁹

3) GRUPLARDA TOPLUMSAL ÖZDEŞLİK MODELİ

“J.C Turner ve H. Tajfel’in geliştirdiği bu modele göre toplumsal bir grup ortak bir toplumsal özdeşliği paylaşan veya kendilerini aynı toplumsal kategorinin üyeleri olarak algılayan iki ya da daha fazla birey olarak tanımlanabilir. Kitle iletişim araçları hangi grupların belli bir konu hakkında anlaşmazlık içinde olduklarını göstererek, hangi grup kimliklerinin bu konuyla ilgili olduğuna işaret eder. İkincisi, bu araçlar grupların bir konuya nasıl tepki verdiklerini göstererek her bir grubun kanıkların, böylece de grupla özdeşleşen insanların izlemeleri gereken normları ortaya koyar. Üçüncü olarak, grubun bu normları izler küme üyelerinin zihinlerinde abartılı hale gelebilir. Dördüncüsü, insanlar gruplarının algılanan kanaat normlarını kendilerine atfederek bu abartılı normu dile getirirler. Çeşitli konulara ilişkin kamuoyu işte bu noktada billurlaşır.”¹⁶⁰

Kur’an-ı Kerîm’de buna örnek Hıristiyan ve Yahûdilerin durumların verebiliriz. Ehl-i Kitap Kendilerinin ayrıcalıklı olduklarını Allah’ın sevgilileri olduklarını iddia ederler: “Yahûdiler ve Hıristiyanlar ‘Biz Allah’ın oğulları ve sevgilileriyiz’ dediler. De ki: Öyleyse size günahlarınızdan dolayı niçin azap ediyor? Doğrusu : Siz de O’nun yarattığı insanlardansınız. O dilediğini bağışlar ve dilediğine azap eder. Göklerde, yerde ve ikisinin arasında ne varsa mülkiyeti Allah’a aittir. Sonunda dönüş ancak O’nadır.”¹⁶¹ Bu ayet Ehl-i Kitap hakkındaki bahisten sonra gelip kamuoyu hakkındaki görüşlerin neler olduğu haber verilmiştir. Kamuoyunun hangi konularda anlaşmazlık halinde olduğunu kısaca bize haber vermektedir.

Bir başka yerde grupların hatalarına dikkat çeken o noktada kamuoyunu haberdiren kıssalar da var. Örneğin, “Yahûdiler ve Hıristiyanlar müslümanlara Yahûdi ya da Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız.” dediler. De ki: “Bilakis biz hanif olarak yaşamış İbrahim’in dinine uyarız. O müşriklerden değildi.”

¹⁵⁹ Hökelekli, Prof. Dr. Hayati, *Din Psikolojisi*, s:2

¹⁶⁰ Mutlu, İletişim Sözlüğü, s: 146

Söyle onlara : “Allah, sizin de bizim de rabbimiz iken, O’nun hakkında bizimle tartışıyor musunuz? Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size âittir. Biz O’na gönülden bağlılarız.”¹⁶²

Bir diğer örnek te, Âl-i İmran sûresinde geçmektedir: Toplum içindeki grupların fikir ayrılıklarına dikkat çekerek grupları peygamber aracılığıyla uzlaşmaya çağırır: “De ki: Ehl-i Kitap sizinle bizim aramızda eşit bir kelimeye geliniz.: Allah’tan başkasına tapmayalım; O’na hiçbir eş tutmayalım ve Allah’ı bırakıp ta kimimiz kimimizi ilahlaştırmasın. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse işte o zaman ‘Bizim müslüman olduğumuza şahitler olun deyiniz.’”¹⁶³ Diyaloga çağrıdan sonra da, “Ey Ehl-i Kitap! İbrahim hakkında niçin tartışırsınız? Halbuki Tevrat ve İncil, kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz?

İşte siz böyle kimselersiniz! Çünkü az bir miktar bilginiz olan şey hakkında münâkaşa ettiniz. Hal böyle iken, hiç bilginiz olmayan bir hususta niçin tartışırsınız? Oysa ki, Allah, her şeyi bilir, siz ise bilmezsiniz.”¹⁶⁴ Şeklinde gruplar arasındaki yerleşik kanılar hakkında bilgi verir. Daha sonra da “İbrahim ne Yahûdi ne de Hıristiyan idi. Fakat o, Allah’ı tanıyan dosdoğru bir müslüman idi; müşriklerden değildi.”¹⁶⁵ şeklinde bir haber ile kamuoyunu hataya düştükleri bu konuda aydınlatır.

C) İZLEYİCİYİ MERKEZ KABUL EDEN MODELLER

1) KULLANIMLAR ve DOYUMLAR YAKLAŞIMI

“Bu konuda bir tek yaklaşım yoktur. Bu yaklaşım insanların medyayı ne amaçla kullandığı konusuna ağırlık vermektedir. Katz ve arkadaşları medyanın kullanımı ve medyadan sağlanan doyumlar üzerine yapılan araştırmaların altında yatan mantığı şu şekilde açıklamaktadır: Bu araştırmacıların ilgilendiği şey KİA ve diğer kaynaklardan beklentiler oluşturan ihtiyaçların sosyal ve psikolojik kökenleridir ki, bu ihtiyaçlar bireyleri medyalara farklı şekillerde maruz kalmaya sebep olur ki, bu da ihtiyacın tatmin edilmesiyle sonuçlanır veya belki de amaçlanmamış başka neticeler görülür.

¹⁶¹ Maide: 5\18

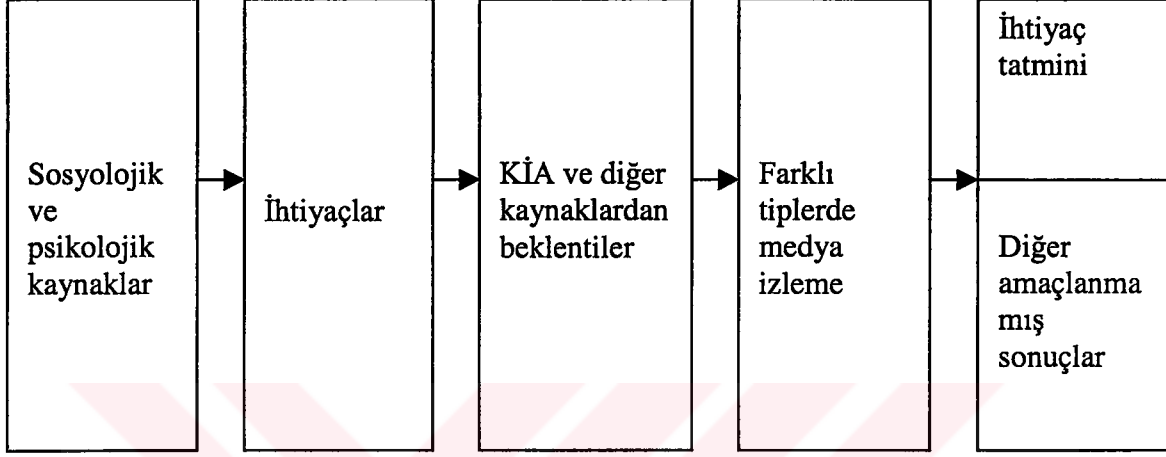
¹⁶² Bakara: 2\135-139

¹⁶³ Âl-i İmran: 3\64

¹⁶⁴ Âl-i İmran: 3\65-66

¹⁶⁵ Âl-i İmran: 3\ 67

Deneyimlerden hareketle belirli türden kitle iletişim araçlarını tüketmek ya da kullanmak sūretiyle bu ihtiyacını karşılayabileceğini düşünmektedir. Bu, onun belli tv programlarını seyretmeye belli dergi ve makaleleri okumaya vs. iter. Bazı durumlarda bu davranış ihtiyacın tatmini ile sonuçlanır. Fakat aynı olasılıklar kitle iletişim araçlarına bağımlılıkla ve alışkanlık değişkenliğiyle de nihayetlenir.”¹⁶⁶ Kullanımlar ve doyumlar modelinin öğelerini şöyle gösterebiliriz:

“ İnsanların karakterleri farklı yapıdadır. Dolayısıyla özdeşim kurmak istedikleri modellerde de farklılık olacaktır. Okuyucu sosyal yaşantısında dîni bir kriz yaşadığında ihtiyacına uygun olan kıssayı ve modeli tercih edecektir. İçine düştüğü çıkmazdan kurtaracak bir model, ona nasıl tutum ve davranışlarda bulunması gerektiğini gösterecektir. Çünkü, bireyin tutumlar edinmesinde modelle özdeşleşmesi ve modelin yaşantıları daha baskındır. Birey olumlu tutumla ilgili davranış örüntüsünü gözleyerek öğrenir. Fakat burada önemli olan modelde kazanılması istenen davranış ödüllendirilmiş olması gerekir.”¹⁶⁷ Kıssalarda olumlu karakterlerin olumlu tutumları, her defasında başarı ve ahirette de cennet va'di ile ödüllendirilmektedir.

Örneğin, inancından dolayı baskı görüp kendini yalnız hissederek buhrana düşen müslüman, kendine çıkış yolu bulabilmek için Ashab-ı Kehf¹⁶⁸ kıssasını okuma ihtiyacını hissedecek, ya da en azından hangi kıssanın sorununa çözüm getireceğini bilmesede dahi, okuyuşu esnasında söz konusu kıssaya geldiğinde, kendi sorununun

¹⁶⁶ McQuail-Windahl, *İletişim Modelleri*, s:111-112

¹⁶⁷ Başaran, Doç. Dr. İ. Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Sevinç Matbaası, Ankara-1994, 8. bs, s : 301, Ülgen, Doç. Dr. Gülten, *Eğitim Psikolojisi*, Bilim Yayınları, Ankara-1995, 2. bs, s:105

tarihte yaşandığını görecek ve daha dikkatli olacaktır. Kıssada kendini göreceğinden mevcut tutumunu ne yönde değiştirmesi gerekeceğine karar verecektir.

Bunun yanında, kendinin sürekli haksızlığa uğradığını hisseden bir kişi öncelikle Yusuf kıssasını¹⁶⁹ okumayı tercih edecektir. Haksızlığın şekli ne olursa olsun, ister aile içinde ister toplumda, isterse kazanılmış sosyal hakları elinden alınan kişi olsun, Yusuf kıssasında sorunu çözecek bir tutum bulacaktır.

Ya da ahlâksızlığın ve haksız kazanç hastalığının had safhaya ulaştığı bir toplumda bunalan inançlı kimse, Lût ve Ashab-ı Eyke kıssalarına¹⁷⁰ yönelecek, en azından söz konusu kıssaları okuduğunda, peygamberlerin şahsında kendini gördüğü için daha dikkatli okuyacak, böylece ruhsal tatmine kavuşacaktır. Daha doğrusu kıssalardaki peygamberler veya salih kimseler ve sergiledikleri tutumlar, okuyucuya nasıl davranacağı hususunda yol gösterecektir.

Bu modelin paralelinde kıssalarda bir başka tarzı da görüyoruz. Kıssaların ana gayesi ilâhî hedefi gerçekleştirmektir. Bu amaç paralelinde kıssaların belli konteks dahilinde farklı anlatım tarzı ve içeriğiyle sunulduğunu görüyoruz. Bundan sunu kastediyoruz; örneğin konu yaratılış ise Hz. Âdem kıssasının insanın yaratılışıyla ilgili bölümleri anlatılır. Fakat eğer konu hak-batıl mücadelesi ise kıssanın iblis ile Âdem arasındaki ilişkileri ve sonucu anlatılır.¹⁷¹

2) ROSENGREN MODELİ

“Kullanımlar ve doyumlar modelleri arasında en çok adı anılan Rosengren modelidir. Bu modele göre bireyin ihtiyaçları başlangıç noktasını oluşturur. İhtiyacın oluşumu elbette bir boşlukta değil, fakat bireyin içindeki ve çevresindeki elementlerle etkileşimi ile olur. Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisine gönderme yapan Rosengren yüksek düzey ihtiyaçları (arkadaşlık, kabul görme, kendini gerçekleştirme ihtiyacı)

---

¹⁶⁸ *Kehf*: 18\9-26

¹⁶⁹ *Yusuf*: 12\5-8,10-18,32-35

¹⁷⁰ *A’raf*: 7\80-86,Hûd:11\77,78,80,83, 84,85,Şuarâ:26\165-166,181-184

¹⁷¹ *Bakara*: 2\ 30-39\ *A’raf*: 7\19-25\ *İsrâ*:17\ 61,62

düşük düzey ihtiyaçlara (psikolojik ihtiyaçlar ve güvenlik ihtiyacı) oranla kullanımlar ve doyumlar modelleriyle daha çok ilişkili olduğunu iddia eder.”¹⁷²

Düşük ve yüksek düzeyde temel beşerî ihtiyaçlar	İle etkileşim halindeki
Bireyin içi ve dışı ile ilgili özelliklerin farklı kombinasyonları	Ve ayrıca
Bireyi çevreleyen toplumun ve KİA'nın yapısı	Sonucunda
Bireyin değişik derecelerde hissettiği bireysel problemlerin farklı kombinasyonları oluşur	ayrıca
bu problemlerin algılanan çözümleri	
Tatmin sağlayacak ve ya problem çözücü davranışlara teşebbüs için farklı istekler	sonucunda
Medya tüketiminde farklı yapılar oluşur	ve
Diğer davranışlarda farklı yapılar her iki davranış kategorisi	sonucunda
Tatmin veya tatminsizliklerdeki farklı yapılar ve muhtemelen bunun sonucu olarak	

¹⁷² McQuail-Windahl, *McQuail-Windahl, İletişim Modelleri*, s:112

Toplumdaki medyanın ve diğer sosyal, politik, kültürel ve ekonomik kurumları ile birlikte yapıları etkilenir.

Bireyin içinden ve dışından gelen özelliklerini birleştirme biçimi

Şekil C.2.1: Rosengren'in kullanımlar ve doyumlar paradigması.¹⁷³

Bu modeli kıssalara uyarladığımızda, kıssaların indiği dönemde müslümanların, yaşadıkları toplum içindeki psikolojilerini daha iyi anlama şansını yakalarız. Çünkü model kişilerin enforme olma isteğinin temelinde sosyal toplum yapısını ve bireyin bu toplum içinde oluşan psikolojik ihtiyaçlarını ön plana çıkartıyor.

Meselâ, Yahûdîler peygamberimize gelerek O'nu denemek için Yusuf sûresini sorarlar, bunun üzerine bu sûre iner. Sa'd b. Ebî Vakkas'dan gelen bir başka rivayete göre de peygamberimiz Yusuf a.s kıssasını okurken bir kaç Yahûdi gelerek dinler ve bu bize indirilenin aynısıdır derler.¹⁷⁴

Bir başka örnekte de Mekkeli müşrikler ehl-i kitaba gelerek müslümanlara sormak için malzeme isterler onlar da Ashab-ı Kehf'ten sormalarını isterler. Hakkında bilgi verebilirse Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu söylerler. Bu sorudan bir müddet sonra Kehf sûresi iner.¹⁷⁵

İşte bu tür karşı tutumlar müslümanlarda bilgi ihtiyacı doğuran etkenlerdir. Söz konusu ihtiyaçları da kıssalar aracılığı ile tatmin edeceklerdir.

Öte yandan Mekke dönemi konuları tevhid, ahiret, kıyamet ile ilgilidir. Bu soyut kavramların vicdanlarda oluşturduğu çalkantıları durultmak ve kalplerinde imanı güçlendirmek için kıssalar Kur'an'ın uslûbu içinde en önemli iletişim biçimidir. Azınlık psikolojisi içinde, baskılar altında müslüman olma savaşı vermenin güçlüğünü ancak

¹⁷³ McQuail-Windahl, *İletişim Modelleri*, s:113

¹⁷⁴ Kurtubî, *el Câmiu'l Ahkâmu'l Kur'an*, Beyrut-1993, IX.,s:79

¹⁷⁵ Kurtubî,a.g.e., X., s:226

kıssalardaki haberlerle, anlatımlarla yeneceklerdir. Kıssalar söz konusu toplumsal vakıaları gözlerimizin önüne sererler. Bu vakıaların bir kıssa uslûbu ile anlatılmaları, hem daha etkili hem de insan zihnine yerleşmesi bakımından daha kalıcıdır. Bir lût kavmi, bir Âd ve Semûd kavmi neden helak olmuştur? Peygamberler topluma mesajlarını nasıl iletmışlerdir? Bu iletişim esnasında hangi zorluklarla karşılaşmışlar? İnanmayanların onlara itirazları neler olmuştur? ¹⁷⁶

Dolayısıyla toplumun ve kendilerinin etkisiyle oluşan bilgi ve inanç ihtiyaçları, kıssalar vasıtasıyla etkili biçimde doyurulmaktadır. Bu tatmin sonucunda hem toplum hem de bireyler ve bu ikisinin ürünü olan kurumlar ciddî şekilde etkilenmektedir. Çünkü kıssalar, ihtiyaçları gidermenin yanında kültür yayma ve Kur'an sosyolojisi oluşturma görevini etkili bir biçimde yapmaktadır.

Aynı sorunları bu günün insanı da yaşamaktadır. Dolayısıyla inanç bunalımı içinde umuda, morale, yaşam sevincine ihtiyacı olan insanların, hayatına anlam kazandırma gayreti içinde olan kişilerin, değişime ihtiyacı olan birey ve toplumların Kur'an'ın bilgisine, kıssaların heyecanlandırıcı uslûbuna ihtiyacı vardır. Çünkü bir toplum kendini değiştirmedikçe Allah onları değiştirmez.¹⁷⁷ Geçmişte olduğu gibi bu günün insanının da ihtiyacı sosyal ve kültürel değişimdir. Bu değişimde en etkin unsur KİA olmuştur. Sosyal değişim de önce kültür yayarak oluşur. Kur'an kültürünü yayacak olan elbette Kur'an'ın kendi iletişim tarzı olan kıssalardır. O halde çağdaş insanın rûhî ihtiyaçları onu Kur'an'a, onu en iyi anlayabilmesi içinde kıssalara yönelme durumundadır.

3) BİLGİ ARAMA MODELİ

Toplumlarda çeşitli formlarda bilgi üretilir, dağıtılır, depolanır ve daha önce hiç görülmemiş bir şekilde alınır, algılanır, kullanılır. Burada açıklayacağımız model, Donohew ve Tipton'un bilgi arama, bilgidan kaçınma ve bilgiyi işleme modeli kısmen

---

¹⁷⁶ Şimşek, M. Sait, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, Yöneliş Yayınları, İstanbul-1993, 1.bs, s:71

¹⁷⁷ Ra'd: 13\11

sosyal psikoloji geleneği içinde kökleri olan tutum uygunluğu modeli olarak tanımlanabilir.¹⁷⁸

Bu modelin temel varsayımlarından birisi, örneğin bir bireyin tehdit edici bulduğu bilgi için onun gerçek imajıyla uyumsuz olan bilgiyi dışlama eğiliminde olduğunu ileri sürmektedir. Bu varsayımın genel geçerliliği iletişimciler tarafından tartışılmıştır.¹⁷⁹

Bu modelde öne çıkan diğer unsur da “imaj” kavramıdır. İmaj öncelikle bireylerin hayat deneyimlerinin bir sonucudur ve edinmiş oldukları amaçlar, inançlar ve bilgiden oluşur. İmajın ikinci kısmı bireyin kendisinin farklı durumları ele alma ve başarma derecesini değerlendirmesini de içeren kendi kendisi hakkındaki fikrinden oluşur.¹⁸⁰ Üçüncü kısmı, gerçeğin imajı bireyin bilgi arama ve işleme davranışlarını yöneten bir bilgi kullanma setinden oluşur.¹⁸¹

Bilgi ararken birey farklı stratejiler seçebilir. Bu modelde geniş açılı ve dar açılı stratejiler arasında bazı ayrımlar getirilmiştir. İlk durumda, yani geniş açılı stratejide birey olası bilgi kaynaklarının bir listesini yapar, onları gözden geçirir ve hangi kaynağı kullanacağı yolunda bir seçim yapar. Dar açılı stratejide, bir tek kaynak hareket noktası olarak alınır. Daha sonra bilgi ararken bu kaynak baz alınır.¹⁸²

Modelin süreci, bireyin bir uyarı demetiyle karşı karşıya kalmasıyla başlar. Birey bu uyarılara ilgi gösterir veya göstermez. İlgi göstermesi uyarının özelliklerine bağlıdır. Sonraki aşamada etki\bilgi ve bireyin sahip olduğu gerçekle ilgili imajı arasında bir karşılaştırma yer alır.¹⁸³

Yüksek düzeyde uyumluluk nedeniyle monoton olarak değerlendirilen etkiler ya da tehdit derecesi yüksek ya da önemsiz materyaller bu noktada göz ardı edilir.¹⁸⁴

Şimdi de aşamalı bir şekilde kısımları bu model çerçevesinde inceleyelim.

¹⁷⁸ McQuail-Windahl, *İletişim Modelleri*, s: 123

¹⁷⁹ McQuail-Windahl, a.g.e., s: 123

¹⁸⁰ McQuail-Windahl, a.g.e., s: 123-124

¹⁸¹ McQuail-Windahl, a.g.e., s: 124

¹⁸² McQuail-Windahl, a.g.e., s: 124

¹⁸³ McQuail-Windahl, a.g.e., s: 124

¹⁸⁴ McQuail-Windahl, *İletişim Modelleri*, s: 124

Öncelikle bilgi kaynağını belirlemek gerekirse kıssaların getirdiği haberlerin kaynağı vahiydir. Dolayısıyla esas kaynak Allah'tır. Haberleşmede bildirimcinin karşısındaki hedef kitle üzerindeki etkisi, kitlenin bildirimciye veya dayandığı kaynağa bağlıdır.¹⁸⁵ Aynı zamanda enformasyonun öğrenilmesi ve kanaat değişiminde kaynağın güvenilirlik derecesinin etkileri ampirik çalışmalarla ortaya konmuştur.¹⁸⁶

Kıssalardaki haberleşme biçimi\bildirimi de vahiydir. Bunun için de güvenilirlik noktasında bir problem taşımamaktadır. O halde vahiy nedir?

Vahiy, V-H-Y maddesinden türetilmiş mastar olup, Allah Teâlâ'nın beşer ile dilediği bir maksat ve dilediği bir biçimde iletişim kurma ve haberleşme çeşidine verilen bir isimdir.¹⁸⁷ Arab dilinde vahiy:işaret, kitabet, risâlet, ilham, fısıldamak, kelim ve başkalarına ilka edilen her şey manasınadır.¹⁸⁸ Kur'an Allah'ın varlıklarla iletişim kurma biçimi olan vahiy şöyle niteler: "Allah'ın insanlara konuşması ancak, ya vahiy yoluyla , veya perde arkasından, ya da bir elçi gönderip dilediği şeyleri, izni ile ona vahyetmesidir."¹⁸⁹

Diğer bir deyişle vahiy, haberleşmedir. Bu haberleşmenin sözlü olması zarûrî değildir. Bu haberleşmenin daima bir sırlılık, gizlilik özelliği vardır.¹⁹⁰

Kıssaları Hz. Peygambere ileten ise Cebrâil'dir. Bu konuda şu ayeti zikretmek yerinde olacaktır. "Cibrîl'e düşman olanlara de ki, O, kendisinden öncekileri doğrulayıcı, inananlara yol gösterici ve müjdeleyici olarak Kur'an'ı senin kalbine indirmiştir."¹⁹¹

Kıssalar da haber nitelikli bilgi içerikli vahiylerdir. " İşte bunlar gayb haberlerindedir. Bunları sana vahiy yoluyla anlatıyoruz."¹⁹²

" Şüphesiz sana peygamberlerin haberlerinden bir kısmı gelmiştir."¹⁹³

¹⁸⁵ Oskay Prof. Dr. Ünsal, *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara-1965 s:237

¹⁸⁶ Oskay, Prof. Dr.a.g.e, s: 247-259

¹⁸⁷ İbn-i Manzûr, *Lisanu'l Arab*, VHY Maddesi

¹⁸⁸ Rağıb, *Müfredat*, VHY maddesi

¹⁸⁹: 2651

¹⁹⁰ İzutsu, Prof. Dr. Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Çev:Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul-1998, s:196-197

¹⁹¹ Bakara: 2\97-98

Görüldüğü gibi kıssalar güvenilir kaynaktan güvenilir kanallarla doğru bilgileri içeren haberler\bilgilerdir.

İkinci aşama, gelen bu haberler karşısında bireylerin tepkisi ne olmuştur? Bireyin tepkisini belirleyen en önemli unsur o ana kadar kazandığı imajdır. Kıssalar ve kıssaların getirdiği haberler karşısında iki tür imaj görüyoruz. Bunlardan biri hem nüzül döneminde hem de kıssaların içinde geçen dönemde belirmektedir. İnkarcı imaja sahip tipler. Bunları tüm peygamber kıssalarında görmek mümkündür.

Meselâ, “Dediler ki: Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını bırakmamızı, yahut mallarımızda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor? Hakikaten sen çok yumuşak huylusun, çok akıllısın (diyerek alay ettiler)” “Onlara Allah’ın indirdiğine uyun dense “Hayır biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız.” derler. Peki ama, ataları bir şey düşünmeyen, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı?”¹⁹⁴

Nüzul öneminde de hemen hemen aynı tepkiler geldi . Biraz daha ileri giderek “geçmişlerin masalları” dediler.” “Dediler ki: Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kılıflar içinde, kulaklarımızda bir ağırlık ve seninle bizim aramızda bir perde var. Sen istediğini yap, biz de istediğimizi yapıyoruz.”¹⁹⁵

Kıssalar ve getirdiği haberler\ bilgiler tehdit edici bulunduğu için, bu bilgiler ilk planda reddedilmiştir. Sebebi ise, o ana kadar edindiği imaj ve tutumlardır. İmaj ve tutumlar inançların değişmesinde önemlidir. Eski fikirler, örf adetin üzerinde cereyan ettiği şeyleri benimseme, düşüncenin donmasına ve yeni fikirler olması gerekçesiyle reddetmeye sebep olan önemli etkenlerdendir.¹⁹⁶ Gelen bilgiler bireyin gerçek imajı\inkarcılık ile çelişmektedir.

Diğer imaj ise, inananların haberin güvenilirliği karşısında bir tutum değişikliğine gidip kabulcü politika izleyen imajdır. Bu tipler yönlerini fitrat dinine

---

¹⁹² Hûd: 11\49

¹⁹³ En’am: 6\34

¹⁹⁴ Hûd:87\ Bakara:170

¹⁹⁵ En’am: 6\25\ Enfal: 8\31\ Kalem: 68\15 \ Fussilet: 41\ 5

¹⁹⁶ Necati, Prof. Dr. M. Osman, *Kur’an ve Psikoloji*, Fecr Yayınevi, Ankara-1998, 1.bs, s: 122

döndüren kişilerdir. Allah'ın “ sen yüzünü hanif olarak dine, yani Allah'ın insanları yarattığı fitrat dinine çevir” emrine uymuşlardır.¹⁹⁷

Fıtrat dini ne demektir? Fıtrat dini, insanlarda kollektif bilinçdışı denilen bir yer vardır. Kollektif bilinçdışı, bilinçdışının kişisel bilinçdışından daha derinlerde olan bir bölümüdür. İnsanın, insanlığın en eski atalarından nesiller boyunca dimağa aktarılan kalıntılar, atavik duygu ve düşüncelerdir. İletişim kavramlarıyla desteklendiğinde bu teori kişinin ruhunda cereyan eden çeşitli sembollerle dış aleme kodlanan derin iletişimde şuuraltı ile şuur arasında gidip gelen mesajların, bir de kollektif şuuraltı güdülerinden kaynaklandığını ileri sürmektir.¹⁹⁸

Kollektif bilinçdışında arketipler diye isimlendirilen bilgi merkezleri vardır. Arketipler, önceden varolan kavrayış biçimleri ya da sezginin doğuştan gelme koşullarıdır. İmajlar şeklinde tezahür ettiği gibi duygular şeklinde de açığa çıkabilir.¹⁹⁹

Bu arketiplerden biri de Allah arketipidir.²⁰⁰ Kıssalarla beraber tevhîd inancı geldiğinde, gelen bilgi, imajlarıyla uyum sağlamış ve müminlerden olmuşlardır. Bu tipler gerçeğin imajıyla haberin\bilginin uyumunu gerçekleştirebilen tiplerdir.

Bilgi kaynağı hakkında bireyin tercihleri de kabul açısından önemlidir. Geniş açılı strateji kullanıp bilgi yoluna başvuranlar atalarını taklitten başka bir şey yapmamıştır. Kıssaların getirdiği haberin önemi (tevhîd, ahiret, salih amele çağrı) açısından geniş açılı strateji gayb bilgisini edinme noktasında sadece ataların dinin taklide götürür ki, bu da kıssaların mesajının hedefi değildir. Dolayısıyla gayb bilgisini edinme noktasında geniş manada vahiyden başka kaynağımız yoktur.

---

¹⁹⁷ Rûm: 30\ 30

¹⁹⁸ Fordham,Frieda, *Jung Psikolojisi*, Çev: Aslan Yalçın, Say Yayınları, İstanbul-1997, 4. Bs, s:26, Evliyaoğlu, Gökhan, *İletişim Psikolojisi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara-1987, s: 192-193

¹⁹⁹ Fordham, a.g.e. s:27-28

²⁰⁰ Fordham, a.g.e. s:94

İKİNCİ BÖLÜM

KISSALARIN İLETİŞİM KURAMLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde kıssaları iletişim kuram ve sanatları açısından inceleyeceğiz. Bununla kastımız iletişimin çözümlenmesi ve açıklanmasıyla ilgili ortaya atılan hipotezleri ve iletişimin maksadına en iyi şekilde ulaşabilmesi için geçerli olan üslupları kastediyoruz.

Önce kuramların kıssalara uyarlandığında, kıssalarda ne gibi iletişimsel özellikler bulunduğunu görmeye çalışacağız. Daha sonra da iletişimin etkinliğini artıran unsurlarla kıssaların anlatım üslupların karşılaştırıp, kıssaların ilâhî mesajın aktarması açısından ne denli evrensel etkilere sahip olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

A) KISSALARIN İLETİŞİM KURAMLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

1) ALGILAMA UYUMU KURAMI

“Kişinin algı sistemi değerleri, tutumları, inançları ve gereksinimleri içerir. Bu sistem bir taşıyıcı pusula, ya da işaretçi olarak iş görür ve gereksinimlerin tutumların değerlerin ve inançların örgütlenmesine yardım eder. Algıyla ilgili denge, mevcut görüşleri değiştirme gereksinimini ortadan kaldıracak ya da azaltacak bir şekilde gelen enformasyonunun alıcı tarafından algılamada değiştirmenin yapıldığı enformasyon sürecidir. Bu süreçte enformasyondan kaçınma, kaynağı kötüleme\küçültme, reddetme, farklılaştırma gibi savunma mekanizmaları görürüz.”²⁰¹

“Bu yaklaşıma göre kişiler,

a) İnançlarını ve tutumlarını korumak için aldıkları iletileri kendileri sansür ederler.

b) İnançlarını ve faaliyetlerini destekleyen iletiler ararlar, öyle olmayanlardan kaçarlar.

---

²⁰¹ Alemdaroğlu, *Başlangıçtan Günümüze İletişim Kuram ve Araştırmaları*, s:70

c) Bu arayış özellikle inançlar ve etkinlikleri saldırıya uğradığında ya da bu inançlara ve etkinliklere karşı kişinin güveni az olduğu zaman daha çok ortaya çıkar.”²⁰²

Kuram iletişimde denge unsurunu hedefleyen bir çizgiyi takip eder. Fakat bu denge unsurunu hedef kitle inançlarına göre algılar ya da sansür eder. Kıssalar gerçekte varolan inanç anlayışını değiştirmek için gelmiştir. Fakat şirki ortadan kaldırmayı hedefleyen kıssaların getirdiği mesajlar ilk planda değiştirilmek istenmiş ya da engellenmeye çalışılmıştır. “ Sizden öncekilerin: Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra gelenlerin –ki onların sayısını Allah’tan başkası bilmez- haberi size gelmedi mi? Elçileri onlara kanıtlar getirdi de onlar ellerini ağızlarına koydu (öfkelerinden parmaklarını ısırды) lar: <<Biz sizinle gönderilen mesajı tanımadık ve biz sizin bizi çağırdığınız şeye karşı derin kuşku içindeyiz.>> dediler.”²⁰³ Bu duruma En’am sûresinde geçmiş ümmetlere kısaca değinildikten sonra nüzûl dönemi müşriklerinin şu tepkisini aktarıyor: “(Muhammed’e bizim de görebileceğimiz)<< bir melek gönderilmeliydi>> dediler. Eğer biz öyle bir melek gönderseydik elbette onların işi bitirilmiş olur, sonra kendilerine göz bile açtırılmazdı.”²⁰⁴ Atalarının dini üzere olmak onlara cazip gelmiştir. Fakat davet süreci içinde mesajlar etkilerini göstermeye başlamıştır.

Kıssaların konusu olan, geçmiş ümmetlerde de aynı tavrı görüyoruz. Nuh a.s. kavmine gönderildiği zaman “ Bunun üzerine kavminin içinden kafir olan liderler topluluğu ‘ Bu, dediler, tıpkı sizin gibi bir beşer olmaktan başka bir şey değildir. Size üstün ve hakim olmak istiyor. Eğer Allah peygamber göndermek isteseydi, muhakkak ki bir melek gönderirdi. Biz geçmişteki atalarımızdan böyle bir şey duymadık”²⁰⁵ diyerek tepki verdiler.

Nüzûl dönemi ile Nûh kavmi arasında tavır benzerliğini görüyoruz. İnançlarına yapılan tehdit içerikli enformasyonu ya reddediyorlar ya da kendi istedikleri gibi yorumluyorlar.

²⁰² Alemdaroğlu., *Başlangıçtan Günümüze İletişim Kuram Araştırmaları*, s: 70

²⁰³ İbrahim: 14\19

²⁰⁴ En’am: 6\8

²⁰⁵ Mü’minûn: 23\24-25

Bu tür inanç bilinçaltına dayalı algısal tepkileri ilâhî mesajın geldiği tüm toplumlarda kıssalarda belirtildiği şekilde görebiliyoruz.

2) BİLİNÇDİŞİ ALGILAMA KURAMI

İnsanların bir uyararı bilincinde olmaksızın algılamaları esasına dayanır. Ya da bir başka deyişle insanları ayırımında olmadıkları uyarılarca etkileme tekniği.

“Bu konu ilk kez 1957 yılında gündeme geldi. J.M. Vicary New Jersey’deki bir sinemada “Patlamış mısır yiyin” ve “Coca-Cola için” bilinçaltıyla algılanan mesajların perdede fark edilemeyecek kadar kısa sürelerle iletildiği bir deney yaptı. Deney sonunda patlamış satışlarında %57.5’lik, Coca-Cola satışlarında ise %18.1’lik bir artış sağlanır.”²⁰⁶

“Bu kuramla ilgili F. Bornstein bir araştırma yapar ve sırada şu sorulara cevap arar. 1) Bilinçdışı uyarılara maruz kalmak duygu , bilişi ve davranışlarda önemli, önceden kestirilebilir değişimler yaratabilir mi, yaratamaz mı? 2) Bu etkiler, bilinçdışı tekniklerinin propaganda amaçlarıyla kullanımını uygun kılacak kadar güçlü mü, değil mi? 3) Bilinçdışı uyarının etkileri zaman içinde istikrarını koruyor mu? 4) Etkilenmek istemeyen özneler bilinçdışı etkilere dayanabilir mi?

Araştırma sonucu, basit duygu ve dürtüyle bağlantılı bilinçdışı uyarılara maruz kalmanın tutum ve davranışlarda zamansal olarak hayli istikrarlı değişikliklere yol açabileceğini ortaya koyuyor.”²⁰⁷

“Fakat bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, bilinçdışı algı tekniklerinin ikna etme\inandırma amacıyla kullanılmasında algıdaki değişkenlerdir. Bu değişkenlerin önemli bir bölümü, bilinçdışı algılamanın, bilinç eşiğinin altında gerçekleşen algı olması gerekiyor. Buradaki sorun ise her bireyin algı eşiğinin farklı olmasıdır.”²⁰⁸

Şimdi de bu kuramın kıssalar üzerinde uygulamasını görelim. İlk örneğimiz Yusuf sûresinden: Kıssa serimlenirken ikinci bölümde, Yusuf a.s ‘ın kuyuya

²⁰⁶ Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, s: 66

²⁰⁷ Mutlu, a.g.e., s: 66

²⁰⁸ Mutlu, a.g.e., s: 67

atılmasından sonra, Yakub a.s haberi alınca Allah'a sığınmayı tercih ediyor. Hemen devamındaki ayette Allah'ın olup bitenden haberdar olduğu vurgulanıyor. "Gömleğinin üstünde yalancı bir kan ile geldiler. Yakub dedi ki: Belki de nefisleriniz size kötü bir işi size güzel gösterdi artık bana düşen güzel bir sabırdır. Sizin anlattığınıza göre, yardımına sığınılacak ancak Allah'tır. Bir kervan geldi ve sucularını kuyuya gönderdiler, o da gidip kovasını aldı. <<Müjde bir oğlan>> dedi, O'nu bir ticaret malı olarak sakladılar. Halbuki Allah onların yaptıklarını çok iyi bilir."²⁰⁹

Burada bilinçdışı hedef alan mesaj kıssanın seyri içinde, olay anlatılırken Allah kavramının zikredilmesidir. Allah'ın yardımcı hakkıyla haberdar olma sıfatına delalet ediliyor. Aynı sûrenin 21. Ayetinde Yusuf a.s'ın saraya girişinde sonra yine Allah'ın kudret sıfatı zikrediliyor.

Aynı sûreden diğer bir örnek te, sarayda neşvü nema edip kendisine ilim ve hüküm verildikten sonra Azîz'in eşi murad almak ister. Olay saray ve çevresinde duyulur zindana atılma sürecine gelindiğinde, tam bu noktada Yusuf a.s dua ederek Allah'a sığınır ve zindana girmeyi tercih eder. "Rabbi Onun duasını kabul etti ve onların hilesini uzaklaştırdı. Çünkü O çok iyi bilen ve işitendir."²¹⁰

Aynı sûrenin 38,39,40 nolu ayetlerinde olayın en duygusal boyutunda idrak ve algının yoğunlaştığı anda Yusuf a.s'ın yani olayın kahramanının ağzından tevhid inancına davet yapılır. Bilinçdışı mesaj yollanır. Çünkü gerçek Allah arketipi derinlerde, bilinçdışıdadır. Algı eşiğinin tam hazır olduğu bir anda bu mesaj yollanır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta algı eşiğinin yakalanmasıdır. Çünkü etkili olabilmesi için bu şarttır. Eğer bilinçdışı mesajı aynı konteks içinde gönderilmezse bir anlamı kalmaz. Sinema örneğinde de hatırlayacağımız gibi, o kültürde sinema esnasında kola ve patlamış mısır tüketilir. Ortam içinde geçerli yani uygun mesaj yollandığı için satışlarda artış sağlanmıştır. Kıssada da aslında bir peygamberin daveti ve bu esnada başından geçenler anlatılırken olayın en trajik anında mesaj yollanmıştır. Bu da kutsal anlatı ya da metinde olağandır. Çünkü insanı en iyi tanıyan Allah'tır.

Bir başka örnek te " bahçe sahipleri" kıssasından vermek istiyoruz.

---

²⁰⁹Yusuf: 12\18-19

²¹⁰Yusuf: 12\34

“Biz vaktiyle <<bahçe sahiplerine>> bela verdiğimiz gibi , bunlara da bela verdik. Hani onlar sabah olurken kimse görmeden mahsullerini devşireceklerine yemin etmişlerdi.

Onlar istisna etmiyorlardı. Fakat daha onlar uykudayken Rabbinin katından kuşatıcı bir afet bahçeyi sarıverdi de bahçe kapkara kesiliverdi.

(beri tarafta ise) onlar, sabah olurken ‘madem devşireceksiniz, haydi erkenden mahsulünüzün başına gidin!’ diye birbirlerine seslendiler.

Derken ‘ aman bugün orda hiçbir yoksul yanımıza sokulmasın!’ diye fısıldaşa fısıldaşa yola koyuldular.

(Evet yoksullara yardıma) güçleri yettiği halde erkenden yola düştüler.

Fakat bahçeyi gördüklerinde ‘mutlaka yolumuzu şaşırılmış olmalıyız’ dediler.

(Yanlış yere gelmediklerini anlayınca da şöyle dediler:’yok yok doğrusu biz mahrum bırakılmışız’²¹¹

Kıssanın bu en trajik noktasında kıssanın başka bir kahramanının ağzından Allah’ı tesbih etmek hatırlatılıyor: “ Ortancaları, “Ben size demedim mi Rabbinizi tesbih etmeniz gerekmez mi diye söylemedim mi?”

“Rabbimizi tesbih ederiz; doğrusu biz (kendi kedimize) yazık etmişiz” dediler.”²¹²

Burada bilinçdışı yollanan mesaj, ortancalarının Allah’ı tesbih etmelerini hatırlatmaya çalıştığı ayettir. Bu bilinçdışı yollanan mesaj amacına ulaşmış, yaptıkları hatayı anlamışlar ve pişman olmuşlardır.

Örneklere de görüldüğü gibi kıssalarda bilinçdışı mesajlarına yer verilerek muhatapların inanç ve tutumları değiştirilmeye çalışılmıştır.

---

²¹¹ Kalem: 68\17-27

²¹² Kalem: 68\28-29

3) KÜLTÜREL NORMLAR KURAMI

Kitle iletişim araçlarının toplumsallaşma sürecindeki işlevlerini tanımlayan bir yaklaşımdır.

“Bu yaklaşıma göre, kitle iletişim araçları, belli temaları seçici olarak sunmak ve bunların altını çizerek, izler kitleleri üzerinde altı çizili konulara ilişkin ortak kültürel normların belli bir biçimde yapılaşmış ve tanımlanmış olduğu izlenimini yaratır. Verili bir konuda ya da durumla ilgili kültürel normlar genellikle bireysel davranışı yönlendirdiği için iletişim araçları dolaylı olarak davranışları etkileme işlevi görür.”²¹³

Bu kuram kıssaların tekrar üslûbuyla uyuşmaktadır. Çünkü kıssalar, tekrar yoluyla bilgi kaynağının Allah'ın önem verdiği konuları insanların vicdanlarında köklü yer tutmasını sağlamayı amaç edinir. Kıssaların ana konusu tevhîd ve bu uğurda yapılan mücadelelerdir. Bu noktanın önemini, konu bütünlüğü içinde tekrar ederek kamuoyunun dikkatini vurgulamak istediği konuya çekerek yapar. İnsanlığın doğasının temelde aynılık göstermesi hasebiyle, tarihin seyri içinde fert ve toplumların maddî ve manevî yapılanmaları ufki değil dairevî tarzda cereyan etmektedir.²¹⁴ İnançlar ve buna bağlı davranışlar salih amellerin geliştirilmesi de tarihin seyri içinde insanlığın yapılanmalarında önemli etken olduğundan, kıssalar bu faktörlere tekrarlarla daha fazla yer vererek, indiği dönemin insanına ve biz Kur'an okuyucusuna yeni bir kültür sunmaktadır.

İnsanların şirk karanlığında boğulduğu bir zamanda ve semavî dinlerin tahrif edilip, insanlık için bir çıkışın olmadığı biranda Kur'an inmiş dünyanın gündemine tevhîdi ve âhireti sokmuştur. Bu gündemi de kıssaların tekrarı ile canlı tutarak, insanlara yeni bir kültür sunmuştur. Böylelikle insanların yeni kültür içinde yeni inançlar ve yeni davranışlar geliştirmesini sağlamayı hedeflemiştir.

Peki bu yeni inançlar ve davranışlar hangi iletişimsel metotlarla yapılmıştır? Şirk denilen inanç ikileminden insanlar, kıssalar sayesinde nasıl kurtarılmaya çalışılmıştır?

²¹³ Mutlu, İletişim Sözlüğü s: 237

²¹⁴ Nakre: s: 133-135

Burada inanç ikileminden kastımız uyumsuzluk, dengesizliktir. İnsanların içinde Allah arketipi bulunduğu halde, hayatın içinden başka nesnelere müracaat ederek kendi fitratlarıyla çatışma sürecine girmelerini kastediyoruz.

İnanç ikilemini çözümlemede ikilemi yaratmada etkin unsurlara olumlu-olumsuz değerler atfedilerek yapılır.²¹⁵ İnanç ikilemi iletişim araçlarıyla a)İnkar b)Abartma c)Ayrımlaştırma d)Aşımlama basamaklarıyla yapılır.²¹⁶

İnkar, öğelerden birine veya her ikisine veya öğeler arasındaki ilişkiye karşı yapılmış dolaysız karşı çıkıştır. Söz konusu objeye atfedilen değer ister olumlu olsun ister olumsuz olsun, reddedilir veya ters değerler atfedilir.²¹⁷

Kıssalarda putlar olumsuz değer atfedilen objelerdir, bu yüzden de reddedilir. Mesela, Âl-i İmran sûresinde Uhud kıssasında peygamberin öldürüldüğü hakkında şayiaya karşılık, mü'minlerin yardımcısının Allah olduğu vurgulandıktan sonra, "Allah'ın hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaları sebebiyle, kafirlerin kalplerine yakında korku salacağız."²¹⁸ ayetinde putlar olumsuz değer kabul edilerek reddedilmiştir.

Yine A'râf sûresinde Hûd kıssası anlatılırken kavminin putları reddedilmiştir: "(Hûd) dedi ki: Artık size rabbinizden bir azap ve bir hışım inmiştir. Haklarında Allah'ın hiçbir delil indirmediği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hususunda benimle tartışıyor musunuz? Bekleyin öyleyse, ben de sizinle bekleyenlerdenim."²¹⁹

Kıssalarda, olumsuz eğer atfedilen sadece putlar değildir. Birtakım tutum ve davranışlar da inkar yoluyla olumsuz sayılmıştır. Mesela, sihir ve sihirbazlık olumsuz değerlerdendir. Kur'an'da Musa a.s kıssası anlatılırken sihir ve sihirbazlar değersiz kavramlardır. "Musa dedi ki, size hak gelince ona böyle mi diyorsunuz? 'Bu sihir midir?' halbuki sihirbazlar iflah olmazlar."²²⁰ Yine bir başka âyette de "Onlar ortaya

²¹⁵ Oskay, *Haberleşme Teorilerine Giriş*, s:76

²¹⁶ Oskay, a.g.e. s: 77

²¹⁷ Oskay, a.g.e.,s:78

²¹⁸ Âl-i İmran: 3\151

²¹⁹ A'raf:7\ 71

²²⁰ Yunus: 10\77

atınca Musa dedi ki, sizin yaptığınız şey sihirdir. Muhakkak ki Allah onu iptal edecektir. Şüphe yoktur ki, Allah fesatçıların işini düze çıkarmaz.”²²¹

Bir diğer örnek te, Şuayb a.s kıssasından vermek istiyoruz: “Medyen’lilere de kardeşleri Şuayb’ı gönderdik. Dedi ki, ‘Ey kavmim! Allah’a kulluk edin, sizin O’ndan başka ilahınız yoktur. Size rabbinizden açık bir delil gelmiştir; artık ölçüyü ve tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin, ıslah edildikten sonra bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır. Tehdit ederek, insanları Allah yolundan alıkoyarak ve yolun eğriliğini arayarak öyle her yolun başında oturmayın. Düşünün ki, siz az idiniz de O sizi çoğalttı. Bakın ki, bozguncuların sonu nasıla olmuştur.”²²²

Örneklerden de anlaşılacağı gibi, kıssalarda inanç ve tutumların değiştirilmesinde iletişim metotlarından inkar bariz bir şekilde kullanılmıştır.

İletişimin inançları değiştirme mekanizmalarından bir diğeri de, “Abartma” mekanizmasıdır. Abartma, iki kognitif objeden birinin veya diğerinin, değerli bir başka objeye veya objelere dengeli olacak şekilde iliştilmesidir. Bu iki mekanizmanın özelliği nasılsa öyle kalmalarını sağlamalarıdır. Yani, objeye karşı tutum inkar ile zayıflatılmış veya abartma ile güçlendirilmiş te olsa, o tutumun ilişkin olduğu objenin anlamı değişmemektedir.²²³

Bu mekanizmaya örnek uygulamayı Kur’an’da Enbiya sûresindeki İbrahim kıssasında görmek mümkündür. Önce kıssanın ilgili bölümünü sunup sonra uygulamayı göstermek istiyoruz.

“ O, babasına ve kavmine : Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller nedir böyle? Demişti. Dediler ki: Biz babalarımızı bunlara tapar bulduk. Doğrusu siz de atalarınız da açık bir sapıklık içindeymişsiniz.

---

²²¹ Yunus: 10\81

²²² A’raf: 7\85-86

²²³ Oskay, *Haberleşme Teorilerine Giriş*, s: 79

Sonunda İbrahim onları paramparça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye.”²²⁴ Rivayete göre İbrahim a.s putları kırdıktan sonra baltayı en büyüklerinin boynuna asar.²²⁵

“Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o zalimlerden biridir, dediler. Bir kısmı ‘ bunları diline dolayan bir genç duyduk; kendisine İbrahim denirmiş’ dediler. O halde O’nu insanların gözü önüne getirin. Belki şahitlik ederler dediler. Bunu ilahlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim? Dediler . belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Haydi eğer konuşuyorlarsa onlara sorun! Dedi. Bunun üzerine kendi vicdanlarına dönüp ‘ siz, (var ya) zalim insanlar kendinizsiniz! Dediler.

Sonra tekrar eski tartışmalarına döndüler: Sen bunların konuşmadığını pekala biliyorsun,dediler. İbrahim : Öyleyse Allah’ı bırakıp ta hiçbir şekilde ne fayda ne de zarar verebilen bir şeye hala tapacak mısınız? Dedi. Size de Allah’ı bırakıp ta tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun! Siz akıllanmaz mısınız?

Aralarından bir kısmı : Eğer iş yapacaksanız, yakın O’nu da tanrılarınıza yardım edin. Dediler.”²²⁶

Verilen pasajlarda, İbrahim a.s’ın kavminin putları hakkında iki yerde abartma yaptıklarını görüyoruz. Birincisi, İbrahim a.s onların putlarını heykel olarak tanımlarken onlar da, heykel de olsalar, atalarını bu putlara taparken bulduklarını söylüyorlar. Yani, eğer işe yaramaz şeyler olsalardı atalarının bunlara tapmayacaklarını ima ediyorlar. Böylelikle putları hakkında abartıya kaçıyorlar.

İkincisi ise, vicdanlarının sesini terk edip İbrahim’in yakıldığı takdirde, ilahlarına yardım edeceklerini zannediyorlar. Böyle bir zan, onların tanrıları hakkında ne denli abartıya kaçtıkların gösterir.

Aynı söylemi Şuarâ sûresindeki İbrahim a.s kıssasında da görmek mümkün: “ Onlara İbrahim’in haberin de naklet.

---

²²⁴Enbiya: 21\ 52-58

²²⁵ Kurtubî, XII, s: 197

²²⁶ Enbiya: 21\ 59-68

Hani O, babasına ve kavmine : Neye tapıyorsunuz demişti. Onlar da, ‘putlara tapıyoruz ve tapmaya da devam edeceğiz,’ dediler.

İbrahim, ‘ Peki dedi, yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda ya da zararları olur mu?’

Şöyle cevap verdiler: Hayır ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk.”²²⁷

Putu tapmayı daha da ileri götürerek, geleneğin yaptırım gücüne sığınmak ve böylelikle de, puta tapmayı abartılı halde yasallaştırmaktır. Bu mantık, sigaranın akciğer kanseri yapacağını bilen bir tiryakinin, kendi kendine sağlığa yararlı, sosyal yarar sağlayıcı bir davranış olduğuna inanması kadar yanlıştır.

Kur’an’ın nüzûl dönemi kıssalarında müşriklerin benzer bir mantıkla, reddedilen puta tapıcılıklarını abartı yoluyla şefaatchi konumuna soktuklarını görüyoruz: “Allah’ı bırakıyorlar da, kendilerine ne fayda ne de zarar verebilecek olan şeylere tapıyorlar. ‘ Bunlar bizim Allah katında şefaatchilerimizdir diyorlar.” De ki, ‘ Siz Allah’ın göklerde ve yerde O’nun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?’ Allah onların ortak koştukları her şeyden münezzehtir.”²²⁸

Burada da müşriklerin olayı abartarak, sorgulanan inançlarını terk edecekleri yerde, onları şefaatchi konuma soktuklarını görüyoruz.

Böylelikle kıssalarda put kavramının, müşrik kavimlerin ağzından nasıl abartıldığını gösterilerek bu mekanizmayla puta tapıcılık inancı yerilmeye çalışılmaktadır. Dikkat edilmesi gereken nokta, puta tapmak ve bunu abartılı bir şekilde ileri götürmek Allah’ın reddettiği bir inanç biçimidir. Sakın ola ki, böyle bir inanca ve tutuma yönelmeyin ikazını okuyucuya hissettirmektir.

Bir başka mekanizma da “ Ayrımlaştırma ” mekanizmasıdır. Buna göre olumsuzluk atfedilen objenin, olumlu yönden bakılıp kabul edilmesidir. Tıpkı, politikacılardan bezen kitlenin, oldukça prestijli olan ve politikacılığı şerefli sayan

---

²²⁷ Şuarâ: 26\ 69-74

²²⁸ Yunus: 10\ 18

kaynaklarla karşılaştıklarında devlet adamı ile eyyamcı siyaset bezirganı olarak ikiye ayırmaları gibi.²²⁹

Böyle bir mekanizmaya kıssalarda rastlamak mümkün değildir. Çünkü bu durum Kur'an'ın hedefine tamamen aykırıdır. Kur'an'ın bir objeye olumsuz değer atfedip sonra da, bir itirazla karşılaşp geri adım atarak olumsuz obje hakkında olumlu tutum takınması mümkün değildir. Ne müşriklerin karşısında ne de Ehl-i Kitabın inançları ve tutumları karşısında Kur'an, geri adım atmış değildir. Kıssaların hiç birinde ne putlara, ne sihire, ne de firavun ve benzerlerine olumlu bir tutum ve davranış içinde bulunulduğunu göremiyoruz. Çünkü bu ilahî mesajın iniş gayesine asla uymayan bir yaklaşımdır.

Kur'an'ın bu meyanda en yumuşak yaklaşımı ancak, “sizin dininiz size benim dinim bana” “aramızdaki ortak söze: Allah'tan başka ilah olmadığı noktasına gelin ”²³⁰ olabilir.

Son mekanizma ise, “aşımama” mekanizmasıdır. Aşımama bir bakıma, ayırmaştırmanın tersidir. Ögelere ayrımlanacağı yerde, daha yukarı bir düzeyde bir olguya ilintilendirilmesidir.²³¹ Kur'an bu mekanizmayı gerektiği yerde gerektiği kadar, yani kısmî olarak kullanmıştır. Bir örneğini Bakara sûresinde görebiliriz:

“ Süleyman'ın hükümranlığı hakkında onlar, şeytanların söylediklerine tabi oldular. Halbuki Süleyman kafir olmadı. Lakin şeytanlar kafir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Babil'de Hârut ile Mârut'a indirileni öğretiyorlardı. Halbuki o iki melek herkese ' biz imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp ta kafir olmayasınız,' dedikten sonra ancak sihir ilmini öğretirlerdi. Onlar o iki melekten karı ile koca arasını açan şeyleri öğreniyorlardı. Büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiçbir hususta zarar vermezler. Onlar kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğreniyorlar. Onlar kesinlikle bilmişlerdir ki, kim onu satın alırsa, onun Ahiretten. nasibi yoktur Karşılığında kendi varlıklarını sattıkları şey ne kötüdür! Keşke anlasalardı!”²³²

²²⁹ Oskay, *Haberleşme Teorilerine Giriş*, s: 79

²³⁰ Kâfirûn: 109\ 6, Âl-i İmran: 3\ 64

²³¹ Oskay, a.g.e., s: 80

²³² Bakara: 2\ 102

Örnekte görüldüğü gibi, olumsuz obje sihirle, olumlu kavram melek kavramı arasında aşımama yapılmıştır. Melekler sihirle uğraşmazlar, onlar Allah'ın has kullarıdır ve belli görevleri yerine getirmek için yaratılmışlardır. Sihir ise, Allah'ın haram ettiği fiiller arasındadır. Fakat burada bu iki uyumsuz obje, daha yüksek bir kavramla ilintilendirilmiştir. İmtihan kavramıyla sihir öğretilmiş ve âhiret yurdu da hedef gösterilmiştir. Meleklerin bizzat kendi ifadeleriyle sihrin imtihan kastıyla öğrettiklerini anlıyoruz.

Bir başka örnek te, Âdem a.s ile şeytan kıssalarında görebiliriz. Ayetlerde şeytanın lanetlenmiş olmasına ve huzûr-u ilâhîden kovulmuş olmasına rağmen, insanları yoldan çıkarmaya izin verilmesi ilginçtir. Bu kıssalarda şeytan ile Allah'ın halifesi arasında aşımama yapılmaktadır.

A'raf sûresinde Âdem a.s ile şeytan kıssası anlatılırken, şeytanın yerildiği, kovulduğu, buna rağmen insanlara yaklaşmasına izin verildiği belirtilmektedir. Fakat bunun da insanoğlunun imtihan edilmesi için olduğunu "Ey Âdemoğulları! Şeytan, ana-babanızı (Âdem ile Havva'yı) çirkin yerlerini kendilerime göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de şaşırtıp bir belaya düşürmesin. Çünkü o ve kabilesi, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları, inanmayanların dostları kıldık."²³³ Ayetinden anlıyoruz.

Bir başka örnek te, İsrâ sûresinde Âdem a.s ile şeytan kıssası anlatılırken şu ifadelerden: "Onlardan gücünün yettiği kimseleri davetle şaşırt; süvarilerinle, yayalarınla onları yaygaraya boğ; mallarına, evlatlarına ortak ol; kendilerine vaatlerde bulun. Şeytan , insanlara aldatmadan başka bir şey va'detmez."²³⁴ Olayın imtihan maksatlı olduğunu anlıyoruz.

---

²³³ A'râf: 6\ 24

²³⁴ İsrâ: 17\ 64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KISSALAR VE DRAM SANATI

Kıssaların dramatik özelliklerine geçmeden önce,kıssaların gayb haberleri oldukları gerçeğini unutmamak lazım.Fakat kıssaların haber nitelikli oluşları onların durağan olmalarını gerektirmez. Çünkü haberler de daima üç öğeyi içermektedir. Kaynak,mesaj, ve hedef.²³⁵ Kaynağın, mesajını hedef kitlenin ihtiyacına göre kodlayıp beklentilerine cevap verecek şekilde sunması haberleşmeye canlılık kazandıran önemli unsurdur.

“Fakat bu unsur tek başına haberin etkisini artırmaya yetmez. Bununla beraber haber-bildirişim sürecinin başarılı olmasını, mesajın amaçlanan etkileri yapmasını istiyorsak ;

1.Mesaj anlamı bozmadan aktarabilecek hem kaynağın hem de hedefin ortaklaşa sahip oldukları yaşam deneyimlerini ifade eden işaretlerle verilmelidir

2. Mesaj amaçlanan hedefin dikkatini çekecek şekilde kurulmalı ve sunulup dağıtılmalıdır.

3. Hedefle kişilik gereksinimleri uyandırmalı ve bu gereksinimlerin karşılanıp giderilmesi için bir şeyler önermeli ve yol göstermelidir.

4. Mesaj bu gereksinimlerin giderilmesinde öyle bir yol önermelidir ki, bu yol, birey, kendisinden yapması istenilen tepii için harekete geçerken kendisi hangi grubun içinde bulunacaksa o gruptaki durumuna uygun düşmelidir.”²³⁶

Öte yandan günümüz haber anlayışında öne çıkan bir başka nokta da, haberlerin dramatik kurgularla verilmesidir. Haberler günümüz iletişim anlayışında, metin olmaktan çıkartılıp zaman zaman konu mankenleri de kullanılarak olayın ötesine taşınarak yeniden kurgulanmaktadır. Bu tarzla haber, hayatı paylaşmanın, toplumun kendisini aynada görmesini sağlamanın bir başka yolu haline gelmektedir.

Haberlerin etkili olabilmesinin bir yolu da, haber kaynağının güvenilir olmasıdır. Kıssaların kaynağı bizzat Kur’an’ın kendisi olması bu gayb haberlerinin okuyucu

---

²³⁵ Oskay,*Haberleşme Teorilerine Giriş*,99

²³⁶ Oskay, a.g.e, 113

üzerindeki etkisini artırmaktadır. Kur'an'da bu duruma: “ ..... kuluna kendisinde hiçbir tenakuz, eğrilik bulunmayan bir kitap indirdik.”²³⁷

“İnsanlara hayatı kurgulayarak yeniden sunmanın en etkili yolu drama tekniğidir.”²³⁸ Drama insanı hayata, olaylara dahil etmenin, insan ve hayatla ilgili sorunlar üzerinde düşünmeye sevk etmenin en etkili yollarından biridir.

O halde dramayı bu kadar etkin yapan unsurlar nelerdir? Kur'an'ın ilahî mesajını sunmada en etkin yolu olan kıssalar dramatik özellikler taşımakta mıdır?

Öncelikle dramanın yapısal özelliklerinden bahsedelim. Dramayı oluşturan temel yapının birinci basamağı Tema-Durum-Oyun Kişisi ilişkisidir.

“Tema, bir konunun bir düşünceyi belirtmek için işlenmesidir. Tema ile metnin sahibi konusunu hem bir bütünlük içine alır, hem de onu denetleyebilecek duruma gelir. Başka deyişle teme, bir yapıtın ana düşüncesine egemen olan anlamıdır. Fakat tema tek başına yeterli değildir.”²³⁹

Dramada dikkat edilecek ikinci nokta, bu temaya uygun oyun kişilerini bulmaktır. Oyun kişilerinden sonra temayı kapsayacak durumlar da görülmeye başlayacaktır.

Tema işlenirken dikkat edilecek husus, birden bire parlayan bir düşünceyle değil de yaşanmış, algılanmış ve bir duygu durumuna gelmiş düşünceyi işlemek daha çıkar yoldur. bir başka deyişle, düşünceden çıkan duyguyu değil, duygudan çıkan düşünceyi işlemek daha etkilidir.²⁴⁰

A) OLAY DİZİSİ

Olay dizisi drama bir ögesi olup aksiyona bir biçim verir. Olay dizisi, metnin sahibinin amacı ölçüsünde öykünün büyütüldüğü ve düzenlendiği dokudur. “Kimi olay

---

²³⁷ Kehf: 18\ 1

²³⁸ Nutku, Özdemir Dram Sanatı, Kabalcı Yayınevi, 2.bs, İstanbul, 1990,

²³⁹ Nutku, a.g.e, 163

²⁴⁰ Nutku, a.g.e, 164

sırasına göre geriye dönüş yaparak, kimi de sonucu gösterdikten sonra başa dönerek öyküyü düzenleyecektir ya da başka bir düzene yönelecektir.”²⁴¹

Olay dizisini ortaya çıkararak temel öğeler serim, çatışma, düğüm, doruk nokta, ve çözümdür. Kısaca bu öğeler hakkında bilgi verdikten sonra kısımları dramatik açıdan incelemeye geçebiliriz

1) Serim :

“Yazarın olabildiğince erken noktada seyircinin ilgisini çekmesi gerekir; onun için de eğer gerekiyorsa oyun başlamadan önceki olayları da seyircinin bilgisine sunduktan sonra, olabildiğince çabuk ve ekonomik biçimde kişileri tanıtmaya yoluna gider. Serim yazarın ustalığı oranında fark ettirmeden ve aksiyonun gelişimi içinde gerçekleştirilir. Serim aksiyonun bir parçasıdır ve durduğu an karakter gelişmesi de durur. Aksiyonunu devam etmesi için de serimde çatışmalara yer verilir.”²⁴²

2) Çatışma :

Aksiyonun gelişmesi ve doruğa yükselmesi bu bölümde olur. Çatışma, olay dizisinin temel öğelerinden biridir. Dört çeşit çatışma vardır.

3) Dural Çatışma:

“Hiçbir isteği olmayan ya da kararsız oyun kişileriyle bir çatışma yaratılamaz. Çatışma için bir istek, bir eylem olmalıdır. Olay dizisi içinde bir oyun kişinin ya da bir olayın durumunu değiştirmeyen çatışmaya dural çatışma denir. Kısacası, kişiler, bu kişiler arasındaki ilişkilere, olaylara, varolan duruma hiçbir katkısı olmamışsa o sahne dural çatışmayı içerir.”²⁴³

4) Atlamalı Çatışma:

“Bu tür çatışma aksiyonu hızla ilerletebildiği gibi, eğer doğru kullanılmazsa gerekli olan mantıksal diziyi de bozar. Bu tür çatışmada ortadaki sorunun çözümüne atlayarak gidilir. Oyu için gerekli olan hazırlık önceden yapılırsa atlamalı çatışma oyunu

---

²⁴¹ Nutku., *Dram Sanatı*, s:166

²⁴² Nutku,a.g.e,168

²⁴³ Nutku, a.g.e, 169-170

gelişimi için bir itici güç olduğu gibi, aksiyonu da yaymadan ileri götürür. Öte yanda, hazırlıksız ve inandırıcı olmayan bir atlama o noktada aksiyonu çöktürür. Her davranışın ve eylemlerin nedenleri vardır; bunları seyirciye inandırıcı yapmak gerekir. Atlamalı çatışmayı başarılı bir biçimde kullanabilmek için, yazar, her oyun kişinin yönelişini önceden saptamış olmalıdır. Bu çatışmadaki konuşmalarda, bir durumdan başka duruma ya da bir başka duyguya geçmede zaman kazandıran atlamalar yapılabilir.”²⁴⁴

5) Basamaklı Çatışma:

“En başarılı olanıdır. Orkestrasyonu iyi hazırlanmış bir kişileştirme düzeni ve estetik dengesi tam olan bir oyun basamaklı çatışma ile gelişir. Bu tür çatışmada, oyunu bütünleyen ve sahneleri inandırıcı yapan bir düzen vardır, her oyun kişinin davranışı baştan sona hesaplanmıştır. Basamaklı çatışmada, karşı karşıya gelmiş olan kişiler karalar, ne yapacağını bilen karakterlerdir.”²⁴⁵

6) Öncede Belirtilen Çatışma:

Bu çatışma büyük bir bombanın patlamasına benzer; eğer güçlü bir çatışmaya bir patlama daha sonraki patlamaları hazırlar. Bir örnek vermek gerekirse: SİTE adlı dizi filmde ; çeşitli gelir düzeyleri ve sorunları olan bir çok aileyi barındıran kumsala yapılmış bir binanın sağlam yapılıp yapılmadığı ele alınır. Başlarda üçkağıtçı bir müteahhit tarafından çürük bir biçimde yapılan bir binanın bir doğal afet esnasında yıkılabileceği öne sürülür. Bomba ilk kez bu noktada patlar. Kasırganın geleceği haberi bu filmin yarısını kaplar ve seyirciler gelecek olan kasırgayı beklemeye başlarlar. Kasırga gelir ve dev bir bina enkaz olup gider.

Seyirci, filmi ilk yarısındaki nispeten heyecansız kesimleri, daha sonra geleceğini fark ettiği büyük çatışma için ilgiyle izler. Görüldüğü gibi, “önceden belirtilen çatışma, gelmeden önce ima edilen çatışmadır.”²⁴⁶

---

²⁴⁴ Nutku, *Dram Sanatı*,s: 170

²⁴⁵ Nutku, a.g.e, s:171

²⁴⁶ Nutku,a.g.e, s: 173

7) Dügüm:

“Olay dizisinin gelişimi sırasında bir takım duygusal odak noktaları ortaya çıkar ki bu noktalara düğüm noktaları denir.düğümmler çoğu kez çıkarların, duyguların birbiriyle çarpıştığı bir durumdur ve içinde bulunduğu duruma karşı da bir tepkidir.

Metinlerdeki orta bölüm, aksiyonun yönelişini gösterir. Sonuca engelsiz gidilmediği için, bu bölümde çatışmalar ve engeller yüzünden baş oyun kişinin en çok zorlandığı yer burasıdır. Ana kriz noktalarıyla irili ufaklı düğümlerin atıldığı bölümdür. Düğümlerle okuyucu ve seyircilerde gerilim sağlanırken düğümlerin çözülmesiyle seyirci ve okuyucuyu rahatlamaya götürür.”²⁴⁷

8) Doruk Nokta:

Bir oyunun doruk noktası ya çatışmaların bulunduğu orta bölümün sonlarına doğru ya da çözüm dediğimiz son bölümde bulunur. Burası olay dizisindeki düğümler serisinin en üst noktasıdır. Burası bir değişim yada heyecanın doruğa ulaştığı nokta olabilir. Burası her zaman değişim noktasıdır. Kişilerin ön planda olduğu oyunda, baş oyuncunun kesin yöneliş değişimini getirdiği dönüm noktasıdır.²⁴⁸

9) Çözüm:

Oyunun son bölümüdür. Burası olay dizisinde ortaya çıkan sorunlar, düğümler çözüme ulaştırılır. Burada okuyucu ya da seyirci sorular içinde bırakılmaz. Her şey inandırıcı, mantıksal bir yolda ve genel çizgileri içinde bütün seyircileri doyuracak biçimde çözüme ulaştırılır.²⁴⁹

10) Konuşma Örgüsü:

Diyalog diye de bilinen konuşma örgüsü, olay dizisini geliştirmede, oyun kişilerini nitelendirmede ve çatışmaları ortaya çıkartmada önemli bir araçtır. Aksiyonu ilerletirken, oyun kişilerinin ve olaylarının serimini yapan, çatışmaları düğümleri sağlayan bir etkidir. En önemli görevi olay dizisini geliştirmektir. Konuşma örgüsüyle yalnızca olayların serimi değil, oyun kişilerinin de tanıtılması sağlanır. Bunun için de

²⁴⁷ Nutku, *Dram Sanatı*, s: 174

²⁴⁸ Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, s: 101

²⁴⁹ Nutku, a.g.e, s: 176-177

oyun kişilerinin konuşmaları üç boyutlu, yani inandırıcı olmalıdır. Yani; karakterlerin ne oldukları belirtilmeli, nasıl hareket edecekleri belirtilmelidir.²⁵⁰

B) Kıssalar Dramayla Hayat Kazanıyor:

Bir defa daha belirtelim ki, Kur'an bir tiyatro yapıtı değildir. İnsanı insandan daha iyi tanıyan,onun iç dünyasının nasıl depreşeceğini bilen yaratıcının sözüdür. Bu itibarla Kur'an tarih kitabı da değildir. Fakat, o yüce kitap okuyucusunu kıssalarıyla zaman tüneline hisli bir yolculuğa çıkartarak, insana tarihi yaşatan,bunu da sahneye, dekora , perdeye hatta teknik edevata gerek duymadan yapabilen edebî güce sahip, kendi ilahî üslûbuyla yapmaktadır. Gaye, Kur'an genelinde insanlığa anlatılmak istenen prensiplerin, ilahi mesajların, tarihi gerçeklik içinde, daha çarpıcı, etkili ve inandırıcı üslûbla Kur'an muhataplarına anlatılmasıdır. Kıssalar duygu ve heyecanları harekete geçirici güce sahip olmaları sebebiyle dramatik özellikler arz ederler. Kıssalar diliyle Kur'an beşeriyetin özünde, yaratılışında mevcut sosyal ve psikolojik yönleri de göz önünde tutarak anlatım ve ifadede daha cazip, daha canlı ve tesirli üslûp takip eder. Çünkü insan fitratı, anlayış ve kavrama yönünden kuru fikirleri dinlemekten ziyade müşahhas fikirlere mütemayildir.²⁵¹ Şimdi de dramanın etki unsurlarını kıssalarda arayalım.

1) Tevhid: Kıssaların Teması:

Kıssalara göz gezdirildiğinde,genellikle ana temanın tevhid inancı olduğu görülür. Bu ana tema doğrultusunda olayların geliştiğini ve kişilerin söz konusu temayı canlandırarak tarzda hareket ettikleri görülür. Kehf kıssasında bütünlük içinde bu durumu gözlemlemek mümkündür. Yine belirgin olarak Hz. İbrahim kıssasında Musa as kıssalarında tevhid inancı gözle görülür şekilde işlenmektedir. Keza diğer kıssalarda da bazen bütün olarak, bazen de bölüm bölüm aynı tema işlenmektedir. Tevhid teması işlenirken en etkili kişiler olan resuller ve mucizeye konu olan nesnelere (deve, gemi, asa...) göze çarpmaktadır. Bunlar temanın önemini yansıtmak üzere Kur'an okuyucusuna sunulmaktadır.

²⁵⁰ Nutku, *Dram Sanatı*, s: 181-182

²⁵¹ Şengül, İdris, *Kur'an Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi*, I. Kur'an Sempozyumunda Sunduğu Tebliğ, 137,Ankara

2)Kissalarda Başlangıç ve Serim:

Acaba Yusuf, Peygamber mi olacak?

Kıssanın başında ilginç bir rüyadan bahsedilir.²⁵² Rüyadan sonra Yakub a.s Hz. Yusuf'un kardeşlerinden bahsedilir.²⁵³ Yani kıssa ilgi çekici bir olayla başlar, kıssanın kahramanları en çabuk bir biçimde konu dağılmadan tanımlanır,yani kıssanın serimlemesi yapılır.Buradan itibaren olaylar gelişmeye başlayıp aksiyon ilerlemeye devam eder.²⁵⁴ Aksiyon dizisel formda devam eder,olaylar sürekli birbirine bağlı bir şekilde gelişir, buna bağlı olarak ta serim de gelişim sürecine dahil olur. Sûrenin 19-21 nolu ayetlerinde olayın akışı değişirken, aynı zamanda hızlı ve öz bir biçimde yeni şahıslar ve mekanlar tanıtılır.(Kervan, Mısır azizi, Aziz'in eşi ve Saray)

Bezeri durumu Nuh sûresinin 2-5 ayetler arsında da görebiliriz. Bu ayetlerde Nuh'un bir peygamber olduğunu, kavminin ise azgın bir kavim olduğunu görüyoruz.daha sonraki ayetlerde olaylar serimlenmeye başlar.

Öte yandan Musa kıssasının Yunus sûresinde anlatılan bölümünün başında Hz. Musa 'nın kavmine ve firavuna gönderildiği bunun karşısında kavminin azgınlığı belirtilerek olayın serimi yapılmaktadır.²⁵⁵

3)Kissalarda Akıcılık (Çatışma)

Hüdhüd'ü Arayan Kral Belkıs'ı Buluyor

Davut a.s oğlu Süleyman a.s da hem kral hem peygamberdi. İkisine de Allah katından ilim ve hikmet verilmişti. Hayvanların dilini anlıyorlar, doğanın dilini anlıyorlardı.²⁵⁶

Bir gün Süleyman a.s havalisini toplamış, fakat postacısı olan Hüdhüd'ü görememişti. Öfkeli arayışlardan sonra Hüdhüd kendisine geldi ve kendisine çok önemli haberler getirdiğini belirtti. Allah'a isyan eden bir kavmi kraliçeleri Belkıs'ın haberini getirmişti kendisine. Bu durumda Süleyman a.s öfkeli durumdan sakın ve

²⁵² Yusuf: 12\ 4

²⁵³ Yusuf: 12\ 7

²⁵⁴ Yusuf: 12\ 7-14

²⁵⁵ Yunus:10\ 75-77

düşünceli,karar verme öncesi bir insanın haleti ruhiyesine girer. Akabinde Belkıs'a mektup gönderdi.²⁵⁷

Burada basamaklı çatışmanın nasıl kullanıldığını görüyoruz. Hüdhüd ne Süleyman a.s ne yapmasını ve nerde ne konuşacağını bilen iki önemli karakter olarak karşımıza çıkıyor. Karakterlerin tavırları konu akışını devam ettirici nitelikte gözüküyor.

Basamaklı çatışmanın en önemli noktası;üç boyutlu kesin tavırlı karakterlerin emin bir şekilde karşı atılımlarda bulunmasıdır. Kıssada da Süleyman a.s'ın Hüdhüd'le diyalogu ve Belkıs'ın avanesiyle olan diyalogu dramının etkisine güç katan basamaklı çatışmaya birer örnektir.

Bezer durumu Nuh a.s'ın kavmine yaptığı davetlerdeki konuşmalarında görebiliriz.

Nuh sûresinin başında Nuh as'ın Kavmiyle diyalogunu görüyoruz. Kavmine karşı önce bir peygamber şefkatiyle yaklaşip onları Allah'ın dinine davet eder. Azgın kavmi karşıt atılımda bulunarak yalanlar.²⁵⁸ Bunun üzerine Nuh a.s gazablanır ve insanlığın tarihinin seyrini değiştirecek o dehşet dolu duayı yapar. “ Rabbim! Yeryüzünde kafirlerden kimseyi bırakma. Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; yalnız ahlaksız , nankör insanlar doğururlar.”²⁵⁹ Ve Allah Nuh'un duasını kabul eder.

4)Kıssalarda önceden Haber Verilen Çatışma

Eyke'liler azabı Bekliyor

Dramayı etkin kılan özelliklerinden biri de,önceden haber verilen çatışma tarzıdır. Bu durumda bir olay yada bir felaket daha önceden sezdirilir veya sansasyonu yapılır. Felaket bombasına paralel olaylar gelişir.

---

²⁵⁶ Neml: 27\ 15-17

²⁵⁷ Neml: 27\ 20-28

²⁵⁸ Nûh: 71\ 2-4,11-20

²⁵⁹ Nûh: 71\26-27

Kur'an kıssalarında bu duruma sıkça rastlayabiliriz. Çünkü eski kavimlerin pek çoğu Allah'a isyan ederek gazab-ı ilahiye muhatap olmuşlardır. Bunlardan biri de, Eyke'lilerdir.

A'raf sûresinde belirtildiğine göre Eykeliler tartı ve ölçüde azgınlık yaparak yoldan çıkmışlar Allah ta onlara kardeşleri Şuayb'i göndermiştir. O da kavmini Allah'ın yoluna davet etmiştir. Fakat kavmi onu yalanlamış ve memleketinden çıkarmak istemiştir. Bunun akabinde kıssada Eykelilerin bu tavrı kınanır okuyucuya bir felaketin yakın olduğunun haberi sezdirilir. Bu bölümden sonra karşıt çatışmalar yaşanırken kavim iyice azgınlıkla tehdit edildikleri azabı hafife alırlar. Bu arada Şuayb as azabın yakın olduğu hissini veren şu sözleri söyler: “inanlarla inanmayanlar arasında Allah aramızda hükmedinceye kadar bekleyin”. Ve hemen arkasından o şiddetli deprem onları yakalayır.²⁶⁰

Benzer durumları Salih as ve Nuh as kıssalarında görebiliriz. Hud suresinde haber verildiğine göre Nuh as kavmini Allah'ın yoluna davet eder. Kavmi “bizi tehdit ettiğin azabı getir derler.” Bu noktada felaketin ilk haberi okuyucuya hissettirilir. Sonra kaşılıklı diyalog devam ederken felaketin Nuh'a gemi yapması emredilerek felaketin yakın olduğu okuyucuya iyiden iyiye hissettirilir. Kıssanın akabi bilindiği gibi tufandır.²⁶¹

5)Kıssalarda Düğüm

Medyen Yollarında Bir Prens

Dramatik özellikler taşıyan bir metnin etkin unsurlarından birisi de olayın akışı içinde duygusal boyutlu düğümlerle örmektir. Olayın gelişimi içindeki duygusal noktalar düğümlerdir. Düğümler kimi zaman çıkarların duyguların çatıştığı, kimi zaman da, içinde bulunduğu durumlara tepkisidir olay kahramanlarının.

Kıssalarda bu tür duygu yüklü karakterleri sıkıntılı haleti ruhiye haline sokan sahnelere rastlamak mümkündür.

En canlı örneklerden birisi şüphesiz Kasas sûresindeki Musa as'ın kıssasıdır.

---

²⁶⁰ A'raf: 7\85-91

Bu kıssada firavunun İsrail oğullarına yaptıkları ve Musa as'ın firavunu Allah yoluna davet etmesini anlatan uzun bir pasajdır. Bu kıssada ilk düğüm kıssanın hemen başlarında Musa'nın annesine O'nu sandığa koyup korkmaması hususundaki haberdır. Olayın akabinde firavun kabusunu kendi sarayında prens namzedi makamında bakımını üstlenecektir. Bununla aslında okuyucunun duygu grafiği yükseltip, sonraki pasajları takibinin canlı tutulması sağlanmaktadır. Ve bu ilk düğümün çözümü 13. ayette gelmektedir. "biz onu anasına gözü aydın olsun gam çekmesin ve Allah'ın va'dinin gerçek olduğunu bilsin diye geri verdik."

Kıssada ikinci düğüm şehrin sokaklarında yürürken bir ibrani ile bir kıptinin kavgası esnasında Musa as'ın kıptiyi öldürmesi ve pişmanlık duyması, korkudan sokakta geceleme ve saraya dönmemesi, bir sonraki gün de, aynı ibraninin kavganın müsebbibi olduğunu anlaması üzerine onu yakalamak istemesi ve tam bu noktada onu seven birinin kendisinin arandığı haberini Musa'ya vermesi ile korkup Medyen'e kaçmasıdır.²⁶² Sokakta başlayan düğüm Medyen'de biter.

Üçüncü düğüm, mukaddes Tuva vadisinde ateşi görüp almağa gittiğinde, bir çalıcıdan ses duyması, esasının bir yılan dönüşmesi, elini koynuna sokup çıkardıktan sonra parlaması karşısında takındığı tavırlardır. Bu tavırlar ayetlerden anlaşılacağı üzere, içinde bulunduğu şartlara bir tepki ve içine düştüğü hali anlayamama sıkıntısını dile getirmektedir.²⁶³ Zaten düğümün amacı budur. Buradan sonra kıssanın akışı değişmektedir. Medyen'den kaçan Mısır prensi namzedi yerine Allah'ın vahyi ve mucizelerle desteklenmiş bir peygamber portresi çizilmektedir.²⁶⁴

Hemen akabinde olayın akışında bir düğüm daha görüyoruz; firavunu Allah'a davet etmesi istendiğinde öldürülmekten korktuğunu ve kardeşi Harun'un kendisine yardımcı verilmesini istemesidir. Sonrasında olayların gelişmesi İsrail oğullarının Mısır'dan kurtarılmasına kadar devam eder.²⁶⁵

---

²⁶¹ Hûd: 11\ 32-42

²⁶² Kasas: 28\ 21-22

²⁶³ Kasas: 28\ 29-32

²⁶⁴ Kasas: 28\ 31-35

²⁶⁵ Kasas: 28\ 7-15, 30-34

Benzer durumları Kehf sûresinde, Musa ile ilm-i ledün sahibi kulun ki, cumhura göre bu şahıs Hızır a.s dır.²⁶⁶ Yolculuğu anlatılırken Musa as'ın gördükleri karşısında verdiği tepkiler²⁶⁷ ve Yusuf as'ın hapisteyken, kurtulan adama “efendine beni de an”²⁶⁸ demesi esnasında görmek mümkündür.

6)Kıssalarda Çözüm

Kuyudan Mısır Prensiğine Uzanan Serüvenin Sonu

Final sahnesine en başta değinmek. Günümüz tiyatro ve sinemasında sıkça kullanılan tarzların başında geliyor. Yusuf kıssasında ve Ashab-ı Kehf kıssasında bu tarzı görüyoruz.

Yusuf sûresinin sonunda, sûrenin en başında değinilen rüya bölümü kıssanın sonunda gerçekleşmesi mükemmel bir final sahnesidir. Burası kıssanın doruk noktasıdır. Doruk noktalar anlatının en sonunda ya da bölüm sonlarında yer alır. Doruk nokta baş karakterin ana temayı dile getiren mesajları sunmasıyla son bulur.

Bu kıssada da kıssanın sonunda da Yakup as ve çocukları hep beraber Yusuf'un yanına gelirler. Ana babasını kendi tahtına oturtur. Kardeşleri de ona secde ederler. Yusuf as babasına dönerek “işte rüyanın yorumu” der ve okuyucuya mesaj olan şu duayı eder: “ey rabbim! Mülkten bana nasibini verdin. Bana rüya yorumlamayı öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan, sen dünyada ve ahirette benim sahibimsin. Beni müslüman olarak öldür ve beni Salihlerin arasına kat.”²⁶⁹ Doruk nokta bir metnin etkili bölümlerindedir. Baş karakter burada ana temayı en güzel ifadelerle söyler, böylelikle hedef kitleye ulaşması istenen mesaj daha etkileyici bir şekilde gitmiş olur. Sûrenin sonunda da: ‘and olsun onların kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. Bu Kur'an uydurulan bir söz değildir. Fakat o kendinden öncekileri tasdik eden bir kitaptır. İman eden toplumlar için bir rahmet ve hidayettir.’²⁷⁰

Ashab-ı Kehf kıssasında da kıssanın başında olaylar özet olarak verilerek ilahi kudretin nelere güç yetirebileceği duygusu, kıssanın serimlemesi esnasında,

²⁶⁶ Kurtûbî, Cami'ul -Ahkâm'ul- Kur'an C: 11, s:12

²⁶⁷ Kehf: 18\ 60-82

²⁶⁸ Yusuf: 12\ 42

²⁶⁹ Yusuf: 12\ 99-101

okuyucunun sürekli zihninde canlı tutulmaya çalışılmıştır. Okuyucu adeta kıssanın içine çekilmeye çalışılarak olaylar zinciri içinde Allah'ın kudretini anlamaya çalışmasını sağlamayı hedeflemiştir.

“Yoksa sen (sadece) Kehf ve Rakîm sahiplerinin ibrete şayan oldukların mı sandın?

O Yiğit gençler mağaraya sığınmışlar ve ‘Rabbimiz! Bize tarafından rahmet ver ve bize, şu durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla!’ demişlerdi.

Biz de onların kulaklarına nice yıllar perde koyduk.”²⁷¹

Ayetlerde görüldüğü gibi kıssalar kuru birer metin değil, bilakis edebi sanatlar yanında, insanların kalplerine karakterler sunan, ulvi mesajları akıtan şelalelerdir.

---

²⁷⁰ Yusuf: 12\ 101

²⁷¹ İsrâ: 17\ 9-11

SONUÇ

İlimlerin sınıflandırılmasından bu yana Kur'an hakkında bir çok araştırmalar yapıla gelmiş ve bunların hepsinin ortak amacı yüce kitabı en iyi şekilde anlayabilmek olmuştur.

Bu çalışmalardan bazıları Kur'an-ı Kerim'de çokça yer tutan kıssalar hakkında yapılmıştır. Geçen süreç içinde ilim adamları kıssaları, dönemlerinin ihtiyaçlarına göre zaman zaman i'caz yönünden, gerçeklikleri açısından, tarihsellikleri açısından, sosyolojik açıdan ve edebi özellikler açısından incelemişlerdir. Bu incelemelerini de yukarıda zikredildiği şekilde sınıflandırmaya tabi tutmuşlardır.

Biz bu çalışmamızda çağımızın iletişim çağı olması sebebiyle, Kur'an Kıssaları'nı ilahi mesajın en canlı anlatım tarzı olduğunu görerek günümüz iletişim kuramları ve modelleri açısından incelemeyi istedik. Amacımız Kur'an Kıssaları'nı çağımızın şartları içinde insanlara nasıl yakınlaştırıp, onları anlamalarına yardımcı olmaktır. Başka bir ifadeyle kıssaları bir de günümüzün geçerli ve etkili tarzı olan iletişim kavramlarıyla anlamaya çalışmaktır.

Bu araştırmamızda önce iletişim modellerini inceledik. İletişim modellerinin kıssaları anlamada yardımcı olduğunu gördük. Fakat hepsinin de kıssaları anlamaya açıklamaya yeterli olmadığını anladık. Özellikle ilk döneme ait temel modeller çok zayıf ve basit modeller. Örneğin, Lasswell Modeli, Shannon- Weaver Modeli basit ve yalın modeller. Sadece iletişimin temel unsurları olan kaynak, mesaj ve hedef üzerinde duran modeller.

Öte yandan Dairesel Model, Sarmal Model ve ABX Modelleri, daha dinamik bir iletişim ortamını konu edinmektedir. Diyalogların etkileri ve sonuçları üzerinde durmaktadır.

Psikolojik Model, Gündem Kurma Modeli, Sessizlik Sarmalı Modeli bireyin toplum içindeki inanç ve davranışlarını konu edinmektedir. Gelen mesajların insanların psikolojilerinde ve toplumsal davranışlarında nasıl etkiler bıraktığı konularını incelemektedir.

Kullanımlar Modeli, Rosengren Modeli, Bilgi Arama Modeli ise bireylerin iletişim araçlarına bakışlarını ve onları kullanım amaçları bakımından yaklaşımlarını ve bundan doğan sonuçları incelemektedir. Bireyler ihtiyaçlarına göre mesajda seçim yapabilirler. Onda model karakter yada bilgi arama yoluna gidebilirler. Kıssalarda peygamberlerin sıkıntılı zamanlarındaki çıkış mahiyetindeki tutum ve davranışları, kıyamet sahneleri, nüzul döneminde eski ümmetlerin başına gelenler hakkında bilgi arama isteklerini söz konusu modellerle açıklamak mümkün olmaktadır. İnsanlar kendi psiko-sosyal bunalımlarına göre kıssalardaki modelleri ve verilen bilgileri kullanarak hayatlarına yön verebilirler. Nitekim bu nüzul döneminde ve şimdiki toplumda müşahede edilmektedir.

Daha sonra da iletişim hakkında çokça geçerli olan kuramları inceledik ve bunları Kur'an Kıssalarına uyarladık. Araştırmamız boyunca bu kuramların, insanın psiko-sosyal yaşantısındaki algılama, öğrenme ve davranışlarını anlamaya yönelik kuram ve yaklaşımlar olduğunu gördük. Kıssalara uyarladığımızda, kıssalardaki şahsiyetleri, olayları ve verilmek istenen bilgi ve davranışları anlayabileceğimizi gördük. Özellikle de Algılama Uyumu Kuramı, Kültürel Normlar Kuramı kıssaları iletişim gözüyle anlamaya çalışmakta en tutarlı kuramlar olarak gördük.

Algılama Uyumu Kuramı'na göre değerleri, tutumları, inançları ve ihtiyaçları içeren kişi mesaj geldiğinde önce tepki gösterir. Kendi inançlarını ve tutumlarını destekleyen iletiler beklerler. Fakat mesajlar sık ve etkili gelmeye devam ettikçe inanç ve tutumlar değişmeye başlar. Günümüz Tv toplumunda bunu yaşayarak müşahede ediyoruz. Kıssalarda da ilk mesajlar geldiğinde ister kıssa içindeki kişiler olsun ister kıssaların indiği toplumdaki kişiler olsun olumsuz tepkiler verdiler. Fakat sonraları kıssaların tekrarı ve etkileyici tarzıyla fikirlerini değiştiren insanlar çoğalmaya başlamıştır. Sonunda asr-ı saadet toplumu oluşmuştur. Bu oluşumun nedenlerini kişilerin yada insanın algılarını ve ihtiyaçlarını çok iyi bilen Allah cc'ün mesajının bu kurama göre anlaşılabilir.

Bilinç Dışı Algılama Kuramı'na göre insanlar bir uyarı farkında olmaksızın algılayabilir benimsenebilirler. Bu kuram karmaşık olmayan ve sürekli olmayan iletilerin bilinç dışına gönderildiğinde, insanların davranışlarında zamanla hayli belirgin değişikliklere yol açabildiğini ileri sürmektedir. Kıssalarda, duygusal boyutun yoğun

olduğu ortamlarda Allah'ın varlığı yalın ve vurgulu bir tarzla söylenmekte ve etkili olmaktadır.

Kültürel Normlar Kuramı'na göre İletişim araçları belli temaları seçici olarak sunmak ve bunların altını çizerek kitleler üzerinde ortak kültürel normların belli bir biçimde kökleşmesini sağlar. Kıssalarda tekrarlarla şirkin ne büyük bir zulüm olduğu, buna mukabil tevhidin insanı yücelten bir sistem olduğunu defaatle vurgulanmakta ve bunun da insanlar tarafından anlaşılması sağlanmaktadır.

Bu araştırma sürecinde kıssaların iletişimsel olarak etkilerini gördükten sonra, acaba onların etkilerinin nedeni dramatik unsurlar taşıyıp taşımadığı sorusuna cevap aramaya başladık ve dram sanatını inceledik. Sonuç şaşırtıcı düzeyde kıssaların dramatik etkiye sahip olduğu yönünde çıktı.

İnsanlara bir metni veya bir mesajı hatta bir haberi en etkili şekilde sunmanın biçimi dramatik tarzda verilmesidir. Bugün haberler bile magazin içerikle veya senaryolize edilerek sunulmakta ve bununla reyting amaçlanmaktadır.

Kıssalarda konuların (mesajın) yalın bir halden çıkartılıp dramatize edilerek, duygu boyutu, zaman, mekan ve şahsiyet\karakter boyutları zengin bir şekilde kullanılarak işlenmekte olduğunu gördük.

Musa as kıssası, özellikle nehre atıldıktan sonra Medyen'e kaçış öncesi ve dönüşte meydana gelen olaylar, Meryem ve İsa as kıssaları, Yusuf as kıssası, İlm-i Ledün Sahibi Bir Kulla Musa as'ın kıssası, Hz. Nuh kıssası yoğun dramatik sahneler içermektedir. İnsanı heyecanlandıran zaman geren zaman rahatlatan sahneler içermektedir.

Neticede biz bu araştırmamızda Kur'an Kıssalarını bir de çağımızın iletişim kavramlarıyla anlamaya çalıştık. Ve bunun olabileceğini gördük. Kıssalar günümüz iletişim formatlarına hatta zamanlar üstü iletişim tarz ve tekniklerine sahiptir. İnsanoğlu gayret ederse kendi zamanının verilerine göre ciddi çalışırsa kıssaları ve onun kaynağı ilahi vahyi anlayabilir. Fakat şu soru akla geldiğinde; madem kıssalar bu kadar etkili de toplum hala manevi buhranda kıvranıyor? Cevap şu olabilir: İnsanlar gazete okuduğu kadar, televizyon seyrettiği kadar Kur'an'ı ve kıssaları okudukları zaman. Bu da Kıssaları ciddi biçimde iletişim ortamına ve onun formatlarına uyarladığımız zaman olabilecek bir şeydir.

BİBLİYOGRAFYA

- AÇIKGÖZ, Dr. H. Mustafa, *İletişim Felsefesine Giriş*, Ayyıldız Matbaacılık, Muğla-1997, 1.bs
- ALEMDAROĞLU- ERDOĞAN, *İletişim ve Toplum Kitle İletişim Kuramlarına Tutucu ve Değişimci Yaklaşımlar*
- ALEMDAROĞLU, KORKMAZ, *Başlangıçtan Günümüze İletişim Kuramları ve Araştırmaları*, MY Yayınları, Ankara- 1998,
- BAŞARAN, Doç. Dr. İ. Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Sevinç Matbaası, Ankara-1994, 8. bs,
- ÜLGİN, Doç. Dr. Gülten, *Eğitim Psikolojisi*, Bilim Yayınları, Ankara-1995, 2. bs,
- BİLGİN, Prof. Dr. Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara-1998, 1.bs
- BUHARÎ, İman
- CERECİ, Sedat, *İletişimverelim*, Şule yay. İst. 1997
- CERECİ, Yrd. Doç. Dr. Sedat, *Televizyonun Sosyolojik Boyutu*, Şûle Yayınları, İstanbul-1996, 1.bs
- CERRAHOĞLU, Prof. Dr. İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, 10. bs, Ankara-1995
- CÜCELOĞLU, Doğan, *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, 9.bs, İstanbul 1997
- ÇELİK, Muhammed, *Kur'an'ın İkna Husûsiyeti*, Çağlayan Yay., 1. Bsk, İzmir- 1996
- ÇİLENTİ, Kamuran, *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*, Gül Yayınevi, Ankara, 1984
- DÖKMEN, Üstün, *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları Ve Empati*, Sistem Yay. 4.baskı, İst. 1996
- EBU'L-KEMAL es-Seyyid Ahmed, *el-Okyanusu'l-Basit fi Tercümeti'l el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*
- EI- HATİB, Carullah b. Süleyman, *Kasasü'l-Kur'an*, İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi Yay. H.1393-Riyad
- EI-HATİB, Abdülkerim, *el- Kasasü'l-Kur'ani fi Mantukihi ve Mefhumihî*, 1.baskı, Kahire, 1994
- ELMALILI, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitabevi, İst. (t.y.)
- ERDOĞAN, İrfan, ALEMDAROĞLU, Korkmaz, *İletişim ve Toplum Kitle İletişim Kuramları ve Değişimci Yaklaşımlar*, Bilgi Yayınevi, 1.bs, İstanbul-1990
- ERGİN, Akif, *Öğretim Teknolojileri ve İletişim*, Pegem Yayınları, Ankara, 1995, 1. bs
- ERGÜN, Prof. Dr. Mustafa, *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Ocak yayınları, Ankara-1994, 5. bs

Es-Sîret'ü-l Halebiyye, Kahire-1962

ESSLİN, Martin, *Tv Beyaz Camın Arkası*, Murat Çiftkaya, Pınar Yay., İstanbul, 1991, 1.bs

FORDHAM, Frieda, *Jung Psikolojisi*, Çev: Aslan Yalçiner, Say Yayınları, İstanbul-1997, 4. bs

EVLİYAOĞLU, Gökhan, *İletişim Psikolojisi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara-1987

GÜRTÜRK, Sami, *Açıklamalı Psikoloji Özeti*, Kültür Matbaası, Ankara-1967, 1. bs

HELMSTETTER, Shad, *İçer Dönük Konuşmanın Gücü*, Çev: H. Betül Çevik, Sistem Yayıncılık
3.bs İstanbul-1995

HÖKELEKLİ, Prof. Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ankara-1996 2. bs

İbn-i HİŞAM, *Sîretü'n Nebeviye*, Mısır-1995, 2.bs

İbn-i MANZÛR, *Lisanu'l Arab*, Dâru Lisani'l-Arab

İZUTSU, Prof. Dr. Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Çev: Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yeni
Ufuklar Neşriyat, İstanbul-1998

ASIM EFENDİ, *Kamus Tercümesi*, İstanbul, H 1305

KARA, Dr. Necati, *Kur'an'a Göre Hz. Musa Firavun ve Yahudiler*, Seha Neşriyat, İstanbul 1991,
1. bs

Tedfsîrü't Taberî, Mısır-1954, 2.bs

KOÇ, *Turan, Din Dili*, İz Yayıncılık, 2. Bsk, İstanbul – 1998

KOMİSYON, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi*, Medine, 1987

KURTUBÎ, *el Câmiu'l Ahkâmu'l Kur'an*, Beyrut-1993

KUTUB, Seyyid, *Kur'an da Edebi Tasvir*, Çev: M. Yolcu, Çizgi Yay., 1. bs, İst.-1995

MCQUAIL, Denis- WINDAHL, Sven, *İletişim Modelleri*, Çev: Mehmet Küçük Kurt, İmaj
Yay., 1. bs, Ankara-1993

MCQUAIL-WINDAHL, *İletişim Modelleri*, s:15, bkz Erdoğan, İrfan; Alemdaroğlu, Korkmaz,
İletişim ve Toplum, Bilgi Yayınevi, 1.bs, İstanbul, 1990

POSTMAN, Neil, *Öldüren Eğlence Televizyon*, çev: Osman Akınbay, Ayrıntı Yayınları,
İstanbul- 1994

MCQUAIL, DENIS, *Kitle İletişim Kuramı*, çev: A. Haluk Yüksel, Anadolu Üniversitesi
Yayınları, Eskişehir-1994, 1.bs

MUTLU, Erol, *İletişim Sözlüğü*, Ark Yay., 2.bs Ankara 1995

NAKRE, et-Tühami, *Saykolojiyyetü'l-Kıssafî'l Kur'an*, eş-Şirketü't-Tunusiyye, 1974, Tunus

NECATİ, Prof. Dr. M. Osman, *Kur'an ve Psikoloji*, Fecr Yayınevi, Ankara-1998, 1.bs

NUTKU, Özdemir Dram Sanatı, Kabalcı Yayınevi, 2.bs, İstanbul, 1990,

- OSKAY Prof. Dr. Ünsal, *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara-1965
- OSKAY, Ünsal, *İletişimin ABC'si*, Der Yay., İstanbul 1997
- ÖNGÖREN, M.Tali, *Senaryo ve Yapım*, Alan Yay. İST. 1991, 2. bs
- RAĞIB, *Müfredat*,
- ŞEDİD, Muhammed, *Menhecü'l-Kıssa fi'l Kur'an* 1.bs, Şirket-ü Mektebat-ıUkaz, Suudi Arabistan 1984
- ŞENGÜL, Dr.İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, 1994, İzmir
- ŞENGÜL, İdris, *Kur'an Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi*, İsimli Sunduğu Tebliğ I. Kur'an Sempozyumu, Bilgi Vakfı Yayınları, 2. bs Ankara, 1994
- ŞİMŞEK, M. Sait, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, Yöneliş Yayınları, İstanbul-1993, 1.bs
- YUMLU, Konca, *Kitle iletişim Kuram ve Araştırmaları*, Nam Basım Ltd, İzmir, 1994

ÖZET

KARAKAŞ, Ahmet Canan, “Kur’an Kıssalarının İletişim Kuramı ve Modelleri Açısından İncelenmesi”, (Yüksek Lisans Tezi) Yöneten Doç. Dr. Ahmet Nedim Serinsu, 85+V sayfa.

Kur’an Kıssaları’yla ilgili olan bu çalışmamızda biz, iletişim kuram ve modellerini kıssalara uyarlamaya çalıştık.

Başlıca üç bölümden oluşan çalışmamızın giriş kısmında konunun önemi ve yöntemi yanında, konuya hazırlık amacıyla kıssanın tanımı, temel unsurlarını, iletişimin tanımı, temel unsurları ile ilgili bilgi vermeye çalıştık.

Birinci bölümde, iletişim kuramlarını araştırdık ve kuramları kıssalara uyarlayarak, iletişim diliyle kıssaları anlamaya çalıştık.

İkinci bölümde, iletişim modellerini inceleyip, kıssalara uyarladık ve kıssaları modeller çerçevesinde anlamaya çalıştık.

Üçüncü bölümde, iletişim sanatı dramı araştırdık ve kıssalardaki dramatik unsurları göstermeye çalıştık.

Tez, değerlendirmeler dahil ulaştığımız genel sonuçların özeti ile sonuçlanmaktadır.

ABSTRACT

Karakaş, Ahmet Canan, "The Searching of Qur'an's Stories According to Hypotheses and Models of The Communication." (Graduate Thesis), Advisor: Doç. Dr. Ahmet Nedim Serinsu. 85+V pages.

In this work related "Stories of Qur'an" we tried to adapt the communication hypotheses and models to stories. We tried to know about the stories of Qur'an with the hypotheses and models.

Mainly in the introduction part of our work consisting there parts we tried to inform the importance of the topic besides its objective and method the description of the stories and communication, and about the basic elements.

In the first part, we sought the communication hypotheses. We tried to know about the stories of Qur'an according to those hypotheses for the readers.

In the second part, we sought the communication models. We adapted the communication models to the stories of Qur'an according to models. We tried to know about the stories.

In the third part, we sought the dram which is art of communication, we tried to know about them. The dramatically elements of communication which is the stories of Qur'an.

The thesis results with the abstract of general results